પ્રાપ્તિસ્થાન :-

૧. સૌભાગ્યચંદ નગીનદાસ, છાણી (જી. વડોદરા)

૨. અમદાવાદ-પાલીતાણા વગેરેના પ્રસિદ્ધ જૈન બુકસેલરો.

પ્રત-૧૦૦૦

વિ. સં. ૨૦૩૨

મુદ્રક :

જસવંત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ

૭ દોશીવાડાની પોળ, અમદાવાદ-૨

પાના ૧ થી ૪, પાનાં ૧ થી ૧૬,

પાના ૧ થી ૬૪ તથા પાના ૧ થી ૯૦

કોમલ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ

૬, કપાસિયા બજાર, અમદાવાદ-૨

હિન્દી વિભાગ-પાના ૧ થી ૧૪૪

દ્રવ્ય સહાયકોની નામાવલી

૧૦૦૧) પૂ. સાધ્વીજી મ. શ્રી કલ્યાણશ્રીજીની પ્રેરણાથી લેનગપાળની પોળના બાઇઓના ઉપાશ્રયના જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી

૧૦૦૧) મુનિરાજશ્રી અભયવિજયજીની પ્રેરણાથી ચિત્રદુર્ગ (કર્ણાટક) સંઘના જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી

૫૦૧) ઇન્દોર શાન્તિકોલોની જૈન બેનોના જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી

૫૦૧) દશાપોરવાડ જૈન સંઘ જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી

૫૦૧) છાણી જૈન સંઘના જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી

૫૦૧) શા બાબુલાલ છોટાલાલ શીવાળા તરફથી તેમની મકુંદબ દીક્ષા પ્રસંગે ગુરુભક્તિ નિમિત્તે

૫૦૧) સારંગપુર તળીયાની પોળ (અમદાવાદ)ના પદ્મજૈન મંડળ જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા
અને
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.

॥ નમઃ શ્રી પ્રવચનાય ॥
॥ ૐ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

પૂજ્ય સ્વ. ગુરુણીજી મહારાજશ્રી દેવશ્રીજી મ. ના સ્વલ્પ સંભારણાં

પૂ સ્વ. ગુરૂણીજી દેવશ્રીજી મ. નો જન્મ સં. ૧૯૭૫ શ્રા વ, ૧૨ ના મહામંગલકારી પર્યુષણપર્વના પ્રથમ દિવસે પૂજ્યશ્રીના મોસાળમા આણંદ ગામની નજીકમાં આવેલા વડતાલ ગામમા થયો હતો. પૂજ્યશ્રીનુ વતન (છાયાપુરી) છાણી મુકામે કાઠીયાવાડમા હતુ. હાલમાં પણ પૂજ્યશ્રીના કુટુ બીઓ ત્યા જ વસે છે પૂજ્યશ્રીના પિતાશ્રીનુ નામ સાકળચંદભાઇ હતુ અને માતાનું નામ ચ ચળબેન હતુ. પૂજ્યશ્રીના માતા-પિતા ધર્મપરાયણ અને પોતાના સંતાનોમા સારા સંસ્કાર પડે એવી લાગણી રાખતા હતાં.

પૂજ્યશ્રીને જીવચદભાઇ નામે એક ભાઈ હતા. અને રેવાબેન નામે એક બ્હેન હતાં. જે હાલમાં દીક્ષિત છે. તેમા પૂ ગુરુણીજી સૌથી મોટા હતા. પૂજ્યશ્રીનું નામ ડાહીબેન હતું. નાનપણથી જ નામ પ્રમાણે ડહાપણ ભરેલા હતા. ધર્મના સ સ્કારો પણ સારા હતા. બાલ્ય-વયથી જ બાલક્રિડાને બદલે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૂજા

તથા ધાર્મિક અભ્યાસ કરવા, કરાવવામાં સારી રુચિ ધરાવતાં હતાં.

ડાહીબેનની ૧૩ વર્ષની ઉંમરે સૌના માતા-પિતાની જેમ પૂજ્યશ્રીના માતા-પિતાને પણ એમનાં લગ્નના લ્હાવા લેવાના મનોરથ થયા. પરંતુ ડાહીબેનનો આત્મા વૈરાગ્યનો ચાહક હતો. માટે પૂજ્યશ્રીનું મન સહજ રીતે લગ્નની દિશાથી વિમુખ હતું.

માતા-પિતા તથા કુટુંબીઓ તો સ્નેહરાગથી રંગાએલા હતા, પરંતુ ડાહીબેનને તો વૈરાગ્યની તાલાવેલી લાગી હતી. તે કાળે આર્યસંસ્કૃતિ જીવતી હતી. તેથી મર્યાદામાં રહેનાર સંતાનો માતા-પિતાનું વચન ઉત્થાપતા નહિં.

વિનીત ડાહીબેને પણ અનિચ્છાયે માતા-પિતાની આજ્ઞાને શિરોધાર્ય કરી અને છાણીમાં જ બ્રાહ્મણ ફળીયામાં મોતીલાલ બેચરદાસના પુત્ર નગીનભાઈની સાથે તેઓશ્રીના લગ્ન થયા. ભાવિભાવને કોણ મિથ્યા કરે ?

પૂજ્યશ્રીએ લગ્ન તો કર્યું, પરંતુ અંતરનો વૈરાગ્ય અખંડ રહ્યો! સાસરીયે જવું પડે એટલે જતા પણ દરરોજની આવશ્યક ક્રિયા, તપ, સ્વાધ્યાયાદિ ધર્માનુષ્ઠાનો સતત ચાલુ રાખતા. એ રીતે પોતાની ઇચ્છાવશ સંસાર [illegible] બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો જેઓના નામ [illegible] તથા રમણલાલ છે, બન્ને ભાઈઓ આજે વિદ્યમાન છે

વૈરાગી આત્માને પોતાના પુત્રોનો ઉછેર કરવા મન પણ લાગતું ન હતું. તેથી તેઓની માતા ચંચળબ્હેન સંતાનોનો ઉછેર કરતા.

દીક્ષાની ઉત્કટ ભાવના હોવાથી દીક્ષા ન લેવાય ત્યાં સુધી છ વિગઇઓનો ત્યાગ ૨૨ વર્ષની ઉંમરથી જ કર્યો હતો.

ગૃહસ્થ જીવનમા રહીને પણ નાની ઉમરમાં ત્રણ ઉપધાન, છ અટ્ઠાઇઓની આરાધના કરી. પ્રત્યેક પર્યુંષણા-પર્વમાં પણ વધુ ઉપવાસ ન થાય તો અટ્ઠાઈતપ તો કરે જ નવ ઉપવાસ, સોલ ઉપવાસ તથા બીજતિથી, પાચમતિથી, આઠમ, અગીયારસ, ચૌદશ, વિગેરે દરેક તિથિઓની આરાધના ઉપવાસથી કરતા, ઉપરાંત રોહિણી-તપ, બાવનજીનાલય તપ, કલ્યાણક તપ, ચત્તારિ અટ્ઠ તપ, નવપદની ઓળીઓ, વર્ધમાન તપની ઓળીઓ વિગેરે યથાશક્તિ તપ કર્યો કરતાં હતા. હંમેશા બારતિથી લીલોતરીનો ત્યાગ તો ચાલુ જ હતો.

વિશેષ પ્રકારે ત્યાગમય જીવન જીવી હંમેશા ભાવના ભાવતાં કે ક્યારે તક મલે ને આ બંધનોનો ત્યાગ કરૂં ? બાહ્યબંધનોથી ક્યારે વીતરાગના માર્ગે પ્રયાણ કરૂં ?

શૂરવીરો તથા સુભટો યુદ્ધની તક મલતા ઘરમાં બેસી ન રહે, તેમ મોટા પુત્રના લગ્ન થયા અને પુત્રવધુ મંગુબેન ઘરમાં આવ્યાં. એ જ રાતે અમદાવાદ જવા માટે ઘેરથી નીકળ્યા, તેઓનાં ગુરુણીજી શ્રી સંઘસ્થવિર

પરમ તપસ્વી, પ્રાતઃ સ્મરણીય, તપોગચ્છાલંકાર, પરમ પૂજ્ય સ્વ. આચાર્ય ભગવંત ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજયસિદ્ધિ-સૂરીશ્વરજી (દાદા) મહારાજના આજ્ઞાવર્તી વિદુષી સા. શ્રી ચંદનશ્રીજી મ. ના શિષ્યા પૂજ્ય શ્રી અશોકશ્રીજી મ. નાં શિષ્યા પૂજ્ય શ્રી હીરશ્રીજી મહારાજ તે સમયે અમદાવાદમાં હતા. સાધ્વી વેષ ઘરમાં જ તૈયાર કરી રાખેલો હતો તે સાથે લીધો અને અજાણી પુત્રવધુ શી રીતે ઘર ચલાવશે? શું કરશે? ઈત્યાદિ કાંઇ પણ ચિંતા કરવા ન રહ્યાં. બાર વર્ષની ઉંમરના નાના પુત્રની પણ ચિંતા છોડી દીધી. સ્નેહનાં બંધન અતિ આકરાં હોય છે. તેને સત્ત્વશાળી આત્માઓ જ તોડી શકે છે. અને એ તોડવા માટે વિષમ માર્ગ પણ લેવો પડે છે. તેઓશ્રીએ જાણ્યું કે સમજાવટથી છૂટાય તેમ નથી. એટલે ગુપ્ત રીતે ઘેરથી નીકળી અમદાવાદ (રાજનગર) જઈ સીધા હઠીભાઈ શેઠની વાડીએ ગયા.

ત્યા પ્રભુ દર્શન કરી સં. ૧૯૮૪ વૈ. સુદ ૧૧ના મંગલ પ્રભાતે ફતાસાની પોળે જઇ પ્રશાન્તમૂર્તિ, વાત્સલ્યવર્ષિણી, પૂજ્યશ્રી હીરશ્રીજી મ. સા ના શરણે મસ્તક મૂકી જીવનભર પૂ ગુરુણીજીની શરણાગતિ સ્વીકારી ડાહીબેન મટીને તેમના શિષ્યા શ્રી દેવશ્રીજી નામે સાધ્વીજી થયા

પૂજ્યશ્રીએ દીક્ષા લીધી ત્યારથી જ વિનય, વૈયાવચ્ચ, ગુરુ ઉપાસનાદિ ગુણો તેમનામાં અપૂર્વ હતા. તેમ જ

અભ્યાસમાં પણ સાધુક્રિયા દશવૈકાલિક, કર્મગ્રંથ, બૃહત સંગ્રહણી, પ્રકરણો, ક્ષેત્રસમાસ, કુલકો વિગેરે અર્થસહિત કર્યાં હતાં. ગુરુણીજી વિગેરે વડીલોનો વિનય, જ્ઞાનાભ્યાસ અને સાથે મ્હારા અને ત્હારાંના ભેદ વિના નાના-મોટા સૌની એક દીલથી વૈયાવચ્ચ કરતાં હતાં. એ એમની અનુમોદનીય સાધના હતી. જેના ફળરૂપે તેઓશ્રી ચાર વીશી જેટલાં સાધ્વીઓના ગુરુણીજી બન્યાં.

સં. ૧૯૮૪નું ચાતુર્માસ અમદાવાદમાં થયું અને સં. ૧૯૮૫ મા માગશર વદ દશમના દિવસે વડીદીક્ષા થઈ. એજ વર્ષે એમના સંસારીપણામાં ખાસ સખીપણું ધરાવતાં છાણીગામના જ ચંદનબેન કે જે એમને ઘરનાં દરેક કામમા સહાય આપતાં હતા તે ચંદનબેને એકના એક લાડકવાયા પુત્રને ભાગ્યના તાબે કરીને અમદાવાદ જઈ દીક્ષા લીધી અને ચંદનબેન મટીને તેઓશ્રીના પ્રથમ શિષ્યા સાધ્વી ચરણશ્રીજી નામે થયાં.

તથા પૂજ્યશ્રીનાં સંસારીબેન રેવાબેનની પુત્રી વાસંતીબેન સં. ૧૯૮૯ ની સાલમા તેઓશ્રીની નિશ્રામાં તદ્દન બાલવયે દીક્ષા લઈ બીજાં શિષ્યા સાધ્વી સુલોચના શ્રીજી નામે થયા, ત્યાર બાદ રતલામ, મહિદપુર, ઉજ્જૈન, રાજગઢ વિગેરે મધ્યપ્રદેશમાં અને ગુજરાતમાં વિચર્યાં.

તેઓ ઉત્તરોત્તર સત્તર (૧૭) શિષ્યાઓ અને ૬૯ પ્રશિષ્યાઓનાં ગુરુણીજી બન્યાં. એમનું ઉજ્વળ સૌભાગ્ય એવું કે તેમના સંસારી રેવાબેનની બે પુત્રીઓ,

છોકરાઓની ત્રણ પુત્રીઓ, ભાઇની બે પુત્રીઓ અને દિયરની પુત્રીઓ, એમ કુટુમ્બમાંથી પણ અનેક આત્માઓ તેમની નિશ્રામાં સંયમી બન્યા.

બીજું મહત્વ તો એ છે કે પોતાનો વિશાળ પરિવાર છતાં શિષ્યાઓ ઉપર કદી મમતા કરી નથી. પોતાના ગુરૂદેવ પૂ. હીરશ્રીજી મ સા આજ્ઞા કરે કે ત્હારાં સાધ્વીઓને અમુક સાધ્વીની સેવામાં અગર અમુક સાધ્વીની સાથે બહારગામ મોકલવાના છે, તો તે આજ્ઞાનું પાલન કરતા તુર્ત જ પોતાની શિષ્યાઓને આજ્ઞા કરતાં કે તમારે જવાનું છે, તો તેઓશ્રીનો પણ એવો પ્રબલ પુણ્યોદય હતો કે સૌ સાધ્વીઓ સહર્ષ આજ્ઞા સ્વીકારી લેતાં. રસનેન્દ્રિય પર તેઓએ સારો કાબૂ મેળવ્યો હતો. જીંદગીભર અમુક દ્રવ્યથી વધુ નહીં વાપરતા, ૨૨ વર્ષ સુધી મૂળમાથી દહીં વિગઇનો તથા કડાવિગઇનો ત્યાગ, લગભગ દરેક મીઠાઇઓનો પણ ત્યાગ, માંદગી સિવાયના વર્ષોમાં વધુ તપ ન બન્યો તો પણ બિયાસણાનો તપ ચાલુ જ હતો

દીક્ષા પછી તપમાં બે વર્ષીતપ, ૩૧ ઉપવાસ, ૨૨૯ છઠ્ઠ, ૧૨ અઠ્ઠમ, ૧૫ ઉપવાસ, ૧૦ ચોમાસીતપ, ૨ છમાસીતપ ૧ મોટાસમવસરણ, ૧ સિંહાસન તપ, વર્ધમાનતપની ૪૦ ઓળીઓ, અને નવપદની ઓળી તો

૭૨ વર્ષની ઉંમર સુધી પાદવિહાર કર્યો, વૃદ્ધાવસ્થામાં જંઘાબળ ક્ષીણ થયા પછી છેલ્લે ૧૧ વર્ષ છાણી ગામમા સ્થિરવાસ કર્યો.

સં. ૨૦૨૨ની સાલથી પૂજ્યશ્રીને હૃદયરોગ, બ્લડપ્રેશર, ડાયાબિટીશ, વિગેરે રોગો શરૂ થવા છતાં અપૂર્વ શાન્તિ સમાધિ સાચવીને પર્વતિથિનાં ઉપવાસ તો ચાલુ જ રાખ્યા હતાં. છેલ્લે સં. ૨૦૩૦ ના અષાઢ સુદ ૧૪ નો પણ ઉપવાસ કર્યો હતો.

પૂજ્યશ્રીનો એક સિદ્ધાન્ત હતો કે મનને જરાય નવરું ન પડવા દેવું, તેથી સાથે જે સાધ્વીઓ રહેલાં હોય તેમનો ટાઇમ હોય એટલો વખત શાસ્ત્રનું વાંચન કરાવતા, સ્વસ્થ ચિત્તે સાંભળતાં અને ચિંતન, મનન કરતાં. સંભળાવનાર જો કામમા હોય તો તેઓ નમસ્કાર મહામંત્રનો જાપ શરુ કરી જ દેતાં. સમયને નકામો જવા દેતા નહીં.

છેલ્લે સં. ૨૦૩૦ ના અષાઢ વદ સાતમના રાતે દોઢ વાગે પાટ ઉપરથી ઉંઘમા જ ઉભાં થયા. આમ તો કોઈ દિવસ છેલ્લા બે વર્ષથી દિવસે પણ બીજાને પાસે બોલાવ્યા વિના એકલા ઉભા ન થતાં, પણ ભાવિભાવ તે રાતે એકાએક ઉભાં થયા અને તુર્ત જ પડી ગયા. તે જ વેળા સાધ્વી વિનોદશ્રીજી, ચિદાનંદશ્રીજી, દેવાંગનાશ્રીજી, મદનરેખાશ્રીજી જાગી ઉઠયાં અને સ્વસ્થપણે સંથારામાં બેસાડ્યા. પણ માર વાગેલો તેનો દુ:ખાવો સખ્ત હતો.

પછી તુર્ત જ દેશી ઉપચારો શરૂ કર્યાં. પણ દર્દ ઓછું ન થયું. પછી સેવાભાવી ડૉ. બાલુભાઈએ ઉપચાર કરવાથી દુ:ખાવામાં તો આરામ થયો, પણ અષાડ વદ તેરસના સાંજે પેઢામાં દર્દ વધી ગયું, શુદ્ધિ જવા લાગી, સાધ્વીઓએ શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રને સંભળાવવો શરુ કર્યો. બે-ત્રણ કલાક પછી શુદ્ધિમાં આવી ગયા. અને નવકારમંત્ર સાંભળવામાં જ તલ્લીન થયાં. ખરેખર એમને તે સમયે અનુમોદનીય સમતા પ્રગટી સ્વમુખે "મને અમુક દુઃખ થાય છે." વિગેરે કાંઈપણ કહેતાં નહીં.

સેવાભાવી છાણી ગામનો સંઘ પણ અષાડવદ તેરસથી માંડીને શ્રાવણ સુદ અગીઆરસ સુધી રોજ જ્યારે જ્યારે ભયંકર સ્થિતિ લાગે ત્યારે વાયુવેગે આવી સંગીત સાથે નવકારની ધૂન જગાવતો અને તે સમયે પૂજ્યશ્રી ખૂબ પ્રસન્નતાથી સંગીતમા નમસ્કાર મહામંત્રનું શ્રવણ કરતા. સાધ્વીઓ પૂછે કે સ્તવન-સજ્ઝાય સંભળાવીએ? તો તે સાંભળે, પણ નવકારમંત્ર સાભળતા અધિક પ્રસન્ન થતા.

નમસ્કાર મહામંત્ર ઉપરાંત જ્યારે કંઈ સ્વસ્થતા વધુ લાગે ત્યારે પાપપ્રતિઘાત ગુણબીજાધાન સૂત્ર તથા સંથારાપોરિસિની ગાથાઓ, સ્વકૃત દુષ્કૃત ગર્હા એ આરાધના પ્રકાશ, ચઉસરણ, આઉરપચ્ચક્ખાણ વિગેરે પયન્ના, વગેરે અર્થ સહિત સંભળાવતાં. આ ઈને પરમ ઉપકારી એ ગુરુણીના વિવિધ ઉપકારનાં

ઋણમાંથી મુક્ત થવા સર્વ સાધ્વીઓ તેમની અંતિમ આરાધનામાં સતત ઉજમાલ હતાં

છેલ્લે શ્રાવણસુદ દશમની સાંજે પાંચ વાગે એકા એક નેત્રો તથા મુખાકૃતિ ઉપર દર્દની અસર પ્રગટી. સાથે જ હેડકી શરૂ થઇ અને તીવ્ર શ્વાસ ઉપડયો. અંતિમ સમય સમજી સતત નવકારમંત્ર સંભળાવવા માંડયા. ચાર શરણા સ્વીકાર્યાં. અને તીવ્ર વેદનામાં પણ સમાધિની રક્ષા માટે જાગ્રત રહ્યાં. છેવટે શ્રાવણસુદ ૧૧ ના સવારે ક. ૭-૨૫ મિનીટે નવકારમંત્ર સાંભળતાં સાંભળતા અમો સૌને નિરાધાર મૂકી વિનશ્વર દેહનો ત્યાગ કરી પરલોકમાં સીધાવ્યાં. સકલ સંઘમાં શોક વ્યાપી ગયો. સૌ કોઇ નાના-મોટા આબાલવૃદ્ધ તેઓશ્રીનાં દેહના અંતિમ દર્શન કરવા દોડી આવ્યા અને અંતિમ સંસ્કારની તૈયારી કરી.

તેઓના પૂ. ગુરુણીશ્રી હીરશ્રીજી મહારાજ વિ.સં. ૨૦૧૧ માં કાલધર્મ પામ્યાં ત્યાં સુધી પોતે તેમની આજ્ઞામાં રહ્યાં અને તે પછી પૂ. સા. શ્રી કલ્યાણશ્રીજી મહારાજ કે જે તેઓનાં ગુરુણીનાં ગુરુબેન હતાં, તેમની આજ્ઞામાં છેક સુધી રહ્યાં, તેમની સેવામાં પણ પોતાનાં સાધ્વીજી શ્રી દિવ્યપ્રભાશ્રીજી વિગેરેને રાખી તેમની અંતિમ અવસ્થા સુધી આરાધનામાં સહાય કરી.

પૂ. કલ્યાણશ્રીજી મહારાજનો પરિચય :-

તેઓશ્રી જન્મે સુરતનાં વતની હતાં. જન્મ વિ. સં. ૧૯૪૪ માં શ્રાવણ સુદ પુનમના દિવસે થયો હતો. માતાનું નામ પરસનબેન હતું. તેઓશ્રીનું નામ કાળીબેન હતું. તેઓશ્રીનાં લગ્ન સુરતના વતની જેચંદભાઇના સુપુત્ર ઠાકોરદાસની સાથે થયાં હતાં સંસારી અવસ્થામાં વેણીચંદ નામે એક પુત્ર હતો. પોતાના લાડકવાયા પુત્રને ૧૦ વર્ષની બાલવયમાં જ તજીને પોતે વિ સં. ૧૯૭૧ મા ભરુચ મુકામે વૈશાખ સુદ ૬ ને દિવસે દીક્ષા લીધી તેઓશ્રી પૂ ચંદનશ્રીજી મહારાજનાં શિષ્યા શ્રી અશોકશ્રીજી મહારાના શિષ્યા સાધ્વી શ્રી કલ્યાણશ્રીજી નામે થયાં.

તેઓશ્રી જીવનભર પૂ દાદા ગુરુદેવ શ્રીમદ્ વિજય સિધ્ધિસૂરીશ્વરજીની આજ્ઞામાં રહી સુદર આરાધના કરતાં હતાં. સર્વ સાધ્વીઓ પ્રત્યે માતા જેવું વાત્સલ્ય, ક્રિયાશુદ્ધિ, ઉપશમભાવ, વિગેરે તેમના વિવિધગુણો કદી ન ભૂલાય તેવા હતા. તેઓશ્રી ૬૧ વર્ષનો દીર્ઘ ચારિત્ર પર્યાય પાળી વિ સં. ૨૦૩૧, ભાદરવા સુદ ૯ની રાતે [illegible] અમદાવાદ મુકામે ખૂબ સમાધિ પૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા હતા સમાચાર મળતાંની સાથે જ તેઓશ્રીના પૌત્ર મહેન્દ્રભાઈ, નિરંજનભાઈ, દિલીપ-

શ્રીમતીબેન, ઈન્દુબેન, છાયાબેન, વિગેરે ઘણા કુટુંબીઓ પણ આવ્યા હતાં. તેઓશ્રીના પૌત્ર મહેશભાઈના હાથે અગ્નિસંસ્કાર થયો હતો. તેઓશ્રીની હાજરીમા જ વિ. સ. ૨૦૩૧ ના વૈશાખ સુદમા ખેતરપાળની પોળમાં તેમના સગા-સંબંધીઓ તથા સંઘે મળીને તેમની નિર્મળ દીર્ઘ ચારિત્ર આરાધનાની અનુમોદના નિમિત્તે એક ભવ્ય અટ્ઠાઈ મહોત્સવ ઉજવ્યો હતો. તેઓશ્રીનાં વિરહથી અમારા સમુદાયમા એક છત્રની અમને સર્વને ખોટ પડી છે. પણ સંયોગની સાથે વિયોગ સંકળાએલો હોવાથી અનિવાર્ય છે. પૂ. ગુરુણીના ગયા પછી તેઓ શ્રીનો અમને આધાર હતો. તેઓ પણ પૂ. ગુરુણીજી પછી ૧૩ મહિના જેટલો અલ્પ આશ્રય આપી ચાલ્યાં ગયા. આજે અમને સર્વને બન્ને પૂજ્યોની ખોટ પડી છે.

મોટી સંખ્યામા જૈન, જૈનેતરો પૂ. ગુરુણીની સ્મશાન યાત્રામા જોડાયા. વિજય મુહૂર્તે સ્મશાન યાત્રા નીકળી અને "જય જય નંદા," "જય જય ભદ્રા" ના નાદપૂર્વક બપોરે ત્રણ વાગતાં ચંદનચયમાં પધરાવી તેમના પુત્રોએ અગ્નિસસ્કાર કર્યો

પૂ. ગુરુણીની નિર્મળ આરાધનાની અનુમોદના નિમિત્તે શ્રી છાણી સંઘ તરફથી ચાતુર્માસમાં જ શાન્તિ-સ્નાત્ર સહિત અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ ઉજવાયો. અને ચાતુર્માસ પછી એમનાં સંસારી પુત્રો તરફથી બીજો મહોત્સવ ઉજવાયો. તે પ્રસંગે અન્ય-અન્ય ક્ષેત્રોમાં ચાતુર્માસ

રહેલાં સર્વ શિષ્યાઓ પણ છાણી ગામમાં પધાર્યા હતાં.

અંતે એ પરમ ઉપકારી ગુરુણીના ઉપકારોને સ્મરણ કરતા અમે એ ઇચ્છીએ છીએ કે તેઓનો આત્મા ઉત્તરોત્તર પ્રભુશાસનને પામી સવિશેષ આરાધના કરતો અજરામર બને અને અમને સર્વેને પણ આરાધનામાં સહાય કરે. વંદન હો ! એ પરમ ઉપકારી ગુરુણી શ્રી દેવશ્રીજી મહારાજને !

લી. ચરણકિંકરી સાધ્વી સુલોચનાશ્રીજી વિગેરે
તેઓશ્રીની શિષ્યાઓ.

સાધ્વી દેવશ્રીજીનાં શિષ્યાઓ-૧૭

(૧) ચરણુશ્રીજી (૨) સુલોચનાશ્રીજી (૩) રમણિકશ્રીજી
(૪) મનોજ્ઞાશ્રીજી (૫) સૂર્યયશાશ્રીજી (૬) વિજ્ઞાનશ્રીજી
(૭) ચન્દ્રકલાશ્રીજી (૮) વિનોદશ્રીજી (૯) ચારૂલતાશ્રીજી
(૧૦) કૈવલ્યશ્રીજી (૧૧) ચિદાનંદશ્રીજી (૧૨) દેવાંગનાશ્રીજી
(૧૩) દિવ્યપ્રભાશ્રીજી (૧૪) અનુપમાશ્રીજી (૧૫) રત્નશ્રીજી
(૧૬) હંસકીર્તિશ્રીજી (૧૭) દેવરત્નાશ્રીજી.

ચરણુશ્રીજીના શિષ્યા-૪

(૧) ભદ્રકરાશ્રીજી (૨) પ્રિયકરાશ્રીજી
(૩) જયપ્રભાશ્રીજી (૪) રત્નરેખાશ્રીજી.

(૧) ભદ્રંકરાશ્રીજીના શિષ્યા-૫

(૧) અરૂણોદયાશ્રીજી (૨) ગુણોદયાશ્રીજી (૩) સુનયનાશ્રીજી
(૪) સત્યાનનાશ્રીજી (૫) ભદ્રજ્યોતિશ્રીજી.

(૩) જયપ્રભાશ્રીજીના શિષ્યા-૯

(૧) જયવંતાશ્રીજી (૨) વિદ્યુત્પ્રભાશ્રીજી (૩) હર્ષકાન્તાશ્રીજી
(૪) હર્ષયશાશ્રીજી (૫) લક્ષગુણાશ્રીજી (૬) હેમચંદ્રાશ્રીજી
(૭) હેમરત્નાશ્રીજી (૮) શીલરત્નાશ્રીજી (૯) જયરત્નાશ્રીજી

(૨) સુલોચનાશ્રીજીના શિષ્યા-૫

(૧) મલયપ્રભાશ્રીજી (૨) મેરૂપ્રભાશ્રીજી (૩) મિત્રપ્રભાશ્રીજી
(૪) જશપૂર્ણાશ્રીજી (૫) સૌમ્યરત્નાશ્રીજી.

(૩) રમણિકશ્રીજીના શિષ્યા-૪

(૧) મદનરેખાશ્રીજી (૨) મહાકીર્તિશ્રીજી
(૩) સુનયનાશ્રીજી (૪) ભદ્રજ્ઞાશ્રીજી.

(૪) મનોજ્ઞાશ્રીજીના શિષ્યા-૨

(૧) ચંદ્રયશાશ્રીજી (૨) વિનીતાશ્રીજી.

પૂ. સ્વ. સાધ્વીજી શ્રી હીરશ્રીજી
મહારાજના શિષ્યા

પૂ. સ્વ. સાધ્વીજી શ્રી દેવશ્રીજી મહારાજ

સુર્યયશાશ્રીજીના શિષ્યા-૧

(૧) પુણ્યનંદાશ્રીજી.

(૬) વિજ્ઞાનશ્રીજીના શિષ્યા-૯

(૧) પૂર્ણભદ્રાશ્રીજી (૨) સુરપ્રભાશ્રીજી (૩) વસંતપ્રભાજી
(૪) ઇન્દ્રપ્રભાશ્રીજી (૫) રમ્યકીર્તિશ્રીજી (૬) હેમપ્રજ્ઞાશ્રીજી
(૭) મહાપ્રજ્ઞાશ્રીજી (૮) વિમલજ્યોતિશ્રીજી
(૯) ભવ્યનંદાશ્રીજી.

(૭) ચંદ્રકલાશ્રીજીના શિષ્યા-3

(૧) યશોભદ્રાશ્રીજી (૨) વિનયજ્ઞાશ્રીજી (૩) રાજરત્નાશ્રીજી

(૮) વિનોદશ્રીજીના શિષ્યા-૧

(૧) ઇન્દિરાશ્રીજી

(૧૧) ચિદાનંદશ્રીજીના શિષ્યા-3

(૧) દેવગુણાશ્રીજી (૨) ધર્મજ્યોતિશ્રીજી
(૩) મહાજ્યોતિશ્રીજી.

(૧3) દિવ્યપ્રભાશ્રીજીના શિષ્યા-૧

(૧) હર્ષલત્તાશ્રીજી

(૧૪) અનુપમાશ્રીજીના શિષ્યા-૧

(૧) અનિલકીર્તિશ્રીજી

(૧૫) હંસકીર્તિશ્રીજીના શિષ્યા-૧3

(૧) જશકીર્તિશ્રીજી (૨) જ્યોતિપૂર્ણાશ્રીજી
(૩) મૃગાવતીશ્રીજી (૪) પદ્મલત્તાશ્રીજી
(૫) મુક્તિપ્રજ્ઞાશ્રીજી (૬) જયપૂર્ણાશ્રીજી
(૭) વિનીતમોહાશ્રીજી (૮) નિર્મોહાશ્રીજી (૯) પૂર્ણપ્રજ્ઞાશ્રીજી
(૧૦) પરમાનંદાશ્રીજી (૧૧) અભયનંદાશ્રીજી
(૧૨) આનંદાશ્રીજી (૧3) પ્રીતિનંદાશ્રીજી

(૧૭) દેવરત્નાશ્રીજીના શિષ્યા-૧

(૧) [illegible]શ્રીજી.

શ્રી સંવેગરંગશાળા

॥ ॐ अर्हं नमः ॥

ગ્રન્થનો પરિચય અને હાર્દ

[લે. શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર સમારાધક પૂ. પંન્યાસજી શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી ગણિવર તથા પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયકલાપૂર્ણસૂરિ મહારાજ]

સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોએ સર્વ જીવોના હિત માટે જે ધર્મોપદેશ કર્યો છે, તે ધર્મના મુખ્ય બે પ્રકારો છે. ૧-શ્રુતધર્મ, ૨-ચારિત્રધર્મ.

(૧) શ્રુતધર્મ-જીવાદિ તત્ત્વોનો સમ્યગ્ બોધ કરાવી સર્વ જીવો પ્રત્યે આત્મતુલ્ય-આત્મૌપમ્ય દૃષ્ટિ પ્રગટાવે છે.

(૨) ચારિત્રધર્મ-સર્વ જીવો પ્રત્યે ઔચિત્ય વ્યવહાર રૂપે અહિંસાદિ વ્રતોના પાલન દ્વારા જિનાજ્ઞાને આત્મસાત્ બનાવી સ્વભાવમાં તન્મયતા પ્રગટાવે છે.

આ બન્ને પ્રકારના ધર્મનું મૂળ 'સમ્યગ્દર્શન' છે, અથવા તે બન્ને ધર્મોના સતત સેવનથી નિશ્ચય સમકિત પ્રગટે છે.

સમ્યક્ત્વનાં પાંચ લક્ષણો-

૧-શમ, ૨-સંવેગ, ૩-નિર્વેદ, ૪-અનુકંપા અને ૫-આસ્તિક્ય. આ લક્ષણો દ્વારા સમ્યગ્દર્શનની સ્વાનુભૂતિ(સ્પર્શના)નું અનુમાન અવશ્ય થાય છે. તેમાં આસ્તિક્ય સમ્યક્ત્વનો પાયો છે, અનુકંપા, સંવેગ અને નિર્વેદ સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ છે અને શમ તેનું ફળ છે.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં સંવેગાદિની પ્રાપ્તિ, રક્ષણ અને વિકાસના સુંદર, સરળ અને સચોટ ઉપાયો દર્શાવ્યા છે તેથી તેનું 'સંવેગરંગશાળા' નામ સાર્થક છે.

પાંચ લક્ષણોનું ટૂંકું સ્વરૂપ-

(૧) આસ્તિકતા-જે જે પદાર્થનું જે સ્વરૂપે અસ્તિત્વ છે, તેનો તે જ સ્વરૂપે સ્વીકાર.

અસ્તિ સ્વભાવવાળા પદાર્થો સદા અસ્તિરૂપે જ રહેનારા છે, તે કદાપિ નાસ્તિરૂપે પરિણમતા નથી. અને નાસ્તિ સ્વભાવવાળા પદાર્થો સદા નાસ્તિરૂપે જ રહે છે

તે કદાપિ અસ્તિપણે પરિણમતા નથી.

આ એક સામાન્ય નિયમ છે. આત્મા પણ એક પદાર્થ છે અને તે સદા આત્મારૂપે જ પોતાનું અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

વીતિ ચૂકેલા અનંતકાળમાં આત્મા હતો, વર્તમાનમાં પ્રત્યક્ષ છે જ અને આગામી અનંતકાળમાં પણ એ સદા સ્વસ્વરૂપે જ રહેવાનો. આવી દૃઢ શ્રદ્ધા તે આસ્તિકતા. આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે 'સચ્ચિદાનંદ.' તેની અને તેના આ સ્વરૂપની સ્વીકૃતિ એ જ આસ્તિકતા છે.

(૨) અનુકંપા–હું જીવ છું, સુખ મને પ્રિય છે અને દુઃખ લેશ પણ ગમતું નથી, એમ મારા જેવા બીજા અનંતા જીવો સંસારમાં છે. એ પણ જીવવા ઈચ્છે છે, સુખના અર્થી છે અને દુઃખ લેશ પણ તેઓને ગમતું નથી. તે બધા પણ મારી જેમ અનાદિ અનંત-કાળથી આ દુઃખમય સંસારમા ભટકી રહ્યા છે. આવો વિચાર તેને પ્રગટે છે, કે જેને પોતાના દીર્ઘ સંસાર-પરિભ્રમણનો કંપ (દુઃખનો તીવ્ર બળાપો) પ્રગટ્યો હોય! આ કંપ પછી અનુકંપ થાય છે કે–જેમ હું દુઃખી છું, તેમ મારા જેવા બીજા સંસારી જીવો પણ દુઃખી જ છે. એ સર્વ પણ "દુઃખથી મુક્ત બનો અને પૂર્ણ સુખને પામો!" મારે એ બધાને સહાયક થવું જોઈએ. સર્વનું જીવત્વ સમાન છે, માટે તેઓનાં દુઃખો અને પીડા તે

હકીકતમાં મારું જ દુઃખ અને પીડા છે. માટે હું મારા આત્મા સાથે કરું છું તેવો જ વ્યવહાર મારે તેઓ સર્વની સાથે પણ કરવો જોઇએ. આવી સમવેદના-સહાનુભૂતિનો ભાવ તે અનુકંપા છે. આસ્તિક આત્મામાં તે અવશ્ય પ્રગટે છે અને તે યથાશક્ય બીજાનાં દુઃખોને દૂર કરવા માટે પ્રેરણા કરે છે.

(૩-૪) **નિર્વેદ અને સંવેગ**-હું આત્મા છું, નિત્ય છું, તો આજ સુધી હું ક્યાં રહ્યો? સંસારમાં! તો જ્યાં સુખનો લેશ નહિ, દુઃખનો પાર નહિ, કેવળ દુઃખ-પીડા અને પરાભવ જ છે, એવી નિગોદ, નરક, વગેરે દુર્ગત અવસ્થાઓમાં જ મારો અનંતકાળ ગયો; મનુષ્ય કે દેવનાં ભવોમાં થોડું બાહ્ય સુખ મળ્યું હશે, ત્યારે પણ તેમાં ગાઢ રાગ-દ્વેષ દ્વારા મેં ઘોર અશુભ કર્મો જ બાંધ્યાં હશે અને પુનઃ એ જ દુર્ગતિઓમાં રીબાઈ રીબાઈને જીવ્યો અને મર્યો હોઈશ.

જ્યાં આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ જ છે, જન્મ, જરા, મરણ, દુઃખ, દૌર્ભાગ્ય અને પરાભવના ત્રાસ સિવાય બીજું કાંઈ નથી, તે સંસારમાં હવે કેમ રહેવાય? મારું સ્વરૂપ તો પૂર્ણ જ્ઞાનમય અને આનંદમય છે, તો શા માટે આ દુઃખમય સંસારમાં રહેવું? આવો ભવનિર્વેદ અને મોક્ષની તીવ્ર ઝંખનારૂપ સંવેગ આત્મામાં આસ્તિક્ય પ્રગટ્યા પછી જ પ્રગટે છે.

આ ભવનિર્વેદ અને સંવેગ બન્ને ગુણો સહભાવી હોવાથી જ્યાં નિર્વેદ ત્યાં સંવેગ અને જ્યાં સંવેગ ત્યાં નિર્વેદ હોય જ છે.

આસ્તિક આત્માને સંસારમાં દીર્ઘકાળ સુધી દુઃખમાં પરિભ્રમણનું ભાન થયા પછી પોતાના સ્વરૂપનું જેમાં સંપૂર્ણ પ્રગટીકરણ છે, તે મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્ર ઝંખના ન પ્રગટે, તે બને જ કેમ? આસ્તિકતાનો અને અનુકંપાનો પાયો મજબૂત થયા પછી આ નિર્વેદ અને સંવેગ બન્ને ગુણો પ્રગટ્યા વિના રહે જ નહિ.

(૫) શમ-અનુકંપાનું ફળ 'નિર્વેદ, સંવેગ' અને તે બેનું ફળ 'શમ' છે. રાગ-દ્વેષ અને સુખ-દુઃખના પ્રસંગોમાં મધ્યસ્થવૃત્તિ, સમતા, સમતુલા, એ શમનાં જ નામો છે. તે અનુકંપા, અહિંસા, મૈત્રી કે કરુણાભાવ વિના શક્ય નથી.

સ્વાર્થ એટલે પોતાના જ સુખ-દુઃખનો વિચાર. રાગ, દ્વેષ વગેરે વિભાવનો જેટલા અંશે વિગમ થાય, તેટલા અંશે બીજા સર્વ જીવો સાથે એકતાની બુદ્ધિ અને શ્રદ્ધા પ્રગટે છે અને ત્યારે જ વાસ્તવિક શમ-સમત્વનો અનુભવ થાય છે.

અહીં સુધી પાંચેય લક્ષણોનું સામાન્ય સ્વરૂપ જોયું. હવે ગ્રન્થમાં કહેલા સંવેગની મુખ્યતા અને વિશેષ સ્વરૂપ જોઇએ.

સંવેગની વિશેષતા-

ભવના અત્યન્ત ભયથી પ્રગટેલી મોક્ષની તીવ્ર અભિલાષા અર્થાત નિર્વેદની તીવ્રતા, તે સંવેગ છે. તે પ્રગટતાં જ જ્ઞાનાદિ ગુણો સમ્યગ્ બને છે. સંવેગ સહિત જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ સમ્યગ્ કહેવાય છે.

આ રીતે સંવેગ એ રત્નત્રયીરૂપ મોક્ષમાર્ગનું મૂળ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે.

આસ્તિક્યનું સ્વરૂપ-

"अस्ति भूति मतिः आस्तिक्यम्।" આત્મા છે એવી બુદ્ધિ તે આસ્તિકતા. અર્થાત્ શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માએ કહેલા જીવાદિ તત્ત્વો વિદ્યમાન છે-સત્ય છે, એવી શ્રદ્ધા તે આસ્તિક્ય છે.

જીવનું અસ્તિત્વ બે પ્રકારે-

૧. સ્વરૂપ અસ્તિત્વ-અસ્તિત્વ સદા અસ્તિત્વપણે જ પરિણમે છે. દ્રવ્યાર્થિક નયના મતે કોઈ પણ દ્રવ્યનો સર્વથા અભાવ થતો નથી, એથી જીવદ્રવ્યનો પણ અભાવ કોઈ કાળે થાય નહિ. આ છે જીવનું સ્વરૂપ અસ્તિત્વ.

૨. સદૃશ અસ્તિત્વ-પદાર્થ માત્ર અનંતધર્માત્મક હોય છે. (એમ પર્યાયાસ્તિકાય નયનો મત છે.) તેમાં પણ મુખ્ય ધર્મો ૧-સામાન્ય, ૨-વિશેષ, એ બે છે. જીવ પણ દ્રવ્ય હોવાથી તેમાં આ બન્ને ધર્મો છે જ.

જ્ઞેય પદાર્થનો ધર્મ બે પ્રકારે છે, તેથી જીવને તેનું જ્ઞાન પણ બે પ્રકારે થાય છે. પદાર્થના સામાન્યધર્મનું જ્ઞાન તે સામાન્ય જ્ઞાન અને વિશેષ ધર્મનું જ્ઞાન તે વિશેષ જ્ઞાન. આ બન્ને પ્રકારના જ્ઞાનથી પદાર્થનો પૂર્ણ બોધ થાય અને પૂર્ણ બોધ થવાથી જ તેની સચોટ શ્રદ્ધારૂપ સમ્યગ્દર્શનગુણ પ્રગટે.

"एगे आया" 'આત્મા એક છે.'

આ સૂત્રથી શ્રી ઠાણાંગસૂત્રમાં ચૈતન્યરૂપે જીવનો એક જ ભેદ કહ્યો છે. અર્થાત જીવ માત્રમાં સામાન્યથી જાતિરૂપે જીવત્વ એક જ સરખું છે.

વિશેષથી (વિકાસના તારતમ્યથી) જીવો અનેક પણ છે. જેમ કે-જીવના મુખ્ય બે ભેદ છે, સિદ્ધ અને સંસારી. તેમાં વળી સંસારીના બે ભેદથી લઈ યાવત્ પાંચસોત્રેસઠ ભેદો પણ કહ્યાં છે.

એમ શરીરાદિની ભિન્નતાથી જીવોની અનેકતા પણ છે અને ચૈતન્યરૂપે સર્વમાં એકતા પણ છે.

વસ્તુના વિશેષધર્મનો વિચાર ભેદદૃષ્ટિને અને સામાન્યધર્મનો વિચાર અભેદ દૃષ્ટિને પ્રગટાવે છે. એ

એમાં વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ અને પુષ્ટિ માટે જેમ ભેદદૃષ્ટિ ઉપકારી છે, તેમ મૈત્રીભાવ અને આત્મૌપમ્યભાવને પ્રગટાવવા અને વિકસાવવા માટે અભેદદૃષ્ટિ પણ એટલી જ ઉપકારી અને ઉપાદેય છે.

તુલ્યદૃષ્ટિથી અનુકંપા–

હું જીવ છું, મને સુખ પ્રિય અને દુઃખ અપ્રિય છે, જીવવું ગમે છે, મરણ ગમતું નથી, એમ જગતના [3]સર્વ જીવો પણ મારા જેવા હોવાથી તેઓને પણ જીવન અને સુખ પ્રિય છે. તેઓ મરણ અને દુખથી સદા ડરે છે અને ભયભીત બને છે, માટે મારે કોઈ પણ જીવની હિંસા કે તેને કોઈ પીડા-વ્યથા થાય, તેવો વ્યવહાર ન કરવો જોઇએ. આવી આત્મતુલ્ય દૃષ્ટિથી અનુકંપાની–પરપીડાપરિહારની વૃત્તિ પ્રગટે છે.

'શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય' ગ્રન્થમાં કહ્યું છે કે–સ્વ આત્માની જેમ સર્વ પ્રાણિઓમાં પણ સુખપ્રિયતા અને દુઃખદ્વિષ્ટતા જોવાથી પરપીડાના પરિહારની જે ઝંખના પ્રગટે છે, તે 'અનુકંપા' છે

શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિ અને શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે–જે ભૂત, ત્રસ અને સ્થાવર સર્વ જીવો

પ્રત્યે આત્મસમભાવથી ભાવિત (તુલ્ય વૃત્તિવાળો) હોય, તેને જ કેવલિકથિત સામાયિક હોય અને તે જ હિંસાદિ સર્વ પાપવ્યાપારોનો ત્યાગી બને.

અનુકંપા માહાત્મ્ય–

સામાયિકની પ્રાપ્તિ ચિત્તમાં અનુકંપા અંકુરિત થવાથી થાય છે, અનુકંપા ચિત્તના પરિણામોને શુભ બનાવે છે. આ દયા–અનુકંપાના મધુર પરિણામને જ્ઞાની-ભગવંતોએ "સામસામાયિક" પણ કહ્યું છે.

[૪]ભૂત, વર્તમાન અને ભાવિ–ત્રણેય કાળના સર્વ તીર્થંકરદેવોએ ઉપદેશ્યું છે કે–"સર્વ પ્રાણિઓ–ભૂતો–જીવો–સત્ત્વોને હણવા નહિ, કોઈ પણ જીવને મારવો નહિ, પરાધીન બનાવવો નહિ, પરિગ્રહરૂપે સંગ્રહ કરવો નહિ, પરિતાપ–પીડા ઉપજાવવી નહિ તથા એઓના પ્રાણોનો નાશ કરવો નહિ. આ જ શુદ્ધ ધર્મ છે અને તે નિત્ય ધ્રુવ તેમજ શાશ્વત છે."

ધર્મનું આવું શુદ્ધ સ્વરૂપ શ્રી જિનાગમ સિવાય અન્યત્ર નથી. સમગ્ર જીવરાશિ સાથે આપણા આત્માની જીવત્વરૂપે એકતા હોવાથી એક પણ જીવની કરેલી

૪–से बेमि जे अइया जेय पडुपन्ना०

(આચારાઙ્ગ અધ્ય૦ ૪, ઉદ્દેશો ૧)

પીડા કે હિંસા એ નિજ આત્માની પીડા કે હિંસા માનવી જોઈએ.

એ આચારાંગસૂત્રમાં જ પછી કહ્યું છે કે–" હે આત્મન્ ! તું જે જીવોને મારવા વગેરેનો વિચાર કરે છે, તે તું જ છે." અર્થાત્ પરના અહિતાદિનો વિચાર તે પોતાના જ અહિતાદિનો વિચાર છે: કારણ કે–તને થાય છે, તેમ કોઈ મારનાર વગેરેને જોઇને અન્ય જીવોને પણ દુ:ખ-દ્વેષ પ્રગટે છે. આ રીતે પરપીડા-હિંસાદિ કરનારને ભયંકર પાપકર્મોનો બંધ થાય જ છે. અને પાપકર્મો કરનારને કર્મસત્તા ઓછામાં ઓછી દશગુણી અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતગુણી પણ દુઃખદ સજા ફટકારે છે.

એમ આત્મસમદર્શિત્વ ભાવથી ચિત્તમાં સર્વ જીવોની હિતચિંતારૂપ મૈત્રીભાવ અને સર્વનાં દુ:ખોને દૂર કરવાની શુભ ભાવનારૂપ અનુકંપા પ્રગટ થાય છે.

એ જ રીતે ગુણી આત્માઓ પ્રત્યે પ્રમોદ, આદર, બહુમાન, એ પણ નિજગુણોનું જ બહુમાન છે. અવિનીત પ્રત્યે તેના દોષની ઉપેક્ષા પણ આપણામાં ક્ષમા–માધ્યસ્થ્યને ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી જ અન્ય જીવો પ્રત્યે કરેલા અપરાધની ક્ષમા માગવા-મેળવવાના આપણે અધિકારી બનીએ છીએ

૩. નિર્વેદ વ્યવહારદૃષ્ટિથી સ્વરૂપાસ્તિત્વનો વિચાર-વ્યવહારનયથી જિનવચન દ્વારા જ્યારે જીવને 'હું જીવ છું', આત્મદ્રવ્ય છું', અનાદિકાળથી કર્મબદ્ધ સંસારી છું.' એવું જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાન થાય છે, ત્યારે જ તેને ભવનિર્વેદભાવ પ્રગટે છે. છ દ્રવ્યોમાં જીવ અને પુદ્ગલ એ જ પરિણામી છે, તેથી જેમ સંસારી જીવોમાં કર્મપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાનો સ્વભાવ (સહજમળ) છે, તેમ પુદ્ગલદ્રવ્યમાં પણ ગ્રાહ્ય સ્વભાવ છે, તેથી જીવ જ્યારે રાગ-દ્વેષાદિના પરિણામ કરે છે, ત્યારે કર્મપુદ્ગલો તેને ચોંટી જાય છે.

સુવર્ણ અને માટીની જેમ જીવનો અને કર્મનો સંયોગ અનાદિ છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એના હેતુઓ (આશ્રવદ્વારો) છે. જીવ જ્યાં સુધી એ હેતુઓમાં પ્રવૃત્ત હોય છે, ત્યાં સુધી કર્મનો પ્રવાહ સતત તેનામાં પ્રવેશ કરે છે અને જીવના તે તે પ્રકારના પરિણામની વિચિત્રતાને કારણે તે મુખ્યતયા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મરૂપે આઠ વિભાગમા વહેંચાઈ જાય છે.

એ બંધાએલાં કર્મો ઉદયમાં આવીને વિવિધ શુભાશુભ ફળોને આપે છે અને તેના અનુભવથી જીવ ઇષ્ટાનિષ્ટ પ્રસંગોમાં રાગ-દ્વેષ કરે છે, તેથી પુનઃ કર્મ બંધાય છે, પુન. ઉદયમાં આવે છે આ રીતે કર્મના પ્રભાવે જન્મ, જરા, મરણ, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ-

"હે ચેતન! આ શરીર, વાણી, મન, કર્મ અને સર્વ પુદ્‌ગલદ્રવ્યોથી ભિન્ન તારું સ્વરૂપ તો અક્ષય જ્ઞાન અને અકલંક આનંદમય છે."

શુદ્ધાત્મભાવનો મહિમા-

આ શુદ્ધ આત્મભાવથી જેમ અગ્નિથી કાષ્ટ ભસ્મીભૂત થઈ જાય, તેમ આત્મભાનને ભૂલાવનારા અહંકાર અને મમકારનો નાશ થાય છે. શુદ્ધાત્મભાવ એ સાધુની સંપત્તિ છે, મોક્ષમાર્ગની દીપિકા છે, સકલ દ્વાદશાંગીનો સાર છે અને સર્વ દુઃખનિવારણનો પરમ ઉપાય છે, એમ શ્રી ઓઘનિર્યુક્તિ આદિ શાસ્ત્રગ્રન્થોમાં ફરમાવ્યું છે. (ઉપા. યશોવિ. મ.કૃત સાડીત્રણસો ગાથા સ્તવન ઢાળ ૧૬)

૫. પ્રશમ-ચિત્તના સર્વ વિકલ્પો શાન્ત થઈ જવાથી એક માત્ર આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપના આલંબનવાળો જે જ્ઞાનનો શુદ્ધ પરિણામ પ્રગટે, તેને શમ કહે છે. (જ્ઞાનસાર શમાષ્ટક) શમનું આ લક્ષણ નિર્વિકલ્પદશાની મુખ્યતાએ કહ્યું છે

યોગશાસ્ત્રોમા આલંબનયોગ, ધ્યાનયોગ અને સિદ્ધિયોગના ફળરૂપે જે અનાલંબનયોગ કે સમતાયોગ પ્રગટે છે, તેને પણ 'શમ' કહ્યો છે. કારણ કે-નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ સાતમા ગુણસ્થાનકે પ્રગટે છે, તેની પૂર્વે ચોથા ગુણસ્થાનકે પણ વ્યવહારસમ્યક્ત્વ હોય છે. અને ત્યાં

પણ દર્શનમોહ અને અનંતાનુબંધીના ક્ષયોપશમાદિથી આ પાંચેય લક્ષણો પ્રગટે છે, તે જ ઉપર ઉપરના ગુણ-સ્થાનકોમાં અધિકાધિક નિર્મળ થતાં જાય છે. એ રીતે શુદ્ધ નયની ભાવનાથી ભાવિત બનતો આત્મા આ જન્મમાં જ પ્રશમસુખ–આત્મસમાધિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

ત્રિવિધ સામાયિક અને તેનો પાંચ લક્ષણો સાથે સમન્વય–

૧–સર્વ જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવરૂપ શર્કરા જેવો મધુર પરિણામ, તે '**સામસામાયિક**' છે.

૨–ઈષ્ટાનિષ્ટ સર્વ પ્રસંગોમા ત્રાજવાતુલ્ય મધ્યસ્થ-ભાવ, તે '**સમસામાયિક**' છે.

૩–ખીર–સાકરની જેમ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર-મય ઓતપ્રોત એકીભાવને પામેલો આત્મપરિણામ, તે '**સમ્મસામાયિક**' છે.

આ ત્રણેય સામાયિકનો નિશ્ચયસમ્યક્ત્વના પાંચેય લક્ષણો સાથે આ રીતે સમન્વય થઈ શકે છે.

(૧) સદૃશ અસ્તિત્વ(તિર્યક્ સામાન્ય)થી સર્વ જીવોને પોતાના તુલ્ય સ્વરૂપવાળા જાણવાથી પ્રગટેલો પરપીડાપરિહારરૂપ જે અનુકંપાભાવ, તે મધુર પરિ ણામરૂપ હોવાથી સામસામાયિક છે.

(૨) સ્વરૂપ અસ્તિત્વ(ઉર્ધ્વતા સામાન્ય)થી જીવ સદા ચૈતન્યરૂપે નિત્ય છે. એવા જ્ઞાનથી ભવભ્રમણ કરાવનારા ભૌતિક વિષયો પ્રત્યે પ્રગટેલો નિર્વેદ અને

સર્વ જીવોનું સ્વરૂપ સત્તાથી શ્રી સિદ્ધપરમાત્મા તુલ્ય નિર્મળ છે. એવા જ્ઞાનથી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટાવવાની રૂચિરૂપ પ્રગટતો સંવેગ, તે બન્નેના બળે ઈષ્ટાનિષ્ટ સંયોગો અને માન-અપમાન વગેરેમાં જે રાગ-દ્વેષરહિત તુલ્ય પરિણામ, તે સમસામાયિક છે.

(૩) અનુકંપા, નિર્વેદ અને સંવેગના સતત અભ્યાસથી તેના ફળરૂપે પ્રાપ્ત થતો પ્રશમ, તે સમ્મસામાયિક છે.

જેમ નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ જ્ઞાન અને ચારિત્રસ્વરૂપ છે,[૬] તેમ સમ્મસામાયિકમાં પણ એ ત્રણેયનો અંતર્ભાવ છે, માટે તે બન્નેની એકરૂપતા છે.

પાંચ લક્ષણો અને ધ્યાનનો સંબંધ-

(૧) આસ્તિક્ય અને અનુકંપા વડે મૈત્રી તથા કરુણા પ્રગટ થવાથી કષાયોની ઉત્કટતારૂપ રૌદ્રધ્યાન નાશ પામી ધર્મધ્યાન પ્રગટે છે.

(૨) નિર્વેદ અને સંવેગથી પ્રગટ થતાં માધ્યસ્થ્ય અને પ્રમોદ ભાવથી વૈષયિક સ્પૃહાની ઉત્કટતારૂપ આર્ત્ત-ધ્યાન નાશ પામી ધર્મધ્યાન વધે છે.

(૩) પ્રશમ, એ શેષ ચારેય ગુણોનું ફળ હોવાથી નિશ્ચલ ધર્મધ્યાનસ્વરૂપ છે અને તે શુક્લધ્યાનના પ્રારંભમાં સહાયક બને છે

વ્યવહારિક સમ્યક્ત્વનાં સંવેગાદિ લક્ષણોના પ્રતિ બંધક દર્શનમોહ અને અનંતાનુબંધી કષાયો છે, તથા નિશ્ચય સમ્યક્ત્વના તે લક્ષણોના પ્રતિબંધક અપ્રત્યા-ખ્યાનીય-પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયો છે.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં એ પ્રતિબંધકોના વિગમ-વિનાશના અનેક સુંદર, સરળ અને સચોટ ઉપાયો દર્શાવ્યા છે. તેથી આ ગ્રન્થનું 'સંવેગરંગશાળા' નામ સાર્થક બને છે.

ગ્રન્થનો પરિચય-

ગ્રન્થકાર સ્વયં પ્રથમ સંવેગનું સ્વરૂપ તથા ફળ જણાવે છે કે-

"एसो पुण संवेगो संवेगपरायणेहिं परिकहिओ ।
परमं भवभीरुत्तं, अहवा मोक्खाभिकंखित्तं ॥५५॥"

"સંવેગરસના પરમ ભંડાર શ્રી તીર્થંકરો અને ગણધરભગવંતોએ ભવનો અત્યંત ભય અથવા મોક્ષની તીવ્ર અભિલાષાને સંવેગ કહ્યો છે."

વળી કહ્યું છે કે-કર્મવ્યાધિથી પીડાતા ભવ્ય જીવોના તે વ્યાધિને દૂર કરવાનો ઉપાય એક માત્ર સંવેગ જ છે, તેથી શ્રી જિનવચનને અનુસારે સંવેગની વૃદ્ધિ માટે આરાધના રૂપી રસાયણ આ ગ્રન્થમાં કહીશ, કે જેથી હું અને સકલ ભવ્ય જીવો ભાવ આરોગ્યને પામી અનુક્રમે અજરામર બને!

તે પછી ૧-પરિકર્મવિધિ, ૨-પરગણ સંક્રમણ, ૩-મમત્વ વિમોચન અને ૪-સમાધિલાભ, એ ચાર વિભાગમાં આરાધનાનું વિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે. તેમાં-

૧. પરિકર્મવિધિ દ્વારમાં-પૂર્વસેવા-પ્રારંભિક આરાધનાના અભ્યાસનો વિધિ વિવિધ વિભાગથી કહ્યો છે. પ્રથમ યોગ્યતા એટલે આ આરાધના કેવી યોગ્યતાવાળો કરી શકે? તે જણાવ્યું છે, તે પછી તે તે ઉપયોગી વિષયો પંદર પેટાદ્વારોથી જણાવ્યાં છે, તે પૈકી થોડોક વિચાર અહીં કરીએ

(૧) આરાધનાની યોગ્યતામાં જરૂરી ગુણો આ પ્રમાણે કહ્યાં છે-

(૧) રાજ્યાદિ વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ, (૨) રાજ્યના વિરોધીઓનો પણ સંસર્ગત્યાગ, (૩) સાધુપુરુષોનું બહુમાન કરવું, (૪) આરાધક આત્માઓ પ્રત્યે વાત્સલ્ય ધરવુ, (૫) આરાધનાની દુર્લભતાનું ચિંતન, (૬) મૃત્યુ આદિ સર્વ ભયોના નિવારણ એક માત્ર આરાધનાથી જ થાય, એવી દૃઢ શ્રદ્ધા કરવી,

(૭) શ્રી પંચપરમેષ્ઠિઓના સદ્દભૂત ગુણોની શ્રેષ્ઠતાને વિચારી તેઓની પૂજા-ભક્તિ-સત્કાર વગેરેમાં તત્પરતા, (૮) શ્રી જિનશાસનની પ્રશંસા, (૯) ધર્મનિંદાનો સર્વથા ત્યાગ, (૧૦) પંચમહાવ્રતધારક સદ્ગુરુઓની ભક્તિ, (૧૧) સ્વદુષ્કૃત્યોની નિંદા, (૧૨) ગુણીજનના ગુણોનો પ્રમોદ, (૧૩) કુસંગત્યાગ, (૧૪) સજ્જનોનો સમાગમ, (૧૫) દુર્જનના દુર્ગુણોની ઉપેક્ષા, (૧૬) સમ્યગ્જ્ઞાનનું શ્રવણ-અધ્યયન-મનન, (૧૭) ક્રિયા જ્ઞાનપૂર્વક કરવી, (૧૮) જ્ઞાનાધિક પ્રત્યે બહુમાન અને જ્ઞાનદાનની તત્પરતા, (૧૯) કષાયોનો જય કરવો, અને (૨૦) ચિત્ત પ્રસન્ન રાખવું. ઈત્યાદિ.

સામાન્ય વિદ્યા-મંત્રો પણ યોગ્ય-અધિકારીને જ સિદ્ધ થાય છે, તેમ મહાગુણ પ્રશમની સિદ્ધિ પણ તેને યોગ્ય-અધિકારીને જ થાય છે. માટે યોગ્ય જીવોને આ ગ્રન્થના વાચન, શ્રવણ, મનન આદિથી તુર્ત આરાધનામાં વેગ અને સ્થિરતા પ્રગટ થાય છે, અપ્રાપ્તગુણોની પ્રાપ્તિ થાય તેવી તેમાં પદ્ધતિ અને વર્ણન છે.

૨. વિનયદ્વારમાં-વિનયનું મહત્ત્વ અને તે અંગે સુંદર વર્ણન છે તેમાં મોક્ષનું મૂળ-ઉપાદાનકારણ રત્નત્રયીની આરાધના છે અને એ આરાધનાનું મૂળ વિનય છે. કૃતજ્ઞતા એક વિશિષ્ટ ગુણ છે. તેની ઓળખાણ વિનયથી થાય છે. કૃતજ્ઞ આત્મા જ ઉપકારીઓનો યથાર્થ વિનય કરી શકે છે. કહ્યું છે કે-

" विणओ सिरिण मूलं, विणओ मूलं समत्थसोक्खाणं ।
विणओ हु धम्ममूलं, विणओ कल्लाणमूलं ति ॥"

"લક્ષ્મીનું મૂળ, સર્વ સુખોનું મૂળ, ધર્મનું મૂળ અને કલ્યાણ-મંગળનું પણ મૂળ ધર્મ છે"

વધારે શું ? વિનીત આત્મા જ સર્વ સંપત્તિ અને ચારિત્રધર્મને પ્રાપ્ત કરી સ્વ-પર બાહ્ય-અભ્યંતર હિત સાધી શકે છે. તેના મુખ્ય જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને ઉપચાર-એ પાંચ પ્રકારો છે.[૭]

૧. જ્ઞાનવિનય-કાળ-વિનયાદિ શાસ્ત્રોક્ત આઠ આચારોના પાલનથી થાય છે.

૨. દર્શનવિનય-જિનોક્ત વચનમા નિ:શંકતા આદિ આઠ પ્રકારે થાય છે.

૩. ચારિત્રવિનય-પ્રણિધાનપૂર્વક અષ્ટપ્રવચનમાતાના પાલનથી થાય છે

૪ તપવિનય-તપની અને તપસ્વીઓની ભક્તિ-અનુમોદનાથી, તપ નહિ કરનારની પણ હિલના નહિ કરવાથી તથા યથાશક્ય તપ કરવાથી થાય છે.

૫ ઉપચારવિનય-પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષમા ગુણી આત્માઓ પ્રત્યે કુશળ યોગોને, મન-વચન-કાયાને પ્રવર્તાવવાથી, અકુશળને રોકવાથી થાય છે. ઉપચારનો અર્થ અહી સેવા, વંદન આદિ ક્રિયાઓ હોવાથી કાયિક,

વાચિક અને માનસિક ક્રિયાને અહીં ઉપચારવિનય કહ્યો છે.

એ રીતે વિનયગુણ માટે પાંચેય આચારોનું યથાર્થ પાલન આવશ્યક છે. ઉપરાંત વિનયનું પાંચેય આચારોમાં સ્વતંત્ર સ્થાન હોવાથી તે પંચાચારસ્વરૂપ પણ છે. જેમ કે-જ્ઞાનાચારમાં વિનય અને બહુમાનરૂપે, દર્શનાચારના ૬૭ ભેદો પૈકી વિનયના દશ ભેદોરૂપે, ચારિત્રના સત્તર ભેદોમા માર્દવરૂપે, તપના બાર ભેદોમાં અભ્યંતર તપરૂપે વિધાન છે અને વીર્યાચાર સંપૂર્ણ વિનયરૂપ છે.

આરાધનામાં વિનયનું એવું મહત્ત્વ છે કે-શ્રી દશવૈકાલિકનું નવમું અને શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રનું પ્રથમ અધ્યયન સંપૂર્ણ વિનયપ્રરૂપક છે, એમ વિનયની બહુવિધ અનિવાર્યતા જણાવી છે.

વિનય વિના લૌકિક-લોકોત્તર કોઈ કાર્ય સિદ્ધ થતા નથી, વિદ્યા, મંત્ર વગેરે પણ ગુરુવિનયપૂર્વક સિદ્ધ થએલા જ હિતકાર બને છે; અન્યથા વિડંબનારૂપ પણ બની જાય છે.

વિનય આઠેય કર્મોનું વિનયન-નાશ કરે છે, માટે જ તેનું વિનય નામ સાર્થક હોવા ઉપરાંત સર્વ અનુષ્ઠાન-ધર્મોનું મૂળ છે.

શ્રી મહામંત્ર નવકારનો જે અદ્ભૂત મહિમા અને તેની અસાધારણ પ્રભાવકતા કહી છે, તે પણ એ કારણે

કે-તેમાં પાંચેય પરમેષ્ઠિઓનો નમસ્કારદ્વારા વિનય સચવાય છે.

વિનય પાંચેય આચારોમાં અનુસ્યૂત-વ્યાપ્ત હોવાથી પાંચેય આચારોના પ્રતિપાદકો અને પાલકોના વિનયરૂપ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર પણ પાંચેય આચારોમાં અને તેના પ્રરૂપક સમગ્ર દ્વાદશાંગ-શ્રુતમાં વ્યાપ્ત છે. સમાધિની પ્રાપ્તિ પણ વિનયના આસેવનથી થાય છે.

સમાધિદ્વારમાં-ભાવસમાધિનું સ્વરૂપ અને તેની અત્યન્ત ઉપાદેયતા સિદ્ધ કરી છે. ગ્રન્થરચનામાં મુખ્ય ઉદ્દેશ સમાધિની પ્રાપ્તિ છે અને તે મનના વિજયથી જ થાય, માટે મનને શીખામણ આપવારૂપે તેને વશ કરવાની જે વિવિધ કળાઓ-યુક્તિઓ-ચાવીઓ બતાવી છે, તે મુમુક્ષુને અત્યંત ઉપકારી છે. સમાધિનો મુખ્ય ઉપાય 'ધ્યાન' છે. તે માટે પોતાના મનને ભલામણરૂપે જણાવ્યું છે કે-

"હે મન! સદ્‌ગુરુએ કહેલા ઉપાયો વડે પ્રથમ સર્વવિઘ્નવિનાશક સાલંબન યોગરૂપ ધ્યાનનો અભ્યાસ કરીને બાહ્ય પદાર્થો અને સંયોગો સંબંધી ચિંતા-વિકલ્પોને સર્વથા શાન્ત કરી, જો નિરાલંબન ધ્યાનદ્વારા પરમ તત્ત્વમાં લીન બનીશ, તો ભવભ્રમણ અવશ્ય અટકી જશે. (ગા. ૧૯૨૭-૨૮)

બાકીના દ્વારોમા પણ આરાધનામાં ઉપયોગી અનેક મહત્ત્વની બાબતો દર્શાવી છે. એકંદર આ પરિ-

કર્મદ્વારમાં ચતુર્વિધ શ્રીસંઘને ઉપયોગી આરાધનાની પુષ્કળ સામગ્રીનો સંગ્રહ છે અને એ દ્વાર પૂર્ણ કર્યું છે.

(૨) **પરગણસંક્રમણ** અને (૩) **મમત્વ વિમોચન** દ્વારમાં આચાર્ય વગેરે પદસ્થોને પણ આત્મ સમાધિ માટે પરગચ્છમાં જવાનો અને સ્વગચ્છની બાહ્ય જવાબદારીઓ અને મમતાથી મુક્ત થવાનો જે ઉત્તમ વિસ્તૃત વિધિ બતાવ્યો છે, તે તે કાળની અંતિમ આરાધનાની ભવ્યતાની ઝાંખી કરાવે છે તથા વર્તમાનમાં લુપ્તપ્રાય: થએલા આ વિધિને પુનઃ જીવંત બનાવવાની પ્રેરણા આપે છે.

(૪) **સમાધિલાભદ્વાર**–સર્વ મુમુક્ષુ આત્માઓનું ધ્યેય "પરમ સમાધિ" છે, તેને પ્રાપ્ત કરવાના વિવિધ ઉપાયો જણાવ્યા છે. તેમાં પહેલા અનુશાસ્તિદ્વારમાં સમાધિ માટે ખાસ જરૂરી બાબતોના હેય અને ઉપાદેય -એમ બે ભાગમાં નિર્દેશ કર્યો છે. તેમા ઉપાદેયવિભાગમાં નમસ્કાર, ચાર શરણ, દુષ્કૃત ગર્હા અને સુકૃત અનુમોદના-એ ચાર પ્રધાન દ્વારો છે તે અંગે થોડું વિચારીએ.

(૧) **નમસ્કારનું અદ્ભૂત માહાત્મ્ય**–મહામંત્રના અદ્ભૂત પ્રભાવ–પ્રતાપને વર્ણવતા કહ્યું છે કે-નમસ્કાર મહામંત્ર ભવાટવીમા શરણભૂત, અસંખ્ય દુ:ખનો નાશક અને મોક્ષપદપ્રાપક છે, તેમજ સર્વ કલ્યાણરૂપ કલ્પવૃક્ષનું અવંધ્ય બીજ છે. ત્રણેય લોકમા અતિ અદ્ભૂત એવી દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ–ભાવને આશ્રીને જે

કોઈ સામગ્રી જીવને મળે છે, તે સર્વ મહામંત્રના શરણુનો જ મહિમા છે. વધારે શું ? તે નમસ્કાર ભવ્યાત્માઓને શાશ્વત સુખ અને તે દરમ્યાન સંસારમાં પણ વિવિધ અનુપમ સુખોની ભેટ કરે છે.

જેમ સેનાપતિ સૈન્યનો પતિ અને સાચો માર્ગદર્શક છે, તેમ ભાવનમસ્કાર પણ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર-તપનો નાયક અને તે સર્વને યથાસ્થાન યોજક છે. સેનાપતિ વિના સેના વિજય ન મેળવે, તેમ ભાવનમસ્કાર વિના અનંત વાર દ્રવ્યલિંગ ધારણ કરવા છતાં મોહને જીતી શકાય નહિ.

મહામંત્રની આરાધના-મંદ પુણ્યવાળાને પ્રાપ્ત થતી નથી, માટે સુજ્ઞ ભવ્યાત્માઓએ અતિ પુણ્ય પ્રાપ્ત મહામત્રની આરાધનામા ચિત્તને સતત જોડવું જોઇએ.

જીવના પ્રત્યેક પ્રસંગોમાં મહામત્રનું રટણ, સ્મરણ, શરણ અને વારંવાર તેની અર્થભાવના-અનુપ્રેક્ષા કરવી જોઇએ.

અંતિમ અવસ્થામા અંતિમ આરાધના માટે તે સવિશેપ કરવું જોઈએ. તેમા શારીરિક શક્તિ મંદ પડતાં જો મહામંત્રનું સંપૂર્ણ સ્મરણાદિ ન થઈ શકે, તો "અ-મિ-આ-ઉ-સા" મંત્ર ગણુચો, તેટલું પણ શક્ય ન હોય તો માત્ર "ૐ"નુ સ્મરણ, અને તે પણ ન બને તો પાસે રહેલા કલ્યાણમિત્ર નિર્યામકના મુખે પૂર્ણ નમસ્કારને એકાગ્ર બની સાંભળવો

ભાવનમસ્કારની ભાવનાનો વિધિ-

ચિત્તમાં એમ ભાવવું કે-ભાવપૂર્વકનો એક નમસ્કાર પણ મારા સકળ સુખનો સાધક અને સર્વ દુઃખનો નાશક છે

અહા! હું કેવો ભાગ્યશાળી છું, ધન્ય છું કે-મને આજે અચિંત્ય ચિંતામણી આ મહામંત્ર મળ્યો. હું આજે સર્વાંગે અમૃતરસથી સિંચાયો છું, મને કોઈએ પરમ સુખમય બનાવી દીધો છે.

આ મહામંત્ર એ જ પરમ સારભૂત સંપત્તિ છે, પરમ ઇષ્ટસંયોગ છે અને પરમ તત્ત્વ છે. તેની પ્રાપ્તિ મને પામરને થઈ, તેથી જણાય છે કે-હવે હું આ અગાધ ભવસાગરને તરી ગયો!

આ જ સાચો પિતા, માતા, પરમ બંધુ અને મંગળ છે; પરમ પુણ્ય અને પરમ ફળ છે. તે આત્માને મોક્ષમાં પહોંચાડે છે, માટે જ્ઞાનીઓએ તેને તપ-સંયમ રૂપ રથનો સારથિ કહ્યો છે.

આવા અપૂર્વ ભાવોલ્લાસ સાથે ભાવના રસમાં ઝીલતાં એક પણ નવકારનું જો સ્મરણ થઈ જાય, તો એ વિપુલ પાપકર્મોનો ક્ષય કરી શકે છે, કારણ કે-તેના શ્રવણ અને ભાવના રસમા જેટલું મન લીન બને તેટલી કર્મની નિબિડ-દૃઢ ગ્રંથીઓ છેદાતી જાય છે.

નમસ્કારનું પ્રયોજન અને ફળ-પ્રયોજન અર્થાત અનંતર કાર્ય, તે કર્મોનો ક્ષય અને મંગળનું

ષ્ઠિત ધર્મ, એ ચારેયનું શરણુ તે પરમ ભક્તિયોગ છે અને ભક્તિ સર્વ યોગોનું બીજ છે.

શ્રી અરિહંતાદિ ચારેય મહા મંગલસ્વરૂપ અને લોકોત્તમ છે. તેઓના શરણુથી દુષ્કૃત-પાપની અમંગળતાનું અને સુકૃત-પુણ્યની મંગળતાનું જ્ઞાન થવાથી દુષ્કૃત હેય અને સુકૃત ઉપાદેય લાગે છે

શ્રી અરિહંતાદિ ચારમાં સર્વ ગુણી આત્માઓનો અને સર્વ ગુણોનો અંતર્ભાવ હોવાથી, તેઓનું શરણુ એ સર્વ ગુણાધિક તત્ત્વોનું શરણુ-સ્મરણુ બની રહે છે.

શ્રી અરિહંતાદિ ચારેય તત્ત્વોમા તત્ત્વત્રયી (દેવ-ગુરુ-ધર્મ) છે, જ્ઞાનાદિ રત્નત્રયી છે તથા પંચપરમેષ્ઠિ અને નવપદોનો પણ સમાવેશ છે, તેથી તેમાં સમગ્ર જિનશાસન રહેલું છે, એમ પણ કહી શકાય.

શ્રી યોગશતકવૃત્તિમાં કહ્યુ છે કે-આ ચારેયનો એવો વિશિષ્ટ સ્વભાવ છે, કે જે કોઈ તેના શરણે રહી સ્મરણુ-ધ્યાનાદિ કરે, તેનાં ક્લિષ્ટ કર્મોનો અને સકળ વિઘ્નોનો નાશ થાય છે તેમજ ચિત્ત નિર્ભય બનતા પરમ સુખ અને શાન્તિ અનુભવે છે.

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રમા 'નમો'પદથી પાંચેય પરમેષ્ઠિઓનું શરણુ સ્વીકારાય છે અને ચૂલિકામાં તેનું પ્રયોજન જણાવ્યું છે

પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં આ ચારેય તત્ત્વોનુ માહાત્મ્ય

વર્ણવી તેના શરણને સ્વીકારવાનું સૂચન છે. અને એ બધું વર્ણન 'ચઉસરણ-પંચસૂત્ર' આદિ શાસ્ત્રોના આધારે હોવાથી અત્યન્ત માનનીય, મનનીય અને ભાવવાહી છે. વારવાર એના વાચન-શ્રવણથી ચિત્તને વાસિત કરવા-યોગ્ય છે.

દુષ્કૃત ગર્હા-ચાર શરણને પામેલો આત્મા પોતાના પાપાચરણોની નિંદા અને ગર્હા કરે છે, પશ્ચાત્તાપથી પાપનું મૂળ ઉખડી જાય છે. જો સ્વદુષ્કૃતની નિંદા-ગર્હા ન થાય, તો તેની પરંપરા ચાલે છે, માટે પાપના પરિહાર માટે દુષ્કૃત ગર્હા ઉત્તમ ઉપાય છે.

વળી સર્વ પાપોનું મૂળ મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન છે. પાપને પાપ ન માનવું એ મિથ્યાત્વ અને પાપ માનીને તેની ગર્હા કરવી તે સમ્યક્ત્વ છે

બારમા દ્વારમાં સર્વ દુષ્કૃતોનું સ્પષ્ટ વિસ્તૃત વર્ણન કરી તેની ગર્હાનું અને મિથ્યાત્વની વિશેષતયા ગર્હાનું સૂચવ્યું છે.

"સુદેવમાં કુદેવની કે કુદેવમાં સુદેવની બુદ્ધિ કરી હોય, એ રીતે સદ્ગુરુમાં કુગુરુની કે કુગુરુમા સુગુરુની, સુધર્મમાં અધર્મની કે અધર્મમાં સુધર્મની, તત્ત્વમાં અતત્ત્વની કે અતત્ત્વમાં તત્ત્વની બુદ્ધિ કરી હોય, તથા યથાસ્થાન મૈત્રી આદિ ભાવોને ન કર્યા હોય, ચારિત્રધર્મ પ્રત્યે અનુરાગ ન કર્યો, દેવ-ગુરુની સેવા ન કરી, હિલના-અવગણના કરી, જિનવચનામૃતનું પાન ન કર્યું, શ્રદ્ધા

ન કરી અને શક્તિ છતાં પાલન ન કર્યું, વગેરે સર્વ દોષો આ ભવે કે પરભવે, જાણતાં કે અજાણતાં સેવ્યાં, સેવરાવ્યાં કે અનુમોદ્યા હોય, તે સર્વની નિંદા-ગર્હા વગેરેનું વિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે."

સુકૃત અનુમોદના–શ્રી અરિહંતાદિ ચાર તત્ત્વોની શરણાગતિનું બીજું ફળ સુકૃતની અનુમોદના-પ્રશંસા વગેરે ભાવો પ્રગટે છે. તેમા શ્રી અરિહંતાદિ પરમ ગુણીઓના ગુણની અનુમોદના-સ્તુતિ-પ્રશંસા જેમ પ્રબળ પુણ્યસંચય કરાવે છે અને બીજાના નાના પણ ગુણની અનુમોદનાથી આત્મામા એ ગુણોની પ્રાપ્તિ સુલભ બને છે, તેમ પોતાના સુકૃતની અનુમોદનાથી પુણ્યબળ સર્જાય છે, પરિપુષ્ટ બને છે અને સુકૃતની પરંપરા ચાલે છે.

સર્વ ક્ષેત્ર અને સર્વ કાળમાં થતાં સર્વનાં મોક્ષ-સાધક સુકૃત્યોની અનુમોદનાથી હૃદયમાં અનેક સુંદર ભાવનાઓ ઉછળે છે અને સુકૃત અનુમોદના સમ્યક્ બને એ માટે શ્રી અરિહંત પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરતું ચિત્ત પોકારી ઊઠે છે કે–

""હે પરમાત્મન્! આપના અચિંત્ય સામર્થ્યના પ્રભાવે મારી આ અનુમોદના સમ્યગ્, વિધિપૂર્વકની અને શુદ્ધ આશયવાળી તથા શુદ્ધ પ્રતિપત્તિયુક્ત નિર્દોષ બનો!!"

"આપ અચિંત્ય શક્તિવાળા છો, વીતરાગ છો, સર્વજ્ઞ અને પરમ કલ્યાણસ્વરૂપ છો અને સર્વ સંસારી જીવોના પરમ કલ્યાણના પુષ્ટ હેતુ છો; હું તો મૂઢ અને પાપી છું, અનાદિ મોહવાસિત છું, વિશુદ્ધ ભાવનો અજાણ છું અને હિતાહિતને સમજી શકતો નથી. છતાં હે પરમાત્મન્! આપની કૃપાથી હું હિતાહિતને સમજનારો બનું, અહિતથી અટકું અને સર્વ જીવો સાથે ઔચિત્ય પ્રવૃત્તિ કરતો મારું હિત સાધનારો બનું." વગેરે નિર્મળ ભાવનાથી ભાવિત બનેલો આત્મા સર્વના સુકૃતોની અનુમોદના કરતો સ્વજીવનમાં સુકૃત સેવનની શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે

દુષ્કૃત ગર્હા પ્રશસ્ત દ્વેષરૂપ અને સુકૃતાનુમોદના પ્રશસ્ત રાગસ્વરૂપ છે. સરાગસંયમ આ બન્ને પરિણામથી યુક્ત હોય છે, તેથી સર્વ શુભ અનુષ્ઠાનોમાં એ બન્ને વ્યાપકપણે રહેલાં છે.

સુકૃતાનુમોદના એ ગુણાનુરાગ સ્વરૂપ છે અને ગુણાનુરાગ સર્વ ગુણોના આગમનનું દ્વાર છે. તેના અભાવે સુકૃતાનુમોદના થઈ શકતી નથી. વળી સુકૃતાનુમોદનાથી ગુણાધિક પ્રત્યે પ્રમોદભાવ પ્રગટતો હોવાથી તે પ્રમોદ સ્વરૂપ પણ છે. અર્થાત્ પ્રમોદભાવ વિના સુકૃતાનુમોદના કે સુકૃતાનુમોદના વિના પ્રમોદભાવ શક્ય નથી. એ રીતે બન્નેનો પરસ્પર અવિનાભાવ સંબંધ છે.

શ્રી તત્ત્વાર્થભાષ્યમાં કહ્યું છે કે-ગુણાધિક પ્રત્યે પ્રમોદ એ વિનય છે. સમ્યગ્જ્ઞાનાદિ ગુણોથી શ્રેષ્ઠ શ્રી મુનિભગવંતાદિ પ્રત્યે વંદન, સ્તુતિ, પ્રશંસા, વૈયાવૃત્યાદિ કરવાથી વ્યક્ત થતો આંતરિક ઉલ્લાસ છે, કે જે પૂજ્યની પૂજા પ્રસંગે પ્રગટતા હર્ષ-આનંદરૂપે અનુભવાય છે.

જેને સર્વ દુષ્કૃત્યો પ્રત્યે ઘૃણા-ગર્હા પ્રગટે, તેને સર્વ સુકૃત્યો પ્રત્યે અનુરાગ અવશ્ય પ્રગટવો જોઇએ. એકાદ સુકૃત્ય પ્રત્યે પણ જો ઉપેક્ષા ઘૃણા થાય, તો સમજવું કે-હજુ દુષ્કૃત ગર્હા કે સુકૃતાનુમોદના તાત્ત્વિક નથી બની.

જીવનમાં સર્વ સુકૃત્યોનું સેવન ન થઈ શકે, પરંતુ તે સર્વની અનુમોદના તો અવશ્ય થઇ શકે. કરણ અને કરાવણ કરતા અનુમોદનાનું ક્ષેત્ર વ્યાપક-વિશાળ છે. પોતે કરી શકે તેથી વિશેષ બીજાઓદ્વારા કરાવી શકાય છે, પણ અનુમોદના તો સર્વ ક્ષેત્ર અને સર્વ કાળવિષયક થઇ શકે. માટે સર્વના સુકૃતોની અનુમોદનાદ્વારા પુણ્યનો અખૂટ ભંડાર ભરવો જોઇએ. શ્રી અરિહંતાદિના અનુમોદનીય તે તે ગુણોનું વર્ણન ગ્રંથકારે વિસ્તારથી કર્યું છે, તે તે પ્રકરણો વાચવાથી સમજાશે.

ગુણની અનુમોદના-પ્રમોદ એ ગુણપ્રાપ્તિનું બીજ હોવાથી આત્માને ગુણી બનાવે છે. ત્રણેય કાળના સર્વ ગુણી આત્માઓ બીજાના ગુણની અનુમોદના વગેરે કરીને જ ગુણી થયા છે, થાય છે અને થશે.

સુકૃતાનુમોદના ગુણીની પરમ ભક્તિસભર છે, ભક્તિ મુક્તિનું દ્વાર છે, ભક્ત સાધકને ભક્તિ મુક્તિથી પણ અધિક પ્રિય બને છે.

ઉપદેશરહસ્યમાં કહ્યું છે કે–"ગુણની ઉપાદેયતાના જ્ઞાન–શ્રદ્ધાનથી પ્રગટતો પ્રમોદ, એ જ ગુણબહુમાન છે."

આ રીતે ગુણબહુમાન. એ પ્રમોદભાવ અને સુકૃતાનુમોદના રૂપ છે. આ પ્રમોદભાવ ગુણાધિક પ્રત્યે અને સુકૃતાનુમોદના સર્વના સુકૃત્યોની કરવાની હોય છે.

એ પ્રમાણે શરણાગતિ, દુષ્કૃત ગર્હા અને સુકૃતાનુમોદના સહજમલનો હ્રાસ કરી મુક્તિગમનની યોગ્યતાને વિકસાવે છે

શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર તથા ષડાવશ્યક વગેરે સર્વ મોક્ષસાધક અનુષ્ઠાનોમા આ ત્રણેય પ્રકારોનો અંતર્ભાવ છે.

(૧) 'નમો' પદથી પાચેય પરમેષ્ઠિઓની બિનશરતી શરણાગતિને સ્વીકારવામા આવે છે વ્યવહારમા પણ શત્રુ ગણાતો રાજા નમસ્કાર કરનારને શરણાગત માની અભય આપે છે, તેમ 'નમો' પદથી અભયની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૨) 'નમો' વિનયવાચક હોવાથી ક્ષમાનો સૂચક છે. વિનીત નમવાદ્વારા પોતાના દુષ્કૃત–ભૂલની ક્ષમા માગે છે, તેથી 'નમો' એટલે ભૂલની કબૂલાતપૂર્વક ક્ષમા–પ્રાર્થના છે.

(૩) 'નમો' સ્તુતિવાચક પણ છે. નમસ્કાર ગુણોના કારણે થતો હોવાથી તે વડે પરમેષ્ઠિઓની, તેઓના ગુણોની સ્તુતિ-પ્રશંસા થાય છે. વળી સર્વ પાપોનો નાશ અને સર્વ મંગલોનું આગમ, એ નમસ્કારનું જે પ્રયોજન છે, તે દુષ્કૃત ગર્હા અને સુકૃતાનુમોદના દ્વારા જ સિદ્ધ થાય છે; કેમ કે-પાપની ગર્હા વિના પાપનો નાશ કે સુકૃતાનુમોદના વિના મંગલનું આગમન સંભવતું નથી.

જેમ શરણાગતિ વગેરેથી પાપપ્રતિઘાત અને ગુણબીજાધાન થાય છે, તેમ મહામંત્ર દ્વારા પણ સર્વ પાપનો પ્રતિઘાત અને સર્વ મંગલરૂપ જ્ઞાનાદિ ગુણોનું બીજાધાન થાય છે; માટે મહામંત્રમાં શરણાગતિ, દુષ્કૃત ગર્હા અને સુકૃતાનુમોદના અન્તર્ગત છે, તે નક્કી થાય છે.

સામાયિકસૂત્રમાં શરણાગતિ વગેરેનો આ રીતે અંતર્ભાવ થાય છે-

આકાશ સર્વ પદાર્થોનો તેમ સામાયિક સર્વ ગુણોનો આધાર છે. સામાયિક વિના સમ્યગ્દર્શન વગેરે કોઈ ગુણ પ્રગટતા કે રહી શકતા નથી. સર્વ પ્રકારની મોક્ષસાધના સામાયિકમાં છે, તેથી સર્વ દુઃખોના નાશ માટે અને મોક્ષના અનન્ય ઉપાયરૂપે શ્રી અરિહંતદેવે સામાયિકધર્મને ઉપદેશે છે અને પોતે પણ એનું પાલન કરે છે.

પૂ. શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સામાયિકના સ્વીકા

વખતે જે સૂત્રનો ઉચ્ચાર કરે છે, તેજ પ્રતિજ્ઞાસૂત્ર આજે પણ ઉચ્ચારવામાં આવે છે. તેનું અતિશાયી અર્થ-ગાંભીર્ય તો શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિ આદિ આગમોથી સમજવા જેવું છે, તો પણ તેમાં શરણાગતિ વગેરે જે રીતે અંતર્ભૂત છે, તે રીતે વિચાર કરીએ.

(૧) "करेमि भंते! सामाइयं" 'હે ભગવન્ હું સામાયિક કરું છું.' (અહીં 'સામાયિક' શબ્દથી પાંચ સમિતિનું પણ ગ્રહણ થાય છે.)

(૨) "सव्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि" 'સર્વ પાપવ્યાપારોનો ત્યાગ કરું છું.' (અહીં ત્રણ ગુપ્તિનું પણ ગ્રહણ થયું છે.)

"भंते!" શબ્દ દેવ-ગુરુની શરણાગતિને સૂચવે છે કોઈ પણ કાર્ય તેઓની આજ્ઞા પ્રમાણે-તેઓની સાક્ષીએ કરવાની નિષ્ઠા બતાવે છે.

પરમાત્માની આજ્ઞા પાપવ્યાપારનો ત્યાગ અને સુકૃત વ્યાપારના સેવનરૂપ છે.

"सामायिक" સર્વ સુકૃત-સદનુષ્ઠાનસેવન રૂપ છે અને તે સુકૃત અનુમોદનાનું ફળ પણ છે.

"सव्वं सावज्जं" સર્વ સાવદ્ય-પાપનું પચ્ચક્-ખાણ. એ દુષ્કૃત ગર્હાનું ફળ છે.

ભૂતકાળમાં થયેલા દુષ્કૃતોનું પ્રતિક્રમણ-નિંદા-ગર્હા કરવાપૂર્વક વર્તમાનમાં તેનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે.

આ રીતે એક સામાયિકમાં પણ શરણાગતિ વગેરે ત્રણેયનો અંતર્ભાવ છે, તેમ શેષ આવશ્યકોમાં પણ તેનો અંતર્ભાવ કયી રીતે છે, તે વિચારીએ.

(૧) **શરણાગતિ**–ચતુર્વિંશતિસ્તવ અને વંદન દ્વારા દેવ-ગુરુની શરણાગતિ થાય છે.

(૨) **દુષ્કૃત ગર્હા**–પ્રતિક્રમણદ્વારા સ્વદુષ્કૃત ગર્હા થાય છે.

(૩) **સુકૃતાનુમોદના**–સામાયિક, કાયોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાનદ્વારા સુકૃતનું આસેવન થાય છે અને તે સુકૃત અનુમોદનાનું ફળ પણ છે.

આ છએ આવશ્યકો જ્ઞાનાદિ આચારોની શુદ્ધિ કરનારા હોવાથી જેમ શ્રી જૈનશાસનના મૂળસ્વરૂપ છે, તેમ શરણાગતિ વગેરે પણ પાચેય આચારોની વિશુદ્ધિ કરનારા હોવાથી એ પણ શ્રી જિનશાસનના મૂળરૂપ જ છે.

શરણાગતિ આદિ ત્રણથી આચારશુદ્ધિ–

(૧) શરણાગતિદ્વારા દર્શનાચારની વિશુદ્ધિ થાય છે

(૨) દુષ્કૃત ગર્હાદ્વારા સર્વ આચારોની શુદ્ધિ થાય છે

(૩) સુકૃત અનુમોદનાદ્વારા-ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચારની શુદ્ધિ થાય છે.

એમ છ આવશ્યકોમા અને પંચાચારાદિમાં

શરણાગતિ વગેરે ત્રણની વ્યાપકતા હોવાથી મુક્તિ-સાધનામાં તેની અનિવાર્યતા સિદ્ધ થાય છે.

પાંચમા સમતાદ્વારમાં-સર્વ ઈષ્ટાનિષ્ટ પ્રસંગોમાં અને માનાપમાનમા સમતા કેળવવાની કળા તથા મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

મૈત્રી આદિ ચારના અભ્યાસથી સર્વ જીવરાશિ સાથે ઔચિત્યપાલન અને તેનાથી સમતાની સિદ્ધિ થાય છે. વળી તે શત્રુતા, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ અને અસૂયા વગેરે દોષોને દૂર કરી ચિત્તને નિર્મળ અને પ્રસન્ન બનાવે છે, ચિત્તપ્રસન્નતાથી ચિત્તની સ્થિરતા પ્રગટે છે અર્થાત્ ધર્મ-શુક્લધ્યાનની યોગ્યતા પ્રગટ થાય છે. માટે સમતાના અર્થી સાધકોએ તે મૈત્ર્યાદિનો સતત અભ્યાસ કરવો જોઈએ, કે જેથી આર્ત્ત-રૌદ્રધ્યાનથી બચીને ધર્મ-શુક્લધ્યાનમા પ્રવેશ થાય.

છટ્ઠા ધ્યાનદ્વારમાં-ચારેય ધ્યાનના પ્રકારો સહિત તેનું ટૂંકું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. જેમ કે-

(૧) આર્ત્તધ્યાનમાં-કામ-શબ્દાદિ વિષયોની ચિંતવના હોય છે.

(૨) રૌદ્રધ્યાનમાં-હિંસાદિ ક્રૂર પરિણામોની ચિંતવના હોય છે.

(૩) ધર્મધ્યાનમાં-શ્રી જિનપ્રણિત શ્રુત-ચારિત્ર-ધર્મનું ચિંતન હોય છે.

(૪) શુક્લધ્યાનમાં-મુખ્યતાએ નિરંજન શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન-ધ્યાન હોય છે.

શુભ ધ્યાન વિના સમતા-સમાધિ સિદ્ધ થતી નથી, તેથી સમાધિલાભ માટે શુભ ધ્યાનનો અભ્યાસ પણ અત્યંત જરૂરી છે.

આ રીતે સમાધિલાભદ્વારમાં વિવિધ વિષયોનું વર્ણન કરીને શેષ સંલેખનાદિ અંતિમ આરાધનાનો વિધિ ઘણા વિસ્તારથી વર્ણવ્યો છે.

આમ એકંદર આ ગ્રન્થ આગમો, યોગશાસ્ત્રો અને અધ્યાત્મશાસ્ત્રોના દોહનરૂપ છે. તેમાં આગમ, યોગ અને અધ્યાત્મ-એમ ત્રણેય પ્રક્રિયાનો જે સુમેળ સધાયો છે, તે સુજ્ઞ પાઠકો ગ્રન્થના અધ્યયન, વાચન અને મનનદ્વારા સમજી શકે તેમ છે.

આ ગ્રન્થ ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની આરાધનામાં શ્રી ઉપમિતિ અને સમરાઇચ્ચ કહાની જેમ અત્યંત ઉપયોગી અને ઉપકારી નીવડશે, એમાં લેશ માત્ર શંકા નથી.

આવા વિશાલકાય ગ્રન્થનો ગુજરાતી અનુવાદ કરીને સકલ સંઘને આરાધનામાં સહાયક થવાનું જે પુણ્યકાર્ય આચાર્ય શ્રી વિજયભદ્રંકરસૂરિજીએ કર્યું છે, તે ખૂબ જ અનુમોદનીય અને અભિનંદનીય છે.

પ્રાન્તે, સૌ કોઈ પુણ્યાત્માઓ આ ગ્રન્થનું વાચન-ચિંતન-મનન કરીને આરાધનાનો વિકાસ સાધી પરમ શાન્તિ-સમાધિને પામો, એ જ એક મંગલ અભિલાષા.

પં૦ ભદ્રંકરવિજય ગણી તથા
આ૦ વિજયકલાપૂર્ણસૂરિ.
બેડા (મારવાડ)
વિ. સં. ૨૦૩૨-જ્ઞાનપંચમી

સંવેગરંગશાળા એ સંવેગની રંગશાળા છે.

રંગશાળા એટલે નાટ્યભૂમિ-નાટકશાળા !

જ્યાં નૃત્ય અને અભિનયની કળાદ્વારા લોકમાનસમાં કરુણ, ભય, હાસ્ય, શૃંગાર, વગેરે વિવિધ પ્રકારના રસો-ભાવો ઉત્પન્ન કરી શકાય, એવા પ્રયોગો શીખવાડાય કે બતાવાય તેને રંગશાળા કહેવાય છે.

ભિન્ન ભિન્ન ઉદ્દેશાનુસાર રંગશાળા પણ અનેક પ્રકારની હોઈ શકે. તેમાં અહીં મુખ્યતયા બે પ્રકારની રંગશાળા વિચારવાની છે.

એક છે સંસારરંગશાળા ! બીજી છે સંવેગરંગ-શાળા !!

સંસારરંગશાળાના સૂત્રધાર મોહરાજા છે અને રાગ-દ્વેષાદિ તેના પ્રતિનિધિઓ છે. સંવેગરંગશાળાના સૂત્રધાર ધર્મરાજા છે અને તીર્થંકર-ગણધરાદિ તેના પ્રતિનિધિઓ છે

સંસારરંગશાળા અતિ વિશાળ અને વિલક્ષણ પણ છે. સો, હજાર કે લાખ-ક્રોડ નહિ, સંખ્યાતીત-અનંતા સંસારી જીવો આ રંગશાળાનાં પાત્રો-સભ્યો બની વિવિધ નાચ-ગાન કરી રહ્યા છે. દુનિયાનો એવો કોઈ પાત્ર નથી, કે જેનો પાર્ટ-વેશ સંસારી જીવોએ ભજવ્યો ન હોય? તે પણ એક-બે વાર નહિ, પણ અનંતીવાર!

ક્યારેક રંકના તો ક્યારેક રાજાના, ક્યારેક પશુયોનિના તો ક્યારેક પંખીપણાના, ક્યારેક દેવોની દુનિયાના તો ક્યારેક નારકપણાના, એમ વિવિધ વેશ ધારણ કરીને બધા સંસારી જીવો, અનાદિ-અનંતકાળથી આ ચતુર્ગતિમય સંસારભૂમિ ઉપર નાચી રહ્યા છે.

નાચવામાં આટ-આટલો દીર્ઘકાળ પસાર થવા છતાં નથી જીવને થાક લાગ્યો, કે ન તો એને સાચું આત્મભાન થયું!

ખરેખર! સંસારરંગશાળાના કુશળ સૂત્રધાર મોહરાજની મોહિની જ કોઈ એવી જાદુઈ છે, કે જેને એ મોહિની લાગે તે પૂરેપૂરો આત્મભાન ભૂલી જાય કે હું કોણ? વગેરે વાસ્તવિક ઓળખ જ મોહવશ જીવને કદાપિ થઈ શકતી નથી.

દુનિયાના કહેવાતા નૃત્યકારો તો રંગભૂમિ ઉપર ચાહે રંકનો પાર્ટ ભજવે કે ચાહે રાજાનો! પણ નથી તો એ પોતાને રંક માનીને દુઃખ-દીનતા અનુભવતો, કે

રાજા માનીને નથી સુખ-હર્ષની ઊર્મિઓ અનુભવતો !!

વેશથી ભલે હું રંક કે રાવ કહેવાતો હોઉં, પણ મારું વ્યક્તિત્વ તો એ બન્નેથી તદ્દન ભિન્ન છે. આવો ખ્યાલ નૃત્યકારના દિલ-દિમાગમાં તદ્દન સ્પષ્ટ હોય છે.

સંસારી જીવાત્માની દશા તો એથી વિપરીત છે. મોહવશ એ જે કોઈ પાર્ટ-વેશ ભજવે છે, એને જ પોતાનું સ્વરૂપ માની લે છે. અને તે તે સ્વરૂપ-અવસ્થાને અનુસારે તે સુખ-હર્ષ કે દુઃખ-દીનતાની ઘેરી લાગણીઓના પ્રવાહમાં તણાતો જાય છે.

જેના ઉપર મોહની ઘેરી અસર છે, એ જીવની વિવેકદૃષ્ટિ ન ઉઘડવાના કારણે તેને પોતાનું અસલી સ્વરૂપ શું છે ? એ જણાતું નથી, માત્ર સંસારમાં જ સુખ છે, સાર છે, એવી મિથ્યા ભ્રમણામાં જ તે રમે છે.

ઘણી ઘણી પીડાઓ અને આપત્તિઓ જીવનમાં અને જગતમાં પ્રત્યક્ષ જોવા, જાણવા અને અનુભવવા છતા મોહવશ નથી તો તેને સંસારની અસારતા સમજાતી, કે નથી તો સ્વ-સ્વરૂપની એને સાચી પીછાણ થતી !

સંસાર અને સંવેગની વિશેષતા-

સંસારરંગશાળા એ રંગશાળા નહિ પણ રંકશાળા છે! જેમાં અનંતજ્ઞાનાદિ ગુણસંપત્તિ અને અવ્યાબાધ સુખસંપત્તિના સ્વામી એવા આત્મરાજાને, મોહ-બાલ

ભૂલાવીને એક દીન-હીન-રંક જેવી દુર્દશા કરીને, ચતુર્ગતિમય સંસારમાં ઠેર ઠેર પીડા અને પરાભવ પમાડતો ભિખારીની દશામાં નચાવી રહ્યો છે.

જોઈ જોવાય નહિ અને સહી સહેવાય નહિ, એવી સંસારી જીવોની આ કરુણ દશા જોઈને ધર્મરાજાના પ્રતિનિધિ શ્રી તીર્થંકર પરમાત્મા જીવોને મોહના બંધનથી સદાય છોડાવે; એટલું જ નહિ, જીવમાંથી શિવ, નરમાંથી નારાયણ, કે આત્મામાથી પરમાત્મા બનાવે; એવા એક તીર્થની સ્થાપના કરે છે, કે જેને "જિનશાસન"ના નામે કે "સંવેગરંગશાળા"ના નામે પણ ઓળખી શકાય છે.

શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માના કથન અનુસાર સંસારનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજીને સંસારરંગશાળાના સભ્યપદેથી મુક્ત થઈને જીવ જો સંવેગરંગશાળાનું સભ્યપદ સ્વીકારે, તો તે રંક મટીને રાજા કે આત્મામાથી પરમાત્મા બની જાય છે! આ છે સંવેગરંગશાળાનો અજબ-ગજબનો મહિમા!!

સંવેગરંગશાળાના સભ્ય બનવા માટે સૌ પ્રથમ સંસારનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણવું જરૂરી છે મોહને વશ પડેલા જીવોને ભૌતિક પદાર્થોની દૃષ્ટિક મધુરતા-સુંદરતા જોઈને સંસાર સુખમય અને સારમય દેખાય છે. તે તેઓની નરી ભ્રમણા છે જ્યાં સુધી આ ભ્રમણા ન ભાંગે.. ત્યાં સુધી સંવેગભાવ પ્રગટી શકતો નથી

જીવનું અને જગતનું યથાર્થ સ્વરૂપ-

જ્ઞાનીઓના કથન મુજબ સંસારને યથાર્થ ઓળખીએ, તો સંસાર પ્રત્યેની જે ભ્રામક દૃષ્ટિ છે તે ટળી જાય છે. જ્ઞાનીઓએ તો સંસારને દુઃખમય, પાપમય, અજ્ઞાનમય, પ્રમાદમય અને કષાયમય કહ્યો છે; જીવનું સ્વરૂપ તો તેથી વિપરીત પૂર્ણ જ્ઞાનમય અને પૂર્ણ આનંદમય છે, એમ કહ્યું છે.

સંસાર એ જીવની સહજ નહિ, વિકૃત અવસ્થા છે, આત્માનુ એક દૃઢ બંધન છે. જીવને ભવમાં ભટકાવનાર જો કોઈ હોય, તો તે એક માત્ર મોહ છે, અને આ મોહ તે બીજું કોઈ નહિ, પણ તત્ત્વથી પોતાના સ્વરૂપનું અજ્ઞાન અને તેથી પ્રગટતા રાગ-દ્વેષાદિ મલિન પરિણામ જ છે. મોહ બહારનો નહિ પણ ભીતરનો જ એક ભયંકર શત્રુ છે.

શ્રદ્ધા અને સંવેગ-

પરમ જ્ઞાનીપુરુષોના આ યથાર્થ કથન પ્રત્યે જો વિશ્વાસ-શ્રદ્ધા પ્રગટે, તો તે જીવોનું કલ્યાણ થતાં વાર ન લાગે! પછી મોહની તાકાત નથી કે-એ જીવને તે પોતાની ઇચ્છા મુજબ નચાવી શકે કે સંસારમાં ભટકાવી શકે! જગતના અને જીવના યથાર્થ સ્વરૂપની શ્રદ્ધા થતા જ જીવને સંસાર હેય અને પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જ એક ઉપાદેય લાગે છે.

આ દુઃખમય સંસારથી ક્યારે છૂટું અને મારા

સુખમય-જ્ઞાનમય સ્વરૂપને ક્યારે પ્રગટ કરું? આ જ
એક ઝંખના-ભાવના તેના પ્રતિ પ્રદેશે ગૂંજી ઊઠે છે.
સંસારથી મુક્ત થવાની અને સ્વસ્વરૂપ પ્રગટાવવાની આ
તીવ્ર અભિલાષા, તેનું જ નામ "સંવેગ" છે. અંતરના
આંગણે આ શ્રદ્ધા અને સંવેગરસનું ઝરણું અવિરત
વહેતું રહે, એ માટે જ્ઞાનીભગવંતોએ બતાવેલા જુદા
જુદા દૃષ્ટિકોણથી સંસારના યથાર્થ સ્વરૂપનો વિચાર
કરવો જરૂરી છે. તે ટૂંકમા આ રીતે થઈ શકે છે.

(૧) સંસાર દુઃખમય છે-ચતુર્ગતિમય સંસારમાં
સર્વત્ર દુઃખ છે. જન્મ-જરા-મરણના તથા આધિ-
વ્યાધિ-ઉપાધિના ત્રિવિધ તાપ જીવને સર્વત્ર ભોગવવા
પડે છે. સંસારમા એવુ કોઈ સ્થાન નથી, કે જ્યા
જન્માદિના એ અસહ્ય દુઃખો ન હોય?

० સુખી મનાતી દેવોની દુનિયામા પણ ચ્યવન
વગેરેના વિવિધ દુઃખો ઉપરાત તીવ્ર લોભને વશ ઈર્ષ્યા.
અદેખાઈ, અપમાન, પરાભવ અને પરાધીનતાદિ પારાવાર
દુઃખો રહેલા છે.

० નારકીના જીવનમાં તો વિવિધ વેદનાઓ, ત્રાસ,
ડીબામણ, વગેરે દુઃખ સિવાય બીજું કશું જ નથી,
એમ સર્વ આસ્તિક દર્શનકારો કહે જ છે.

० તિર્યંચોની વિશાળ દુનિયામા પણ ભૂખ,
તરસ, વધ, બંધન, પરસ્પર સ્વજાતીય-વિજાતીય વેર,

અજ્ઞાન, મુંગાપણું, પરાધીનતા અને સર્વત્ર ભયભીતપણું, વગેરેના જે ત્રાસ અને પીડાઓ છે, તે સર્વ કોઈને પ્રત્યક્ષ જ છે.

○ બાકી રહ્યા માનવો! ત્યાં કંઈક સુખની કલ્પના ઘણાને હોય છે, તે પણ એક ભ્રમણા છે. માનવના માથે પણ જન્મ-મરણ વગેરેના ત્રાસ ઉપરાત ગણ્યાં ગણાય નહિ, એટલાં વિવિધ દુઃખો, ભયો અને ત્રાસ ઝઝુમી રહ્યા છે. સારું સૌન્દર્ય, ઘણી સંપત્તિ, કે મોટી સત્તા-મહત્તા મળી જવા માત્રથી જીવનમાં સુખ કે શાન્તિ મળી શકતી નથી! કહેવાતા શેઠ, શાહુકાર કે સત્તાધીશોના જીવન-કવન વગેરે જો વિચારીએ, તો સમજાય કે-એઓના માનસિક તાપ, સંતાપ અને ઊકળાટ કેવા અસહ્ય અને અકથ્ય હોય છે!

ઈષ્ટના વિયોગ અને અનિષ્ટના સંયોગની કારમી ચિંતાઓ ચિતાની જેમ માનવના દિલ-દિમાગને સતત બાળતી હોય છે! અને વિષય-કષાયોની ભયાનક આગ સદા દઝાડતી હોય છે!! આવાં તો કેટ-કેટલાય દુઃખ-સંતાપ હોય છે માનવજીવનમાં પણ!

આ રીતે સંસારની દુઃખમયતાનો યથાર્થ વિચાર કરતાં અંતરમાં કરુણરસ અને તેનાથી સંવેગભાવ પ્રગટે છે, ઉપરાત તે પ્રગટ્યો હોય તો વધુ પુષ્ટ બને છે.

(૨) સંસાર પાપમય છે-જીવલોકમાં સર્વત્ર મત્સ્ય-ગલાગલ-ન્યાય પ્રવર્તે છે. મોટો નાનાને દબાવે-

સબળ નિર્બળને ફાડી ખાય, એમ દરેક જીવ અધિક બળવાનથી–મોટાથી સદા ભયભીત હોય છે.

પીડા, ત્રાસ, દુઃખ કોઈને ગમતા નથી, છતાં નાના–મોટા બધા સ્વાર્થ માટે એકબીજાને દુઃખી કરતા હોય છે; એટલું જ નહિ, કોઈ તો પ્રાણ લેતાં પણ અચકાતા નથી.

જ્ઞાનીપુરુષો પરપીડાને જ પાપ કહે છે. તે પાપ સંસારમાં સર્વત્ર વ્યાપક દેખાય છે. જીવલોકની આ પાપમયતાનો વિચાર જીવને રૌદ્રસ્વરૂપ સંસારની અસારતાને સમજાવે છે, તેથી સંવેગભાવની વૃદ્ધિ થાય છે.

(૩) સંસાર અજ્ઞાનમય છે–સ્વપીડા એ દુઃખ છે અને પરપીડા એ પાપ છે! દુઃખનુ મૂળ પાપ અને પાપનું મૂળ અજ્ઞાન છે. સ્વપીડા (દુઃખ) એ પરપીડા-(પાપ)નું ફળ છે. પરંતુ એ જ્ઞાન જીવોને ન હોવાથી તે બીજાને પીડાકારક પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે.

સર્વ કોઈ સુખને જ ઇચ્છે છે, પણ પ્રવૃત્તિ પરપીડાકારક હોવાથી સુખના સ્થાને દુઃખ જ આવી પડે છે. પોતાના દુઃખમય ભાવિનું સર્જન જીવ પોતે જ સ્વયં કરતો હોય છે. પરપીડાકારક પ્રવૃત્તિ કરવાના કારણે જ તો!

આમ અજ્ઞાનતાના ઘોર અંધકારથી જ જીવની ભયાનક દુઃખમય અને પાપમય સ્થિતિ સર્જાય છે,

તેથી જીવો સંસાર અટવીમાં ભૂલા ભટકતા રહે છે. આ અજ્ઞાનમયતાના વિચારથી સંસારની ભયાનકતા-અસારતા જ્યારે સ્પષ્ટ થાય છે, ત્યારે સંવેગભાવ અત્યન્ત પુષ્ટ થતો રહે છે!

(૪) **સંસાર અવિરતિમય છે**-કેટલાક પુણ્યશાળી જીવાત્માઓને તથાભવ્યત્વનો પરિપાક થવાથી દેવ-ગુરુ-ધર્મની સામગ્રી મળતાં વિવેકદૃષ્ટિ પ્રગટે છે ત્યારે દેહ અને આત્માની ભિન્નતા, બન્નેના ગુણ-ધર્મની ભિન્નતા, વગેરે ભાન તેઓને થાય છે; છતાં ચારિત્ર-મોહની પ્રબળતાથી સમજવા છતાં તેઓ તદનુસાર આચરણ-વર્તન કરી શકતા નથી.

શરીર અશુચિનો ભંડાર છે, પંચેન્દ્રિયના વિષયો તુચ્છ, ક્ષણિક અને વિપાકે વિરસ છે, વગેરે જાણવા છતાં જીવ તેમા જ આસક્ત બન્યા રહે છે. જ્ઞાનીપુરુષોને જે વૈષયિક પ્રવૃત્તિ જુગુપ્સનીય લાગે છે, તે જ અવિરતિના કારણે અજ્ઞાનીને આનંદપ્રદ લાગે છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવા તે અસમર્થ બની રહે છે.

સંસારી અજ્ઞ જીવોની આ અવિરતિમય દશાનો યથાર્થ વિચાર પણ સંવેગભાવની પુષ્ટિમાં સહાયક બને છે.

(૫) **સંસાર પ્રમાદમય છે**-ચારિત્રમોહકર્મના ક્ષયોપશમથી કેટલાક પુણ્યાત્માઓ વિરતિધર્મમાં ઉજમાળ બને છે અને સ્વ-પર કલ્યાણની ભાવના કરતાં

આરાધનામા સદા પ્રવૃત્ત રહે છે. પરંતુ જેનું નામ "પ્રમાદ," ભલભલા યોગીઓને પણ જે ગર્તા કરતાં પણ ભયંકર એવી સંસારરૂપી ગર્તા(ખાઈ)મા ફેંકી દે છે, એ પ્રમાદથી આ ચારિત્રશીલ આત્મા સતત ભયભીત રહે છે. ક્યારે આત્મા અસાવધ બને અને પોતાના કર્તવ્યને ભૂલી જાય!, એ જ એક તક એ શોધતો રહે છે. લેશ પણ આત્મજાગૃતિ ખોટવાય કે તરત જ તે (પ્રમાદ) આત્મા ઉપર સ્વાર થઈ જાય છે અને આત્મા પોતાના કર્તવ્યોમાં બેદરકાર બની આચાર-માર્ગથી સ્ખલના પામે છે.

જ્યારે ભણેલો ભૂલ કરી બેસે છે, ત્યારે લોકને દયાને બદલે એની ભૂલ પ્રત્યે હસવું આવે છે. તેમ જ્ઞાની અને ચારિત્રસમ્પન્ન આત્માઓ પણ પ્રમાદથી જ્યારે પછડાટ ખાય છે, ત્યારે તેઓની સ્થિતિ સામાન્ય લોક માટે હાસ્યાસ્પદ જેવી બની રહે છે.

પ્રમાદ બહુલ જીવોની સ્થિતિનો આ વિચાર પણ સંવેગભાવના પ્રકર્ષમા કારણ બની જાય છે અને પ્રમાદનો વિજય કરવાની પ્રેરણા આપી જાય છે.

સંસાર અસાર છે–હેય છે, એ બાબતને સચોટ સમજવા માટે જ્ઞાનીપુરુષોએ વિવિધતયા બતાવેલ સંસારસ્વરૂપનો યથાર્થ વિચાર કરવો જરૂરી છે

ઉપર વિચાર્યું તે રીતે સંસારની દુઃખમયતા, પાપમયતા, અજ્ઞાનમયતા, અવિરતિ બહુલતા અને

પ્રમાદપ્રચૂરતાના વિચારથી અનુક્રમે કરુણ, રૌદ્ર, ભયાનક, બીભત્સ અને હાસ્યાદિ ભાવોનું સંવેદન કરવાપૂર્વક સંવેગભાવને પુષ્ટ-પુષ્ટતર બનાવી શકાય છે.

કોઈ પણ ચીજની (સારી-નરસી) બે બાજુઓ (સાઇડો) તો હોય છે, પણ ભૌતિક પદાર્થોની ક્ષણિક સુંદરતા, મધુરતા અને મોહકતાને કારણે સંસારને સારમય કે સુખમય માનવો તે નરી ભ્રમણા છે.

ક્ષણિક, તુચ્છ, વિનાશી અને પરિણામે દારુણ એવ ભૌતિક પદાર્થોને કે એના સંયોગથી પ્રાપ્ત થતાં સુખોન સારા માનવાથી, રાગપૂર્વકનો પરિગ્રહ થવાથી કે ભોગ કરવાથી આત્માનું અહિત જ થાય, એ નિર્વિવાદ સત્ય છે આ દૃષ્ટિએ સંસાર અસાર જ છે, પણ એની બીજ બાજુનો જો તાત્ત્વિક વિચાર કરીએ, તો અપેક્ષાએ એમા સાર પણ છે.

સંસારની સારભૂતતા-

જેમ આત્માનું અહિત અને અધઃપતન થાય તેવ નિમિત્તો સંસારમાં છે, તેમ આત્મહિત અને ઉત્થાન થાય એવાં સદ્ આલંબનો પણ આ સંસારમા જ છે. કહ્યું પણ છે કે-

"कट्टरोप्येष संसारो, जन्मसंस्थितिदानतः ।
मान्यो मे यन्मया लेभे, जिनाज्ञास्यैव संश्रयात् ॥"

(નમસ્કાર માહાત્મ્ય પ્રકાશ-૧)

"જન્મ-મરણાદિ આપનાર હોવાથી આ સંસાર કટુક છતા, એના જ આશ્રયથી મેં જિનાજ્ઞાને પ્રાપ્ત કરી તે કારણે મને એ માન્ય (પણ) છે." એક કવિએ પણ ગાયું છે કે–

"યે સંસાર અસાર સાર પણ, યામેં ઈતના પાયા ।
ચિદાનંદપ્રભુ સુમરન સેતી, ધરીયે નેહ સવાયા ।।"
(શ્રી ચિદાનંદજીકૃત પદ)

સંસારરંગશાળાની માયાજાળનું યથાર્થ ભાન કરાવી મોહના પાશમાંથી છૂટકારો અપાવનાર સંવેગ-રંગશાળા, અર્થાત્ જિનશાસન-જિનાજ્ઞા આ વિશ્વમાં સદાય વિદ્યમાન છે, એ જ આ સંસારની ઉજળી સારભૂત બાજુ છે.

આ સંવેગભાવની-જિનાજ્ઞાની પ્રાપ્તિ થતાં જ આત્માની ઉત્થાનયાત્રા શરુ થઈ જાય છે. માત્ર એના પ્રતિ પ્રીતિ, ભક્તિ અને તત્પરતા જાગવી જોઈએ! ભવ્યાત્મામા સંવેગભાવનું બીજ પડતા જ એની દુઃખ-મય સ્થિતિનો વિલય અને ચિત્તમા આનંદ તથા પ્રસન્ન-તાનો સંચાર થવા માંડે છે. અને જેમ જેમ આ સંવેગભાવ વધતો જાય છે, તેમ તેમ સર્વ જીવો પ્રત્યેની આત્મીયતા ગાઢ બનતી જાય છે.

મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ ભાવના સમન્વિત વિનિયોગદ્વારા જીવનમાં મધુરતા, સાત્ત્વિકતા-વિશુદ્ધિ, કોમળતા અને નિર્મળતાની વૃદ્ધિ

કરી શકાય છે.

(૧) સંસારમાં માધુર્ય–કષાયોની પ્રબળતાના કારણે સંસાર કટુક છે, તો મૈત્રી આદિ શુભ ભાવોની અપેક્ષાએ મધુર પણ છે. કષાયો જેમ ચિત્તમા સંક્લેશ અને સંતાપ પ્રગટાવે છે, તેમ મૈત્રી આદિ શુભ ભાવો જાગૃત થતાં મધુરતા, સંતોષ, કોમળતા અને પ્રસન્નતાનો આનંદ પણ પ્રગટે છે. અસંખ્યાત સમકિતદૃષ્ટિ આત્માઓ આવા માધુર્ય રસ વગેરેનો અહર્નિશ અનુભવ કરી રહ્યા છે.

(૨) સંસારમાં શૌર્ય–વૃત્તિ કરતાં પ્રવૃત્તિ અધિક પુરુષાર્થસાધ્ય છે. સમ્યગ્દર્શન–આત્મતત્ત્વની રુચિ–શ્રદ્ધા કે સર્વ જીવો પ્રતિ આત્મતુલ્ય દૃષ્ટિ–સ્નેહભાવ, એ દરેક વૃત્તિ(પરિણામ)સ્વરૂપ છે, ત્યારે ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતાદિ ગુણો એ પ્રવૃત્તિસ્વરૂપ છે. ક્રોધના પ્રસંગે અપરાધીને ક્ષમા આપવી એ સહેલું નથી. શૂરવીર આત્મા જ અપરાધીને પણ (કંથચિત્) ઉપકારી માનીને ક્ષમા આપી શકે છે.

બાહ્ય શત્રુઓ પ્રતિ પણ શત્રુભાવ ઉત્પન્ન કરનાર અંતરંગ કામ–ક્રોધ–રાગ–દ્વેષ વગેરે મલિન અધ્યવસાયો છે. એનો વિજય મેળવ્યા પછી જગતમાં કોઈ શત્રુ દેખાતો જ નથી. જીવ માત્ર મિત્રતુલ્ય ભાસે છે. જે જે મહાપુરુષોએ અંતરંગ શત્રુઓને જીતીને આત્મશુદ્ધિ, સ્થિરતા અને સિદ્ધિ હાંસલ કરી છે, તેનો વિચાર

કરતાં તેઓએ દાખવેલી અદ્ભૂત શૂરવીરતા બદલ આપણું અંતર અહોભાવથી ઝૂકી પડે છે અને પોતાના અંતરંગ શત્રુઓનો વિજય કરવાનું શૂરાતન-ઉત્સાહ ઉલ્લસિત થાય છે.

(૩) સંસારમાં વિસ્મયતા-આ સંસારમાં કર્મનો નિયમ સર્વત્ર ન્યાયપૂર્ણ છે. જે જેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેને તેનું તેવું જ ફળ મળે છે. કર્મરાજાના ન્યાયાલયમાં કોઇને ન્યૂનાધિક સજા કે સત્કાર થતો નથી.

ઘઉં વાવો તો ઘઉં, આંબો વાવો તો આંબો અને બાવળ વાવો તો બાવળ જ ઊગે છે. કુદરતની વ્યવસ્થા સર્વત્ર સુવ્યવસ્થિત છે.

જીવનમાં કે જગતમાં બનતી પ્રત્યેક ઘટના પાછળ વ્યક્તિગત કે સમષ્ટિગત પુણ્ય-પાપરૂપ તથાપ્રકારનું કર્મ જ ભાગ ભજવતું હોય છે. ભૂલ-થાપ ખાવાની કોઈ સંભાવના કર્મના ન્યાયાલયમા છે જ નહિ

આ રીતે કર્મસત્તાની ન્યાયપૂર્ણતાનો વિચાર ચિત્તમાં વિસ્મયતાની લાગણી પ્રગટાવે છે અદ્ભુતતાનો ભાવ પ્રગટે છે અને તેના દ્વારા પણ સંવેગભાવ પુષ્ટ બને છે.

(૪) સંસાર ઇંદ્રજાળરૂપ પણ છે-સંસારનું સર્જન અને સંહાર [illegible] થાય છે. [illegible]

ઉત્પન્ન કરાવી શકાતી નથી. ભવમાં ભટકવું કે પાર ઊતરવું, એ પણ (અપેક્ષાએ) જીવની પોતાની ઈચ્છાને આધીન છે. જીવ દરેક પ્રવૃત્તિ પોતાની ઈચ્છાથી જ કરે છે.

અમુક પ્રકારની ઈચ્છા થવી અને અમુક પ્રકારની ઈચ્છા ન થવી, એમાં જીવનું પોતાનું જ તથાપ્રકારનું તથાભવ્યત્વ અથવા સહજમળ એ જ કારણભૂત છે.

ભવનું રૌદ્ર અને મોક્ષનું સૌમ્ય સ્વરૂપ જાણ્યા પછી પણ ભવમાં ભમવાની ઈચ્છા કે મોક્ષપ્રાપ્તિની ઈચ્છા થવી, એની પાછળ જીવની પોતાની યોગ્યતા, કે જે સહજમળની વૃદ્ધિ કે હ્રાસરૂપ છે, તે સૂચિત થાય છે. આ સહજમળને અન્ય દર્શનકારો દિદૃક્ષા અને ભવબીજ કહે છે.

ઈચ્છારૂપ લીલાનો આ વિચાર પણ સંવેગ-વૈરાગ્ય વગેરેની વૃદ્ધિ કરે છે અને તેથી સંસાર પ્રતિનો પક્ષપાત મંદ પડી જાય છે.

(૫) જગત પૂર્ણ છે-'દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ'-એ ઉક્તિ અનુસાર જેની દૃષ્ટિ પૂર્ણ છે, તેને જગત પૂર્ણ દેખાય છે. શુદ્ધ ચિદાનંદમય પૂર્ણસ્વરૂપને પામેલા શ્રી સિદ્ધભગવંતો સમગ્ર જગતને પૂર્ણ જુએ છે એટલું જ નહિ, જેને આત્માના પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપની શ્રદ્ધા-રુચિ પ્રગટી ચૂકી છે, એવા અસંખ્યાત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો પણ

મહાપુરુષોના વચનાનુસાર જગતને પૂર્ણતાની દૃષ્ટિથી જુએ છે.

શ્રી સર્વજ્ઞભગવંતો કહે છે કે-દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવ માત્ર પૂર્ણ છે. જીવનું જે પૂર્ણ જ્ઞાન અને પૂર્ણાનંદમય સ્વરૂપ છે, તે દરેક જીવનું સમાન છે. શ્રી સિદ્ધપરમાત્માનું જે સ્વરૂપ પ્રગટ છે, તે જ સ્વરૂપ દરેક જીવમાં અપ્રગટ રહેલું જ છે. પ્રત્યેક જીવો દ્રવ્યથી એક સરખા જ છે, જીવ-જીવ વચ્ચે કોઈ ભેદ-તારતમ્ય સંભવતું નથી. જીવ માત્રમાં ચિદાનંદમય પૂર્ણતા રહેલી છે.

આ રીતે જીવ માત્રના પૂર્ણ-શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર આત્મામાં અપૂર્વ શાન્તસુધારસને ઉલ્લસિત કરી દે છે. પછી કોઈ જીવ પ્રત્યે તીવ્ર દ્વેષની કે કોઈ જડ વસ્તુ પ્રત્યે તીવ્ર રાગની લાગણી પ્રગટી શકે નહિ. અર્થાત્ રાગ-દ્વેષની ઉત્કટતા શમી જાય છે અને ચિત્ત અપૂર્વ સમતારસનો આસ્વાદ અનુભવતું થઈ જાય છે

(૬) સંસારમાં વાત્સલ્યની અમીવૃષ્ટિ-શ્રી અરિહંતાદિ પાંચેય પરમેષ્ઠિ ભગવંતો સકળ જીવરાશિ પ્રત્યે પરમ કરુણા અને વાત્સલ્યને ધારણ કરનારા તથા વરસાવનારા છે.

જેમનું સચ્ચિદાનંદ પૂર્ણ-ક્ષાયિકભાવે પ્રગટેલું છે. એવા શ્રી સિદ્ધભગવંતો અને શ્રી અરિહંત પરમાત્માઓની નિરવધિ કરુણા અને વાત્સલ્યની વૃષ્ટિ વિશ્વ.

સર્વત્ર થઈ રહી છે. એવો કોઈ પ્રદેશ કે કોઈ સ્થાન નથી, જ્યાં પરમાત્માની અતુલ કરુણાની વૃષ્ટિ કે અનંતજ્ઞાનનો પ્રકાશ ન હોય!

આ અગાધ કરુણાનો અને જ્ઞાનપ્રકાશનો આત્માને સ્પર્શ નથી થતો, તેમાં તેની પોતાની દૃષ્ટિ જ દોષપાત્ર છે. સમગ્ર વિશ્વને અજવાળતાં રવિકિરણો ઘુવડને પ્રકાશદાયી નથી બનતાં, એમાં ઘુવડની દૃષ્ટિનો જ દોષ છે ને?

જો શાસ્ત્રદૃષ્ટિથી પરમાત્માની આ વિશ્વવત્સલતાને વિચારીએ, તો આપણા ચિત્તમાં આશા અને ઉત્સાહનો અમૃત છંટકાવ થાય અને ઘર કરી રહેલી દીનતા, હતાશા, શોક, ભય તથા ચિંતાની સઘળી લાગણીઓ ક્ષણમાં નષ્ટ થઈ જાય.

પરમાત્માની સર્વગામી વત્સલતામાં આત્માને સ્નાન કરાવીને પછી જુઓ કે તમારામાં કેવી જાગ્રતિ અને સ્ફૂર્તિ ખીલી ઉઠે છે?

આ રીતે જુદા જુદા દૃષ્ટિકોણથી વિવિધ રીતે સંસારની અસારતાનો અને સારતાનો તાત્ત્વિક વિચાર આત્મવિકાસના અનન્ય પાયારૂપ સંવેગાદિ ભાવોની અધિકાધિક વૃદ્ધિ કરે છે.

શાસ્ત્રજ્ઞાનની મહત્તા–

જીવને ભવમાં ભટકાવનાર અને પોતાના શુદ્ધ ચિદાનંદમય સ્વરૂપથી અજ્ઞાત-વંચિત રાખનાર જીવનો

પોતાનો અજ્ઞાનજન્ય દુર્ભાવ જ છે. બગડેલા આ ભાવને સુધારવા અને વ્યાપેલા અજ્ઞાન અંધકારને દૂર કરવા માટે શ્રી જિનાગમનો અને તેમાં જણાવેલાં સદનુષ્ઠાનોનો આશ્રય લેવો અનિવાર્ય છે. એ વિના જીવનું અજ્ઞાન અને તજ્જન્ય દુર્ભાવાદિ દુષ્ટ ભાવો કદાપિ ટળી શકે તેમ નથી.

પરમજ્ઞાની શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતો આજે અહીં ભલે વિદ્યમાન નથી, પણ તેઓનો ચિંધેલો મોક્ષમાર્ગ તો આજે પણ શાસ્ત્રોમા અકબંધ સચવાયેલો વિદ્યમાન છે. અનેક ભવ્યાત્માઓ તેનું આલંબન લઇને પોતાના સ્વરૂપને પ્રગટાવી ગયા છે અને પ્રગટાવી રહ્યા છે.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થની ઉપકારકતા-

આ સંવેગ-રંગપૂર્ણ હૃદયના ભાવોલ્લાસથી એક વાર પણ જો મહામંત્ર નમસ્કારનું સ્મરણ થાય, તો જન્મ-જન્માન્તરનાં [illegible] કારમાં કર્મો પળવારમાં બળીને ખાખ થઈ જાય છે. જેને લીધે સંસારમાં રહેવાની-કર્મના સંયોગથી બંધાવાની ઈચ્છા જાગે છે, તે સહજ-મળનો હ્રાસ અને જેના પ્રભાવે મોક્ષગમનની યોગ્યતા વિકસે છે. તે તથાભવ્યત્વનો પરિપાક, ૧-દુષ્કૃત ગર્હા, ૨-સુકૃત અનુમોદના અને અને ૩-ચતુઃશરણગમન રૂપ સાધનત્રયીથી થવા લાગે છે.

આ સાધનત્રયી જેમ શ્રી જિનકથિત પ્રત્યેક અનુષ્ઠાનોમાં અંતર્ભૂત છે. તેમ શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રમાં પણ તે વ્યાપીને રહેલી છે જેમ કે-

શ્રી અરિહંતાદિ પાંચેય પરમેષ્ઠિઓ આ સર્વ દુષ્કૃત્યોના ત્યાગી અને સુકૃતના ભંડાર છે, તેથી જ તેઓને કરેલો નમસ્કાર આપણામાં દુષ્કૃત્યની ગર્હાનું અને તેના ત્યાગનું તથા સુકૃત્યની અનુમોદનાનું અને તેની આરાધનાનું બળ પૂરે છે, સામર્થ્ય પ્રગટાવે છે.

ગ્રન્થકાર અને તેની પ્રાચીનતા-

પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં આવી અનેક ઉપકારક બાબતો સૂચિત થયેલી છે. એમ બારમી સદીની પ્રથમ પચ્ચીશીમાં રચાયેલા આ ગ્રન્થરત્નની રચના અને રજૂઆત અદ્ભૂત છે, અતિ ઉપકારક છે.

નવાંગીટીકાકાર. પરમગીતાર્થ શ્રી અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજાના વડીલ ગુરુબંધુ શ્રી જિનચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ આ ગ્રન્થના કર્તા છે. શ્રી સકળ સંઘને આરાધનાનું સુંદર માર્ગદર્શન મળે. એ શુભાશયથી જ પ્રેરેલી પોતાના લઘુ ગુરુબંધુની પ્રેરણા અને પ્રાર્થનાથી આ કલ્યાણપ્રદ ગ્રન્થરત્નની તેઓશ્રીએ રચના કરી છે

ગ્રન્થમાં કહેલા સંવેગગુણનું સ્વરૂપ અને મહિમા.

મહામંગળસ્વરૂપ જે સંવેગગુણને આ વિશાળકાય ગ્રન્થમાં ગ્રન્થકારમહર્ષિએ વર્ણવ્યો છે, તેનું સ્વરૂપ પૂર્વમહર્ષિઓના શબ્દોમા તેઓશ્રી જણાવે છે કે-

एसा पुण संवेगो, संवेगपरायणेहिं परिकहिओ ।
परमं भवभीरुत्तं, अहवा मोक्खाभिकंखित्तं ॥

અર્થાત્-સંવેગમા પરાયણ એવા મહર્ષિઓએ અત્યંત ભવભીરૂતાને અથવા મોક્ષની અભિકાંક્ષાને (આ) સંવેગ કહ્યો છે.

અનાદિકાળથી જીવાત્મા જે પરમાત્માતુલ્ય છે, તેની સાથે ભયંકર-દ્રોહી એવો મોહ પોતાના કુટુંબ સહિત રહેલો છે અને પરાયા ઘરમાં વાસ કરીને રહેલો તે માલિક આત્માને વિવિધ રીતે પીડે છે. એથી આગળ વધીને કહીએ તો આત્મ પોતે જ મોહમા મૂઢ થઈને તેને પોષે છે અને પોતાની સંપત્તિ લૂંટાવે છે. તત્ત્વથી

આ જ સંસાર છે, પણ મૂઢ આત્મા તે સમજતો નથી, તેથી ચારેય ગતિમા અતિ આકરી પીડાઓ વેઠે છે.

તે પરિસ્થિતિમાં જ્યારે જીવાત્મા સભાન બને છે, ત્યારે સંસારથી અર્થાત્ મોહથી ભયભીત બને છે અથવા મોહથી છૂટવા ઈચ્છે છે. તે ભયને અથવા છૂટવાની તેની ઈચ્છાને સંવેગ કહેવાય છે.

આ સંવેગ વિના જીવાત્મા કદાપિ સાચા સુખને પામી શકવાનો નથી. જ્ઞાનીભગવંતો કહે છે કે-ઘણો કાળ તપશ્ચર્યા કરો. ચારિત્રને પાળો અને ઘણું પણ ભણો. છતાં જો તમે સંવેગ પામ્યા નથી. તો તે સર્વ ફોતરાંને ખાંડવાતુલ્ય છે. તથા આખા દિવસમાં જો ક્ષણ પણ સંવેગરસ પ્રગટે નહિ. તો આ બાહ્ય કાયકષ્ટરૂપ ક્રિયાઓથી શું કરવાના? ક્યારે શું કરીએ? પ્રતિ-ક્રિયાને અંતે. ક્રિયાને અંતે. [illegible] કે વરસને અંતે પણ જેને સંવેગરસ પ્રગટે નહિ. તેને અભવ્ય અથવા દુર્ભવ્ય જાણવો.

અર્થાત્ સંવેગ વિનાનું દીર્ઘ આયુષ્ય કે વિવિધ સુખસંપત્તિ, સઘળુંય તત્ત્વથી સંસાર-વર્ધક છે, મોહને જ પોષનાર છે. માટે આ ગ્રન્થનું પુન પુનઃ વાંચન-શ્રવણ વગેરે કરવા દ્વારા એ ગુણને પ્રગટાવવો, એ જ જીવનનું તાત્ત્વિક ફળ છે. ગ્રન્થકારમહર્ષિએ સમગ્ર ગ્રન્થમા સંવેગરસનો પ્રવાહ રેલાવ્યો છે. તેનો સ્વાદ તો ગ્રન્થનું પરિશીલન કરનાર જ ચાખી શકે. વિશેષ શું કહેવું ?

॥ ॐ अर्हं नमः ॥

॥ नमः श्री प्रवचनाय ॥

॥ नमः श्री विजयसिद्धिसूरीश्वरेभ्यः ॥

પરમકૃપાળુ વિશ્વવત્સલ ભવ અટવી સાર્થવાહ
સંસારસમુદ્રના નિર્યામક ભવોદધિતારક

શ્રી અરિહંત પરમાત્માને
સંસારી આત્માનું ભવભ્રમણ નિવેદન.

: પ્રકાશક :

શાહ સૌભાગ્યચંદ નગીનદાસ

મુ. છાણી

કિંમત [illegible]

હે જિનેશ્વરદેવ ! આપના અનંત ઉપકારી આગમના પ્રભાવે મારી કથની કંઇક માત્ર જાણી શકયો છું, તે આપનો જ પરમ ઉપકાર છે. આપ તો એ મારા ઇતિહાસને પૂર્ણ પૂર્ણ જાણો છો, હું તો તેમાંનો અનંતમો અંશ પણ જાણી શકયો નથી, તો પણ જે અલ્પ માત્ર જાણ્યું છે તે મારી કાયાને કંપાવે તેવું છે. મેં મૂઢ અજ્ઞાનીએ આપના જેવા પરમ ઉપકારીઓ મળવા છતાં એવી ભૂલો કરી છે કે તે સ્વમુખે કહી શકાય તેમ પણ નથી. તો પણ હે દેવાધિદેવ ! આપની સમક્ષ નમ્રભાવે એ હકીકતને રજુ કરી મારા આત્માને એ પાપના ભારથી કંઈક હલકો કરવા ઇચ્છું છું. આપ તો કરુણાના સાગર છો, સમુદ્ર સમાન ગંભીર છો, સેવકોના અપરાધો જાણવા છતા આપ તો તેને હંમેશાં તારવા જ પ્રયત્ન કરો છો. એટલે આશા છે કે–મારા જેવા પાપીને પણ ઉગારશો, સન્માર્ગે દોરી સદાને માટે સુખી કરશો.

સાંભળો પ્રભો ! મારા અતિ ઘણા દૂરના ભૂતકાળમાં તો હું અનાદિકાળથી સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયમાં જ અનંતી વાર જન્મ્યો–મર્યો, એક માત્ર સોયની અણી જેવડા નાના શરીરમા મારે અનંતા જીવોની સાથે રહેવાનું, પીડાનો પાર નહિ, પરાધીનતાનો સુમાર નહિ, સાથે આહાર, સાથે નિહાર, સાથે વિહાર, સાથે શ્વાસોશ્વાસ, પરસ્પરની પારાવાર પીડાઓ મેં અનંતાનંત પુદ્ગલપરાવર્તો સુધી વેઠી, કોઈ મારું રણીધણી નહિ,

કોઇનો આધાર નહિ, મુંગા મારની જેમ એ બધું એવું સહન કર્યું, કે જેને કહેવાના શબ્દો જ નથી. એક પુદ્‌ગલપરાવર્તનમાં તો અનંતી ઉત્સર્પિણીઓ–અવસર્પિણીઓ ચાલી જાય, એક ઉત્સર્પિણી અને એક અવસર્પિણી મળીને એક 'કાલચક્ર' થાય. તેમાં વીસ કોડાકોડ સાગરોપમ વહી જાય, એક સાગરોપમમાં દશ કોડાકોડ પલ્યોપમ પસાર થઈ જાય, અને એક પલ્યોપમ પણ નાનોસૂનો નથી, અસંખ્યાતાં (અગણિત) વર્ષો વહી જાય ત્યારે એક પલ્યોપમ થાય. તેમાં તો આજના જેવા કેટલાય ભવો થઈ જાય, કે જે ગણ્યા ગણાય પણ નહિ. હે ભગવંત! આવા અનંતાનંત પલ્યોપમો પૂરા થાય ત્યારે એક પુદ્‌ગલપરાવર્તન થાય. એવા તો અનંતાનંત પુદ્‌ગલપરાવર્તો મેં એ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયમાં જ વીતાવ્યા. નહિ જીભ, કે નહિ નાક, નહિ આંખ કે નહિ કાન, અને મન તો મળે જ ક્યાંથી? આ મારી વિતક વાત કયા શબ્દોમાં કહું? આયુષ્ય તો એટલું [illegible] કે કોઈ કોઈ વાર તો એક [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ગયો. હે ભગવંત ! એ દુઃખોને કેવી કારમી હાલતમાં મેં ભોગવ્યાં હશે તે તો આપ જ્ઞાની સમ્પૂર્ણ જાણી શકો છો. મારા વેઠેલા દુઃખોનું પણ મને આજે ભાન નથી. રે કરૂણાસમુદ્ર ! આપના વિના આ વિતકને કોણ સમજાવે ?

એમ કરતાં કોઇ એક મારા પરમ ઉપકારી જીવનો સંસારમાથી (વ્યવહારરાશિમાંથી) મોક્ષ થયો, ત્યારે મને એ ખાલી પડેલી જગ્યા પૂરવાનો અવસર મળ્યો. હું એ અનાદિ દશામાથી આગળ વધી (વ્યવહારરાશિ કે જ્યાં દરેક ગતિઓમા દરેક જાતિમા જીવ જન્મી શકે છે તે)માં આવ્યો. એ સિદ્ધપરમાત્માને મારા ક્રોડ-ક્રોડ વન્દન થાઓ, કે જેઓના મોક્ષથી મારી એ અનાદિ જેલ તૂટી અને હું વ્યવહારરાશિમા (મન-વચન-કાયાનો શુભ વેપાર કરવાના બજારમા) આવ્યો. પણ અનાદિ દરિદ્ર હું કોના બળે વેપાર કરીને કર્મના દેવામાંથી છૂટું ? તે વખતે પણ જીભ, નાક, આખ, કાન, મન વિગેરે કંઇ નહિ. વ્યવહારરાશિમા પણ માત્ર સ્થાવર એકેન્દ્રિયપણામા અનંતો કાળ મારા કટ્ટા દુશ્મનો મોહ-અજ્ઞાન વગેરેએ મને રખડાવ્યો. પ્રારંભમા તો મારું સ્વરૂપ બદલવા ન દીધું. માત્ર શરીર કંઈક મોટું મળ્યું પણ અનંતા જીવો વચ્ચે એક શરીરમા બાદર નિગોદ (વનસ્પતિ)મા જ મને રોકી રાખ્યો ત્યાં પણ અનંતા જીવોની અથડામણ તો એવી ને એવી જ ઉભી રહી.

ઉલ્ટી સૂક્ષ્મ નિગોદથી કેટલીક પીડા ત્યા વધી. સૂક્ષ્મ-
પણામાં તો મારા શરીરને કોઇ કાપતું નહિ, બાળતું નહિ,
પાણીથી ભિંજાવી શકતું નહિ, પર્વતની શીલાઓ નીચે આવે
તો પણ ચગદાતુ નહિ, એટલું બધું તે શરીર સૂક્ષ્મ
મળતું કે મને બહારથી કોઈ પીડા કરી શકતું નહિ.
બાદર શરીરને તો કપાવાનો બળવાનો, ભિંજાવાનો,
ચગદાવાનો સહજ પ્રસંગ બનતો કંદમા, મૂળિયામાં,
બટેટા, ગાજર, શક્કરીયા, લસણ, ડુંગળી, મૂળા, થેગ,
થેર, કુંઆર, આદુ વગેરેમા હુ ઉપજતો, ત્યારે લોકો
મને ગોટામા નાખી ચાવી ખાતા, અગ્નિમા સેકી, બાળી
નાખતા, પત્થરો કે પગ નીચે ચૂરી નાખતા, શસ્ત્રોથી
કાપીને ટુકડા ટુકડા કરી નાખતા, ઉપરાત સાથે રહેલા
અનંતા જીવોની પેલી પરસ્પરની પીડાઓ તો પારાવાર
હતી જ અનંતા કાળચક્રો સુધી ત્યાની અસંખ્ય આપત્તિ-
ઓમાથી પસાર થઈને પૃથ્વીકાયમા, અપ્કાયમા,
અગ્નિકાયમા, વાયુકાયમા, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયમા, મારા
જન્મો થઈ ગયા ત્યા મને આવવું રુદન જ સાથે મળતું.
કેટલું દુઃખ બોલું. બાકી પીડાઓનો પાર ત્યાં પણ
ન હતો. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

જીવતાં અને હું એમના જીવન માટે ભોગ બની બનીને મરતો. એ રીતે દરેક એકેન્દ્રિયપણે વ્યવહારરાશિમાં પણ ભિન્ન ભિન્ન જાતિમા હું ઉપજતો અને મરતો. તેવો પણ અનંતોકાળ, અનંતાનંત જન્મ-મરણથી મેં પૂરો કર્યો. એમ એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિયને વશ પડેલા મને મોહાદિ શત્રુઓએ આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ તથા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, લોક અને ઓઘસ જ્ઞાથી (અસ્પષ્ટ) ચેતનાથી, અનંતી આપત્તિઓ ઉભી કરીને દુઃખી દુઃખી કર્યો. અને કોને કહું ભગવંત! શી રીતે કહું? બોલવા માટે પણ જીભ ન હતી, એમ કરતાં અનંતાનંત કાળે શુભ કર્મ પરિણામ રાજાને મારા ઉપર કંઈક દયા આવી અને મને સુખી કરવા તેણે મને જીભ આપી એથી હું બેઇન્દ્રિયવાળો કહેવાયો, પણ માત્ર જીભથી શું કરી શકાય? આપને ઓળખ્યા વિના મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન-કષાયોને વશ થઈ જીભથી પણ મેં પાપો જ વધાર્યાં, સારા-ખોટા રસ(સ્વાદ)ને વશ પડી મે ઉલ્ટા દુઃખોને વધાર્યાં. એમ બેઇન્દ્રિયપણામા કોઈવાર શંખનો ભવ તો કોઈ વાર કોડાનો, જળોનો, અળશિયાનો, લાળિયા જીવોનો કે લાકડાના કિડાનો, કોઇ વાર ગંડોલાનો, ચંદનકનો, કિમિયાનો કે પાણીમા પોરાનો અવતાર લઇને અનેક દુઃખો વેઠ્યા, પણ અજ્ઞાન અને મૂઢતાથી જે વેઠ્યા એથીય નવા ઘણા વધાર્યાં. અને એનુ પરિણામ એ આવ્યુ કે-હુન એકેન્દ્રિયપણામાં અનંતા કાળચક્રો

ભમ્યો. તે એટલાં બધાં કે ત્યાં અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરાવર્તન થઈ ગયા. પુનઃ ભમ્યો, તેમાં અસંખ્યાતા કાળચક્રો પૃથ્વીમાં, અસંખ્યાતા અપ્કાયમાં, તેઉ–વાયુમાં પણ અસંખ્યાતા અને પ્રત્યેક વનસ્પતિમા સીત્તેર કોડાકોડ સાગરોપમ સુધી ભટક્યો. એમ પાચેય સ્થાવરમા ભટકતાં એકંદરે અનંતા કાળચક્રો જેટલો કાળ ગુમાવ્યો. પછી શુભ કર્મપરિણામની કૃપાથી તેઇન્દ્રિય થયો. ત્યા મને સ્પર્શન, જીભ ઉપરાંત નાક મળ્યું, પણ કરું શું? અજ્ઞાને પેલા મોહાદિને ઓળખવા દીધા જ નહિ એ શત્રુઓને વશ બનાવી ત્યા પણ અગણિત પાપો કરાવ્યા. કોઈ વાર કાનખજુરો, તો કોઈ વાર ચાંચડ, કોઈ વાર જુઓનો અવતાર તો કોઈ વાર ગીંગ, (ધેઈ) મકોડી, ઈયળ, ધીમેલ, સવા. ગાયના કીડા કે ધાન્યનો કીડો, કોઈ વાર કુંથુઓ ગોપાલિક, ગદૈયો વિગેરે [illegible] તો કોઈ વાર ઇન્દ્રગોપ [illegible]

[illegible]

તાપના તડકે, કોઈ વાર સાવરણીના સપાટે, તો કોઇ વાર ઘંટી, સાંબેલા ને સૂપડાંના ઝપાટે દેખે કે મારે, તો પણ મારું રક્ષક કોઇ નહિ, મારી દાદ-ફરિયાદને કોઈ સાંભળે નહિ. નાસીને કેટલે દૂર જાઉં? તે વખતે મારું શું ગજુ હતું કે માનવની સામે હું મારી રક્ષા કરી શકું? એ વખતે મારી કરુણા કરનાર હતા માત્ર જૈન સાધુઓ કે કોઈ જૈન ગૃહસ્થો! એ પણ ઉપકાર આપનો જ હતો. હે ભગવન! આપના કહેવાથી તેઓ મને દુઃખી કરતા નહિ, બીજાઓને મારી દયા કરવાનું સમજાવતા, કોઈ એમની વાતને માની જતા, તો હું બચી જતો. બાકી તો પશુ કે પક્ષી, માનવ કે દાનવ, બધાંય મારી પાછળ પડ્યાં હતાં. મારો મારો, કાઢો કાઢો, એ અહીં ઉપજ્યો જ કેમ? જાણે આ જગતમાં મને ક્યાંય જીવવાનો અધિકાર જ ન હોય, તેમ સર્વત્ર સર્વ જાતિમાં હું ત્રાહી ત્રાહી પોકારતો જ રહ્યો, પણ મને કોણ બચાવે? એમ પારાવાર કષ્ટો વેઠવા છતાં પેલા મોહના સુભટોએ મને જીવન જીવવા માટે એવાં પાપો કરાવ્યાં કે પાછો પાપના પંજે પડેલો હું એકેન્દ્રિયપણામાં પૂરાયો. ત્યાં પૃથ્વી પાણી વગેરેનાં વિવિધ દુઃખો પૂર્વની જેમ વેઠીને સંખ્યાત સાગરોપમા પૂરા કર્યા. વળી શુભ કર્મપરિણામે દયા લાવી ચાર ઇન્દ્રિયવાળો બનાવ્યો. ત્યા વધારામાં મને નેત્રો પણ મળ્યાં. છતાં અજ્ઞાનથી ઘેરાયેલા મારા જીવને એ નેત્રોથી લાભને

બદલે હાનિ થઈ. વઢકારી વહુએ દીકરો જણ્યાની જેમ નેત્રોથી મેં જીવનમાં સુખ માટે દોડધામ કરી મૂકી અને પેલી મોહની સેનાએ મને ઘોર પાપો કરાવી ભારે કરી દીધો શું કરું? ત્યા પણ અજ્ઞાનથી સમજી શક્યો નહિ, શત્રુ છતા મિત્રની જેમ મોહને વશ થઇ સુખી થવા માટે દુઃખોમા મૂળ દઢ કરતો જ ગયો અને સુખી તો થાઉં જ શી રીતે? ચઉરિન્દ્રિયમા પણ વિંછુ, ભમરો ભમરી, તીડ, મચ્છર, ડાસ, બગાઈ, માખી વગેરેના ભિન્ન ભિન્ન અવતાર લઇને પેલીને આહારાદિની [illegible] સંજ્ઞાઓથી પ્રેરાઇને મેં જીવોના લોહી પીધા, કરડી કરડીને ઝેર ચડાવ્યા, નાનકડુ પણ મારુ [illegible] શરીર જેને-તેને ઝેર ચડાવી ત્રાસ ત્રાસ આપતુ અને ઓથી દોડો પણ મને દેખતા ત્યા મારતા. એમ (સંખ્યાતા હજારો હજારો) વર્ષો સુધી ચઉરિન્દ્રિયપણે દુઃખો વેઠીને તેઇન્દ્રિયમા રખડ્યો પણ તેઇન્દ્રિયપણે હજારો વર્ષો દુઃખો વેઠી વળી પાછો બેઇન્દ્રિયમા [illegible] પણ સંખ્યાતા પુદ્ગલપરાવર્તો પાછો બેઇન્દ્રિય થયો ત્યા પણ હજારો વર્ષો દુઃખો વેઠી વળી તેઇન્દ્રિય[illegible] એ રીતે વારવાર ચઉરિન્દ્રિય[illegible] અને તેઇન્દ્રિય[illegible] [illegible]

[illegible]

મન ન મળ્યું એટલે હે ભગવંત! તમને હું શી રીતે ઓળખું? મિથ્યાત્વ–અજ્ઞાનને લીધે વિષયો અને કષાયોમાં લીન બની ગયેલા મેં પાંચેય ઇન્દ્રિઓથી ઘોર પાપો કર્યાં. અને ઘણા જીવોને જીવતા ને જીવતા ભરખી લીધા, માંસાહારથી જીવન વીતાવ્યાં. કેવળ પાપમય મારૂં એ સ્વરૂપ કોણ કહી શકે? જળચર, સ્થળચર અને ખેચરમાં, મચ્છ–મગર હિંસક ક્રૂર પશુઓ–પક્ષીઓના વિચિત્ર ભવોમા જાણે મને હિંસા કરવાનું સ્વરાજ્ય મળ્યું હોય તેમ જગતના નિરપરાધી જીવો ઉપર ત્રાસ ગુજાર્યો, પારાવારા પાપો કર્યા. આ પણ મારી દિન દિન પુષ્ટ બનેલી પેલી આહાર–ભય–મૈથુન પરિગ્રહ વગેરેની ક્રૂર ચેષ્ટાઓનુ જ પરિણામ હતું સમૂર્છિમ તિર્યંચ પચેન્દ્રિયમા પણ કોઈવાર એક ને કોઈ વાર બે, એમ વધારેમા વધારે સાત આઠ ભવોના નવ ક્રોડ પૂર્વ જેટલો કાળ પૂર્ણ કરીને પાછો એકેન્દ્રિય–વિકલેન્દ્રિયના ચક્રો ચાલુ કરતો, એનુ વર્ણન તો મેં આપને પહેલા કહી દીધું છે. એટલે વારવાર શુ કહુ? એ જ યાતનાઓ એટલો એટલો કાળ ઉત્કૃષ્ટથી બધે ભટકતો, તો કોઈ વાર એક જ ભવ બીજી જાતિનો કરી પુન તે જ જાતિમા ઉપજી ઉપજીને રીબાતો કંઈ આ કથની ક્રમિક નથી. ક્રમ તો હતો જ કયા? કોઇ ભવમા એકેન્દ્રિય તો કોઇ વાર વિકલેન્દ્રિય, કોઇ વાર પૃથ્વીમાં તો કોઈ વાર પચેન્દ્રિયમાં, કોઇ વાર સૂક્ષ્મમા તો કોઈવાર બાદરશરીરમાં, કોઈ વાર જુદા શરીરમાં તો કોઈવાર

અનંતાની ભેગો એક શરીરમાં, એમ વિચિત્ર વલણુથી ભટકી ભટકીને અનંતાનંત પુદ્ગલપરાવર્તનો પુરા કર્યાં. અહીં સુધી તો હું નપુંસક જ રહ્યો. વેદની પીડા પારાવાર અને ભોગની સામગ્રી મુદ્દલ નહિ એટલો કાળ મેં કષાયોની, વિષયોની, મિથ્યાત્વની કે તેના બળે આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ વગેરેની પીડાઓ તદ્દન અસમજથી આંધળા માણસની જેમ મૂર્છિતપણે સહન કરી, કારણ કે–ત્યા મન કોઈ વાર મળ્યુ જ ન હતુ મન વિના સમજી શકાય ના ? આ તો આજે આપના ઉપદેશથી સમજવા મળ્યું છે. આવો આપનો પરમ ઉપકાર કેમ ભૂલાય ? જો વખતે સમજ ન હતી પણ દુઃખ તો હતા જ. બહેરા રોગીને પોતાના રોગની પરીક્ષા ન હોય પણ પીડા [illegible] તેને [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

હતું નહિ. તે શરીરનો પણ મોહ (પરિગ્રહ) તો એટલો જુલ્મી હતો કે તેની રક્ષામા મૂઢ બનેલા મેં એક ક્ષણ નિરાંત ભોગવી નહિ અને અસમજથી પણ પાપો કરતો જ રહ્યો.

એમ કરતા કોઈ વાર પુનઃ શુભ કર્મ (પુણ્ય)ની કૃપાથી પાચેય ઇન્દ્રિઓ સાથે મને મન મળ્યું અને હું સંજ્ઞી તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો. બીજું મારૂં નામ-ઠામ ઠેકાણું કઇ હતું જ નહિ. લોકો મને મારા શરીરના આકારને અનુસારે ગાય, ભેંસ, ઉંટ, ગધેડા, કુતરા, બીલાડા, સાપ વગેરે તે તે રૂપે ઓળખતા. આ ભવોમા મારે માના ગર્ભની ગંદી ગટરમાં મહિનાઓ સુધી રહેવું પડતું. તે દુખો તો એવા અસહ્ય હતાં કે ઘણી વાર તો હું વિનાજન્મે ગર્ભમા જ મરી જતો. કોઇ વાર જન્મ લેતો ત્યારે એવી પીડા થતી કે પેલું પુણ્ય મને પરાણે બચાવતું. કોઇ વાર તો મરી પણ જતો. એવા તિર્યંચપણાના જુદી જુદી જાતના ભવો કરી ભટકતો, કોઇ વાર જીવનભર પાણીમા જ રહેવાનું. ત્યા મગર-મચ્છ વગેરેના અનેક જાતના રૂપો બદલતો, કોઇ વાર સાપ વગેરે થતો, કોઇ વાર નોળીયા-ખીસકોલા, ઉંદર વગેરેના ભવો કરતો, તો કોઈ વાર કુતરા, બીલાડા, ગધેડા, બેલ, વણીયર, વાદરા, માકડા, બકરા, ઘેટાં, સિંહ, મૃગલા, મમલા, વાઘ, વરૂ, ભૂંડ, શિયાળીઆ, ગાય, ભેંસ, પાડા, ઘોડા, હાથી, ઉંટ વગેરેના રૂપો

કરતો, કોઇ વાર જંગલી તો કોઇ વાર વસતિમાં જન્મતો, કોઇ વાર ચકલા, કાગડા, કબુતર, કાબેર, ગીધ. બગલા, ચામાચીડીયા, વાગોળ, ઘુવડ વગેરેના અવતાર લેતો. આ બધાય ભવોમા મને મન મળતુ, એ પુણ્યનો ઉપકાર હતો, પણ મેં પાપીઆએ એનો દુરુપયોગ કરી કરીને મારી જાતને દુખી દુખી કરી હતી. પહેલા પણ મારે મમતા તો હતી, પણ સગાસંબંધી કોઇ બલા ન હતી. મન મળવાથી તો એ પાશલામા પડી મે દુખનો દાવાનળ સળગાવ્યો ભવોભવ આ મારી મા, આ મારો બાપ, આ જગ્યા મારી અને આ ખોરાક મારો. આ મારૂ અને આ મારૂં, બસ બધુ મારૂં, મારે જ જોઇએ. એમ મનના બળે મમતામા પડેલા મે પાપાચાર [illegible] કર્યાં અને દુખોનો તો પાર ન રહ્યો. હવે તો મારા તે ભવોમા એવુ શરીર મળતુ કે મારા માસ માટે કેટલા- એકો મારી કતલ કરતા, શિકારીઓ મને જાળમાં ફસાવતા. પારધીઓ શિકાર કરી મારી દેતા, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તો હુ [illegible] [illegible]

હતું નહિ. તે શરીરનો પણ મોહ (પરિગ્રહ) તો એટલો જુલ્મી હતો કે તેની રક્ષામાં મૂઢ બનેલા મેં એક ક્ષણ નિરાંત ભોગવી નહિ અને અસમજથી પણ પાપો કરતો જ રહ્યો.

એમ કરતાં કોઈ વાર પુનઃ શુભ કર્મ (પુણ્ય)ની કૃપાથી પાચેય ઇન્દ્રિઓ સાથે મને મન મળ્યું અને હું સંજ્ઞી તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો. બીજું મારૂં નામ-ઠામ ઠેકાણું કઇ હતુ જ નહિ લોકો મને મારા શરીરના આકારને અનુસારે ગાય, ભેંસ, ઉંટ, ગધેડા, કુતરા, બીલાડા, સાપ વગેરે તે તે રૂપે ઓળખતા. આ ભવોમા મારે માના ગર્ભની ગંદી ગટરમા મહિનાઓ સુધી રહેવુ પડતું. તે દુઃખો તો એવા અસહ્ય હતાં કે ઘણી વાર તો હું વિનાજન્મે ગર્ભમા જ મરી જતો. કોઇ વાર જન્મ લેતો ત્યારે એવી પીડા થતી કે પેલું પુણ્ય મને પરાણે બચાવતું. કોઇ વાર તો મરી પણ જતો. એવા તિર્યંચપણાના જુદી જુદી જાતના ભવો કરી ભટકતો, કોઇ વાર જીવનભર પાણીમા જ રહેવાનુ. ત્યાં મગર-મચ્છ વગેરેના અનેક જાતના રૂપો બદલતો, કોઇ વાર સાપ વગેરે થનો, કોઇ વાર નોળીયા-ખીસકોલાં, ઉંદર વગેરેનાં ભવો કરતો, તો કોઈ વાર કુતરાં, બીલાડાં, ગધેડા, બેલ, વણીયર, વાદરા, માકડા, બકરા, ઘેટાં, સિંહ, મૃગલા, સસલાં, વાઘ, વરૂ, ભૂંડ, શિયાળીઆ, ગાય, ભેંસ, પાડા, ઘોડા, હાથી, ઉંટ વગેરેનાં રૂપો

કરતો, કોઇ વાર જંગલી તો કોઇ વાર વસતિમાં જન્મતો, કોઇ વાર ચકલા, કાગડા, કબુતર, કાબેર, ગીધ, બગલા, ચામાચીડીયાં, વાગોળ, ઘુવડ વગેરેના અવતાર લેતો. આ બધાય ભવોમા મને મન મળતું, એ પુણ્યનો ઉપકાર હતો, પણ મેં પાપીઆએ એનો દુરુપયોગ કરી કરીને મારી જાતને દુઃખી દુખી કરી હતી. પહેલાં પણ મારે મમતા તો હતી, પણ સગાંસંબંધી કોઇ બલા ન હતી. મન મળવાથી તો એ પાશલામાં પડી મેં દુઃખનો દાવાનળ સળગાવ્યો ભવોભવ આ મારી મા, આ મારો બાપ, આ જગ્યા મારી અને આ ખોરાક મારો, આ મારૂં અને આ મારૂં, બસ બધું મારૂં, મારે જ જોઇએ, એમ મનના બળે મમતામાં પડેલા મેં પારાવાર પાપો કર્યાં અને દુઃખોનો તો પાર ન રહ્યો. હવે તો મારા તે ભવોમાં એવું શરીર મળતું કે મારા માંસ માટે કસાઇઓ મારી કતલ કરતા, વાગુરીઓ મને જાળમાં ફસાવતા, પારધીઓ શિકાર કરી પ્રાણ લેતા, માછીઓ જાળથી પકડીને મારતા અને અજ્ઞાન લોકો ધર્મને નામે દેવ-દેવલાંને મારૂં બલિદાન કરતા. જો હું એમાથી બચતો તો મને બોજો ખેચાવતા, ભૂખે-તરસે ટળવળવા છતાં નિર્દય રીતે મારીને મારે પાસે તેઓના કામ લેતા. મને નાકમા નાથતા, પગે બાધતા અને મારા અવયવો છેદતાં. એમને વશ ન રહું તો ચાબૂકોથી, લાઠીઓથી, પરોણાથી ક્રૂર માર મારતા. આખે આંસુ આવી જાય,

વચ્ચે વચ્ચે નારકીના ભવો પણ ઘણાં કર્યાં. ત્યાંની પીડાઓ તો કહી જાય તેમ નથી. ત્યાંનું ક્ષેત્ર જ એવું ભયંકર કે ઘોર અંધારૂં, પ્રકાશ તો સ્વપ્ને પણ મળે નહિ અને ત્યાના પુદ્ગલો પણ એવાં અનિષ્ટ કે વિષ્ટા પણ તેનાથી સારી. ત્યાનું સાગરોપમોના સાગરોપમો જેટલું લાબું આયુષ્ય, જીવ ઇચ્છે તો પણ પૂર્ણ આયુષ્ય ભોગવ્યા વિના છૂટાય નહિ. ઠંડીના દુઃખો એવાં કે-ત્યાં ઠડીથી ઠરી ગયેલા જીવને અહીં બરફના ઢગલામાં દાટી દેવામા આવે તો પણ તેને એમાં ઉંઘ આવી જાય. ગરમી તો એટલી અસહ્ય કે ત્યાંની ગરમીમાં ગભરાઇ ગયેલા નારકીને અહીંની આગ ઠંડી લાગે અને ભૂખ-તૃષાનો તો પાર નહિ. સમુદ્ર જેટલાં પાણી પીવા છતાં શાન્તિ ન થાય, એવી તૃષા અને પીવાનું પાણી મળે નહિ. ભૂખ એટલી કે-હજારો મણ ખોરાક ખાવા છતાં ધરાય નહિ અને ખાવા કાંઈ મળે નહિ. એટલાથી જ બસ ન હતું. ત્યાં ભેગાં થયેલા નારકીઓ પરસ્પર શસ્ત્રોથી એકબીજાને કાપે, શરીરના ટૂકડે ટૂકડા કરે, પણ એ પાપીશરીર પાછું હતું તેવુ થઈ જાય અને વારંવાર એ દુઃખો વેઠવા છતા જીવનો તેમાથી છુટકારો ન જ થાય. એ ઉપરાંત જાણે દુશ્મનો હોયા નેમ પરમાધામી જાતિના જમના દૂત જેવા દેવો ત્ય, અહીં આવીને મારી કારમી કદર્થના કરતા તે તો જુદી વિધાણો. એમને કૌતુક હતું અને મારો તો જીવ જતો હતો, પણ

થાય શું ? કોણ બચાવે અને કોણ અમારો પક્ષ કરે ? પરમાધામીઓ મને વજ્રની ઘાણીમાં પીલતા, માથે હથોડાના ઘા કરતા, અગ્નિમાં સેકતા, વૈતરણી નામની દુષ્ટ નદીમાં ફેંકતા, કરવતથી અમારા શરીરને ચીરતા, તપાવેલા સીસાનું પાન કરવતા, કાનમાં ખીલા ઠોકતાં, આંખોના ડોળા કાઢી લેતા અને જીભ ખેંચી લેતા. કેટલું કહેવાય ? બધી જાતનાં કારમાં દુઃખો દેતા, વજ્રના ગાડામાં બેસી બળદની માફક મારી પાસે ખેંચાવતા, સખ્ત માર મારતા. આ બધું મારા અપરાધોનું ફળ હતું. મેં પૂર્વભવોમાં તે તે ઇન્દ્રિઓથી પાપો કરેલાં તેનો તે તે રીતે તેઓ દંડ લેતા. મને પાપ કરતાં ક્યાં ભાન હતું કે–આવો આંધળો દંડ દેવો પડશે ? હે ભગવંત ! કર્મરાજાના સામ્રાજ્યમાંથી આ જગતનો કોઈ જીવ બચી શકતો નથી. રાંજા કે રંક, દેવ કે દાનવ, પશુ કે પંખી, પંડિત કે મૂર્ખ, સાધુ કે ગૃહસ્થ, કોઈ પણ કર્મની કરાળ જાળમાંથી છૂટી શક્યું નથી. ત્યાં હું કોણ માત્ર ? એવાં નરકનાં ઘોર દુઃખો તો વચ્ચે વચ્ચે વેઠતો જ હતો. ઉપરાંત દીર્ઘકાળ સુધી તિર્યંચગતિનાં દરેક જાતિનાં દુ.ખો સહન કરતો હતો.

આમ અનંતાનંત પુદ્ગલપરાવર્તનો પસાર થયા પછી પુનઃ પુણ્યની કૃપાથી હું કોઇ વાર મનુષ્ય બન્યો, પણ સંમૂર્છિમ–અંતર્મુહૂર્તના આયુષ્યવાળો–ગર્ભજ મનુષ્યોના મળ-મૂત્રાદિ અશુચિસ્થાનમાં ઉપજેલો. એક

માત્ર નામનો જ મનુષ્ય. શરીર અતિ કોમળ પર્યાપ્તિઓ શરીરરચના) પૂરી કરતાં પહેલાં જ તુર્ત મરણ પામ્યો. વધારેમાં વધારે ત્યાં હું સાત-આઠ વાર એવો મનુષ્ય બની શકતો, એથી વધારે તો નહિજ. પુનઃ પેલાં અનંતાં દુઃખો વેઠવા માટે એકેન્દ્રિયાદિ જાતિમાં અનંતો કાળ ભટકતો.

એમ આંટાફેરા કરતાં કર્મની કારમી જેલમાં સખ્ત દુઃખ સહન કરતાં કોઇ એક વાર વળી પુણ્યકર્મે કરૂણા લાવી મને ગર્ભજમનુષ્ય બનાવ્યો, પણ અનાર્યદેશમાં. ત્યાં ધર્મનું નામ નહિ, આચારમાં વિવેક નહિ, તત્ત્વાતત્ત્વનો ખ્યાલ જ નહિ, માત્ર નામથી મનુષ્ય. જીવન તો પશુ જેવું, કેવળ વિષય-કષાયોમાં મસ્તીવાળું, પુણ્ય-પાપનો કે આલોક-પરલોકનો વિચાર સરખોય નહિ. એવા દેશમાં હું ગર્ભની ગંદી હાલતમાથી ઉંધે મસ્તકે પસાર થઇ પુષ્કળ પીડાને સહન કરતો જન્મ્યો. ત્યા તો પેલા મોહ-અજ્ઞાન, વિષય-કષાયો વગેરે ભડકી ઉઠયા. જાણે એમનું સર્વસ્વ લૂંટાઇ જતું હોય તેમ ચિંતામાં પડી ગયા અને મને પાપો કરાવીને દુઃખી કરવા 'રસગૃદ્ધિ-અનાચાર' વગેરેનાં રૂપો કરી મારા શરીરમા પેઠા. બસ, પછી તો પૂછવું જ શું ? વાનરને નિસરણી આપવા જેવું થયું. એક તો અનંતાકાળથી મારી આ કુટેવો હતી જ, તેમાં વળી આ મોહના ભૂતડાં મારા શરીરમાં પેઠાં, એટલે ભાનભૂલેલા મેં પાપો કરવામા પાછું વાળીને જોયું જ નહિ. માંસભક્ષણ, મદિરા વગેરે બધાં વ્યસનોમાં પૂરો, બ્હેન-

બેટી કે માને પણ મેં છોડી નહિ. પાપો કરીને ભારે થયેલો વળી હું પેલી નારકની કારમી પીડાઓમાં પડ્યો અને એ મારા શત્રુઓએ ત્યાથી પુનઃ પણ એકેન્દ્રિયાદિ પૂર્વની હાલતમાં એવો પૂર્યો કે–ત્યાં પુન: એ બધી દુર્દશાઓ ભોગવતાં અનંતા પુદ્ગલપરાવર્તો પૂરા કર્યા.

પુણ્યનો કેટલો ઉપકાર માનું ? વળી તેણે દયા લાવી ત્યાથી છોડાવીને મને આર્યદેશમાં મનુષ્ય બનાવ્યો, પણ કૂળ ચંડાળનું મળ્યું. એથી અભક્ષ્યનાં ભક્ષણ કર્યાં, રાત્રે ખાધાં, માંસ–મદિરા વગેરેની કુટેવ ત્યાં પણ ચાલુ રહી. ત્યાં પણ ઘોર પાપો કરી વળી પેલી ઘોર યાતનાઓ વેઠવા પુનઃ નરકમા ગયો, ત્યાંથી તિર્યંચમાં જુદા જુદા રૂપે નાચ્યો અને પુન અનંતા પુદ્ગલપરાવર્તનો સુધી વિધવિધ પ્રકારનાં દુખો વેઠ્યા. વળી પુણ્યની કૃપાથી વારંવાર આર્યદેશમાં ઉપજ્યો, પણ કોઇ વાર વેશ્યાના ગર્ભમાં તો કોઇ વાર દુરાચારિણીનીના ગર્ભમા ! કોઈ વાર કસાઇનો પુત્ર તો કોઇ વાર વેશ્યાની પુત્રી બન્યો. એમ હલકા કુળોમા હલકટ જાતિઓમાં ઉત્પન્ન થવાથી કોઇએ તો મને ગર્ભમાં જ ગાળી નાંખ્યો, કોઇએ જન્મ લેતાં જ મને જંગલમાં ફેંકી દીધો, કોઇએ ગળું દાબીને મારી નાખ્યો, જીવતો જાહેર પણ થવા ન દીધો, કોઇએ ઉછેરીને મોટો કર્યો પણ ખાટકીનો ધંધો શીખવાડી જીવનભર નિરપરાધી લાચાર જીવોની મારે હાથે કતલ કરાવી અને કોઈ વેશ્યાએ પુત્રીરૂપે જન્મેલા મને દુરાચારે

ચઢાવી કુટ્ટણખાનું શીખવાડ્યું. કોઈ વાર માછીને ત્યાં જન્મ્યો ત્યારે તેણે જીવહિંસા શીખવાડી, જીવનભર પંચેન્દ્રિય જીવોના પ્રાણ લેવરાવ્યા. કોઈ વાર પારધીને ત્યાં જન્મ્યો ત્યારે તેણે શિકારની કળા શીખવાડી, જીવનભર અનાથ જીવોના ઘાત કરાવ્યા. કોઈ વાર જંગલી ભીલ્લ થયો, ત્યાં માસાહાર-સુરાપાન-ચોરી-ખૂન-ધાડ-લૂટફાટ વગેરે પાપો કર્યાં. એમ આર્યદેશમાં પણ વારંવાર હલકા કુળ-જાતિમાં જન્મીને મેં પેલાં લોલુપતા અને દુરાચાર વગેરે ભૂતડાને વશ બની કેવળ ઘોર પાપો જ કર્યાં. અને વારંવાર એ પાપોથી ભારે થયેલો હું નરકની ઘોર વેદનાઓ વેઠી વેઠીને પુનઃ તિર્યંચમાં એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિયપણા સુધીમાં અસહ્ય દુઃખો વેઠતો અનંતા પુદ્ગલપરાવર્તો સુધી મનુષ્ય બની શક્યો નહિ. અનંતા કાળે કોઇ વાર પુણ્યની કૃપાથી મનુષ્ય બન્યો, ત્યારે ત્યા પેલા મોહાદિ શત્રુઓના સુભટોને અઘોર પાપો કરાવી પાછો નરકોના અને તિર્યંચોનાં દુઃખોની પરંપરાઓમાં ગુંથી લીધો. આવા આંટા પણ કંઈ થોડા નથી થયા. અનંતા આંટા કરવા છતા ઉત્તમ કુળ-જાતિમા જન્મ ન મળ્યો.

વળી કાળાંતરે પુણ્યને દયા આવી, તેથી મને આર્યદેશમાં ઉત્તમ કુળમા જન્મ આપ્યો, પણ જેમ જેમ પુણ્યે મારો પક્ષ કર્યો, તેમ તેમ મારા નિષ્કારણ વૈરી અનાદિ શત્રુઓ પેલા મોહાદિના સુભટોએ વધારે

ને વધારે જુલ્મ ગુજાર્યો. એક જ વાત કે-પુણ્યપક્ષ કરીને એ મારા શત્રુને સુખી કરે જ કેમ? ગમે તે ભોગે એને સંસારની ભઠ્ઠીમા સેકયા જ કરવો. એવા નિર્ણય પર આવ્યા હોય તેમ મને કયાય સુખી થવા ન દીધો. જ્યારે જયારે ઉત્તમ કુળ-જાતિમાં જન્મ્યો, ત્યારે ત્યારે પણ પેલા મોહના બે સુભટો મારી પાછળ પડ્યા. એક દર્શનાવરણ, બીજો અશુભનામકર્મ. દર્શનાવરણે મને જાતિઅંધ બનાવ્યો, તો અશુભનામકર્મે કદરૂપા અવયવોથી વિકળ શરીરવાળો-મારૂં પણ કંઇ કામ ન કરી શકું તેવો બનાવી બનાવીને મારાં જાતિ-કુળને નિષ્ફળ બનાવ્યા. વળી પેલી આહાર-ભય વગેરે કુટેવો તો એવી વિકરાળ બની ગઈ કે-એનાથી પાપો કરી કરીને ભારે થયેલો હુ પુનઃ પુનઃ દુર્ગતિઓનાં દુઃખો વેઠતો જ રહ્યો. દર્શનાવરણે મને કોઈ વાર બ્હેરો તો કોઈ વાર મુંગો, કોઈ વાર બોબડો તો કોઈ વાર તોતડો બનાવ્યો. સાથે અશુભનામકર્મે કુબડો, કાણો, લંગડો, ઠુંઠો, ખુંધો વગેરે બનાવી બનાવીને મારા ઉત્તમ ભવો પણ બરબાદ કર્યાં.

એમ અનંતો કાળ ગયા પછી વળી પુણ્યની કૃપા વધી અને તેની મહેરબાનીથી હું પાચેય ઇન્દ્રિઓથી પૂર્ણ સારા શરીરવાળો આર્યદેશમાં-ઉત્તમ કુળ-જાતિમાં મનુષ્ય થયો. ત્યાં મોહે અશાતાવેદનીય નામના દુશ્મનને મારી પાછળ મોકલ્યો. એણે જન્મથી મને કોઢીઓ બનાવ્યો,

મારો આખો જન્મ બરબાદ ગયો. કોઈ મારી પાસે બેસે નહિ, બોલે નહિ, મને સાંભળે નહિ કે સંભાળે નહિ. 'જાણે મુજ પાપીની સોબતથી એ રોગ તેમને વળગી પડશે'– એમ સમજીને બીજાને તો શું કહું ? મને જન્મ આપનારી જનેતાએ પણ મારી સારવાર છોડી દીધી. આખું શરીર અશુચિથી ગંધાતું, કોઢ ગળતા, પીડાનો પાર નહિ, અડતાં અભડાઈ જાય તેમ બધા મારાથી દૂર દૂર જ ભાગતા. એવું દુઃખમય જીવન પૂરું કરી જીવવાના દુઃખે મરવાની જેમ હું મરી ગયો. વળી કુગતિઓનાં દુઃખો ભોગવતો ત્યારે અતિ કરુણા લાવીને પુણ્ય પાછું મને મનુષ્ય બનાવતું, પણ અશાતા દુશ્મન થાક્યો નહિ, તેણે વિવિધ રૂપો કરી કરીને મારા બધાય ભવો બરબાદ કર્યા. મને બરોળનો રોગ, વાયુ (શ્વાસ), મૂત્રકૃચ્છનો રોગ, જળોદર, તાવ, અતિસાર, ઝાડા-ઉલ્ટી, ખાંસીનો રોગ, ભગંદર, મસાની પીડા, રક્તપિત્ત, મસ્તકનાં શૂળ, ખોપરીની પીડા, નેત્રોનો રોગ, કાનનો રોગ, ગળાનો-તાળવાનો-જીભનો-દાતનો-હોઠનો-મુખનો રોગ, વગેરે અનેક રોગો ઉપરાત હૃદયનું શૂળ, પીઠનું શૂળ, પ્રમેહ, ઉરૂક્ષત, ક્ષયની બીમારી, વગેરે એવા એવા રોગોથી પીડ્યો કે-જીવનભર સતત આકરી વેદનાઓને વેઠી વેઠીને બૂમો નાખતો, શોક કરતો, સંતાપ કરતો, વિલાપ કરતો, જેને જેને દેખું તે પરિચિત કે અપરિચિત, વૈદ્ય કે સામાન્ય લોક, સહુને માગ રોગ મટાડવા

કરગરતો. મારી પીડાને હું જાણુતો કે-તે કેવી સખ્ત હતી, પણ મારી આજીજી સાંભળીને કોઇ તો હસતા, કોઇ મને તુચ્છકારતા, કોઇ દાઝયા ઉપર ડામની જેમ 'પાપીયા' પાપ કરતાં વિચાર ન કર્યો ? હવે શું રડે છે ? તું એ દુઃખોનાં લાગનો છે. ભોગવ, તારાં કરેલાં તું ! વગેરે બોલીને મને સંતાપતા. કોઇ દયાળુ દયા કરતા પણ કોઇ મારા રોગોને ટાળી શકતું નહિ. બીજાઓ તો દૂરના કહેવાય, તેઓની ઉપર આપણો શો હક્ક ? પણ હું જેને મા-મા કહીને રડી પડતો, તે જનેતા પણ કહેતી કે-પથરા તું મારી કુખે કયાં આવ્યો ? જલ્દી મરી જા, એટલે તારા પાપમાથી છૂટું ! જેમને હું બાપ-બાપ કે દાદા-દાદા કહીને પોકારતો, તેઓ પણ ક્રૂર બની મને મારતા, ગાળો દેતા, કોઇ મારૂં સાભળતું નહિ. હું એકલો એ પીડાઓમા પીલાતો અને બેભાન બની જતો, તો કોઇ વાર મરી પણ જતો. એમ કેટલીય રોગની પીડાઓમાં મારા મોંઘા કેટલાય મનુષ્યભવો નિષ્ફળ ગયા અને હું દુર્ગતિઓમાં રખડતો જ રહ્યો તે ભવોની સંખ્યા કેટલી તે તો હે પ્રભુ ! આપ જ જાણો.

હું અજ્ઞાન, મૂર્ખ એ રોગોમાથી છૂટવા હિંસામય ઔષધો કરી કરીને થાકી જતો તો પણ રોગ મટતા નહિ. રામચંદ્રજીના સુવર્ણમૃગની જેમ મને વિશ્વાસમાં લેવા થોડા મંદ પડતા, ત્યારે હું ખુશી ખુશી થઇ જતો અને હસી હસીને ઔષધોની હિંસાઓ કરતો.

ત્યાં તો વળી એ રોગો વિકરાળ બની જતા, આખરે મારો જીવ લેતા અને એ પાપોનો દંડ વસુલ લેવા માટે દુર્ગતિઓમાં ભટકાવતા. ત્યાં તો મારૂં કોઈ રણીધણી હતું જ નહિ. સમૂર્ચ્છિમપણામાં કે નરકમાં તો મા-બાપ કે કુટુંબ કોઈ જ નહિ. ગર્ભજતિર્યંચના ભવોમાં પણ જન્મ આપનારી મા પોતે જ ભૂખી મને મારીને ખાઈ જતી. કોઈ ભવોમાં જીવતો રહેતો તો જીવનભર પાપો કરતો. પરાધીનતાનાં દુઃખો વેઠી વેઠીને કમોતે મરતો અને એમ અનંતો કાળ રખડતો. આમ મારા મનુષ્ય-ભવો, આર્યદેશ, ઉત્તમ કુળ, ઉત્તમ જાતિવાળા પણ જન્મો બરબાદ થતા ગયા. ઉલ્ટું હું પુણ્યની સહાય પામ્યો, તેમ તેમ શત્રુઓએ ઘોંસ વધારીને જુદા જુદા રૂપોમાં મને વધારે ને વધારે દુઃખો દીધાં.

મનુષ્યપણામાં આર્યદેશમાં-ઉત્તમ કુળમાં પણ જ્યારે જ્યારે હું નિરોગી રહેતો, ત્યારે ત્યારે પેલાં મોહનાં ભૂતડાં મને મહા પાપો કરાવતાં. એથી હું જેલમાં પૂરાતો, મારાં કાન-નાક કપાતાં, શૂળીએ ચઢતો, ફાંસીથી મરતો. એ જ ભવમા કાળાં દુઃખો વેઠી વેઠીને ત્રાસી જતો. બાકી રહેલાં પાપોને ભોગવવા માટે દુર્ગતિ-ઓમાં રખડવું પડતું. કોઈ કોઈ વાર જુગાર, ધૂર્તવિદ્યા, કૂટવિદ્યા વગેરેથી લોકોને ઠગતો. કોઈ કોઈ વાર કોટવાળ, જેલર, પોલીસની નોકરી કરીને જીવો ઉપર જુલ્મ ગુજારતો. કોઈ વાર ઘાણીનો ધંધો કરીને, માંસનો-

દારૂનો વેપાર કરીને, શસ્ત્રોનો-લાખનો, હળ, મૂશળ, ઘંટી, ખાણીયા વગેરે જીવઘાતક સાધનોનો વેપાર કરીને હું કલ્પના માત્રથી મારા માનેલાં કુટુંબના ભરણપોષણ કરતો અને એ પાપોથી ભારે થઇને પાછો દુર્ગતિઓમાં દુ ખી થતો એમ અનંતી વાર મનુષ્ય થયો, પણ વધારે વધારે પાપો કરી કરીને મારાં દુ ખો વધારતો જ ગયો. કંઇ મને દુઃખ ગમતાં ન હતાં, પણ હું અજ્ઞાન મૂઢ રહેતો, એથી પેલા મોહ વગેરેને ઓળખી શકું નહિ અને એ મને સુખની લાલચો આપી આપીને પાપો કરાવે, પછી મને દુઃખી દુ.ખી કરે. એમ મેં પુણ્યની કૃપાને વ્યર્થ ગુમાવી. વધારે શું કહું ? હું નિગોદમા હતો ત્યારે મારે માથે આટલો કર્મોનો ભાર ન હતો. ત્યાં પ્રગટ પાપ કરવાની સામગ્રી ન હોવાથી, મૂઢ-અજ્ઞાન છતાં હું પાપો કરી શકતો નહિ. વ્યવહાર-રાશિમાં આવ્યો સુખી થવા અને મેં મૂર્ખાએ ઝાડ ઉગાડયાં દુ ખોનાં. એવું બન્યું કે-'મૂલડો થોડો ભાઇ વ્યાજડો ઘણો રે, કેમ કરી દીધલો જાય ?'-એની માફક કર્મનું થોડું દેવું પૂરૂ કરવા માટે વ્યવહારરાશિમાં વેપાર માંડયો . અને મૂળ દેવું પૂરતા પૂરતાં તો નવું દેવું એટલું વધી ગયું કે-અનંતા ભવોમાં અનંતા દુઃખો વેઠવા છતાં કર્મોના દેવાનો ભાર ખૂટતો જ નથી.

દયાળુ પુણ્યે મને વેપાર સુધારી-વધારીને દેવામાંથી છૂટવા ઇન્દ્રિયો પાંચ આપી, મન આપ્યું. આર્યદેશ,

ઉત્તમ કુળ, માનવભવ જે જે આપ્યું, તેમાંથી મેં પેલા ઠગારા શત્રુઓની વિષય-કષાયોની લાલચોમાં ફસાઇને પાપો જ કર્યાં, દેવું વધારતો જ ગયો. એ બધો દોષ મારો જ છે કે-હું એ ધૂતારાઓને ઓળખ્યા વિના એમના વિશ્વાસમાં ફસાયો. હે ભગવંત ! હું કોઈને દોષ નથી દેતો. મારા અજ્ઞાન-મૂઢપણાથી જ એ બધાં દુઃખો મેં ભોગવ્યાં હતાં.

તે પછી કાળાંતરે મને પુણ્યે પુનઃ મનુષ્ય બનાવ્યો, એક ધર્મિષ્ઠ શ્રીમંતને ત્યાં હું પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. ત્યારે મોહને ભારે ચિંતા થઈ કે-પોતાના પરિવારને બોલાવીને દુઃખ પ્રગટ કર્યું અને હું જ્યાં ઉપજયો હતો તે જણાવી મને કબજે કરવા સૂચન કર્યું. આ જ સુધી તો હું વિષયલોલુપતા, અસદાચાર અને અશાતા વગેરેથી હેરાન થયો હતો. જો કે તેઓની પાછળ મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન વગેરે ઘણાનો હાથ હતો, પણ તેઓ છૂપા રહેતા. અહીં મને ધર્મીષ્ઠ કુળ મળેલું હોવાથી હવે લોલુપતા-અસદાચાર વગેરેનું ત્યાં જોર ચાલે તેમ નથી, એમ માની પેલા છૂપા રહેલાં 'મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન' બન્નેએ એ બીડું ઝડપ્યું. પરંતુ મારો જન્મ થતા પહેલાં જ ૭ મહિના મને ગર્ભમાં થયા ત્યારે મારા પિતાને, જન્મ વખતે માતાને અને જન્મ્યા પછી મને- એમ અમો ત્રણને પણ એક 'સ્વજનવિયોગકારિકા' નામની મોહની દાસીએ મારી નાંખ્યા અને પુનઃ મને

દુર્ગતિમાં ફેરવ્યો. ત્યાં ઘણો કાળ કારમાં દુઃખો વેઠીને હું ત્રાસી ગયો.

પુનઃ પુણ્યની કૃપાથી હું આર્યદેશમાં ધર્મીષ્ઠ માતા-પિતાને ત્યાં જન્મ્યો ત્યાં પેલા મિથ્યાત્વે તેની 'કુદૃષ્ટિ' નામની સ્ત્રીથી જન્મેલી 'ધર્મબુદ્ધિ' નામની રૂપવતી પુત્રીને મારી સાથે જોડી, હું એના મોહમાં ફસાયો અને માતા-પિતાની હિતશિક્ષાનો અનાદર કરીને એનું કહ્યું કરવા લાગ્યો. હે ભગવત! નામથી ધર્મ-બુદ્ધિ પણ એની માતા કુદૃષ્ટિ, પિતા મિથ્યાત્વ, એટલે પૂછવું જ શું? સ્વરૂપે તે પાપબુદ્ધિ હતી એણે મારામાં ખોટી ધાર્મિક વૃત્તિ પ્રગટ કરી, એથી ઉલટું મેં સત્ય ધર્મનું ખૂન કર્યું. મને ક્યા ખબર હતી કે-આ ધર્મ સાચો અને આ ખોટો? હું તો તેની પ્રેરણાથી ધર્મના નામે અધર્મના માર્ગે ચઢયો. ત્યાં મેં જે પાપો કર્યાં તે તો ઘણાં ભયંકર હતા હું ખોટા દેવ, દેવીઓ અને કુગુરુઓને વશ થઈ ગયો, તેઓના અસત્ ઉપદેશથી ખોટા ધર્મને સત્ય ધર્મ માન્યો, એટલી હદ સુધી કે આપની ઓળખ કરાવનારા 'વીતરાગ કે જિનેશ્વર'-એવા શબ્દો પણ સાંભળી શકતો નહિ. હું આપને વગોવતો, ધૂતારા તરીકે માનતો, તમારી મૂર્તિઓને તોડતો, તમારાં મંદિરોને જોઇ જોઇને બળતો અને જૈન ધર્મ કરનારા-ઓને મહા પાપી માનતો. હે ભગવંત! એ બધો મેં આપનો જે દ્રોહ કર્યો હતો તેને કેટલો વર્ણવું?

વહોરાવવાના લાડુ વગેરેમાં વીંટી વગેરે ઘરેણું નાંખીને તેમને પકડાવ્યા, કોઇ વાર મેં સતી સાધ્વીઓનાં શીયળ તોડાવ્યાં. સ્ત્રીના મારા અવતારમાં મેં સાધુઓ ઉપર ખોટાં આળ ચઢાવ્યા. આવા પાપો કર્યાં એટલે હું ત્યાંથી સીધો ઘોર નરકમાં ગયો. ત્યાં નિરાધાર–અનાથ બનીને મેં અસંખ્યાતા કાળ (સાગરોપમો) સુધી પૂર્વે વર્ણવેલી વિવિધ વેદનાઓ સહન કરી. મિથ્યાત્વનો પક્ષ કરી, તમારો શત્રુ બની હું બહુ બહુ દુઃખી થયો. હે દીનાનાથ! આવા ભવો પણ મારા અગણિત ગયા. વચ્ચે વચ્ચે હું બહુ દુઃખો ભોગવવાથી કર્મોથી હલકો થતો અને નવાં પાપો કરતાં થાકતો. ત્યારે વળી તિર્યંચોના ભવોમાં ભટકતો અને ત્યાં પાપોથી હલકો થતો, ત્યારે પુનઃ દયા લાવીને પુણ્ય મને મનુષ્ય બનાવતું. વળી પાપો કરીને હું ભટકતો થઈ જતો. એમ વચ્ચે વચ્ચે મનુષ્ય બનતો, પણ આપના શરણ વિના પેલા મિથ્યાત્વને વશ બની, અજ્ઞાની હું ઘોર પાપો કરી ભવભ્રમણ વધારતો. ત્યાં સુધીના મનુષ્યભવો તો મારા સુખને બદલે દુઃખને જ વધારવાના કારણભૂત થયા.

હે ભગવંત! મોહને કે અજ્ઞાનને પણ શા માટે દોષ દઉં? દોષ બધો મારો જ હતો. એ મને પાપની પ્રેરણા કરતા, પણ હું જો તેઓને વશ ન થયો હોત તો તેઓ શું કરી શકવાના હતા? એક અપેક્ષાએ તો એમનો પણ ઉપકાર માનું છું કે–એમણે મારાં પાપોનો

બદલો લઇ લઇને વારંવાર મને હલકો કર્યો. જો એવાં દુ ખો તેમણે ન દીધા હોત, તો મારાં એ પાપો કયા ઓછાં થાત ? અને ભારેકર્મી હું ઉચો શી રીતે આવી શકત ?

વાસ્તવમા તો મારી અયોગ્યતા છતા મારા જેવા નાલાયકનો પુણ્યે પક્ષ કર્યો એ જ બહુ ખોટું થયું. એના બળે મને પાંચ ઇન્દ્રિયો, મન, મનુષ્યભવો, ઉત્તમ કુળ, જાતિ વગેરે મળતુ અને નિભાંગી હું એનાથી પાપો જ કરતો. પુણ્યની તો મારી ઉપર કૃપા જ હતી. હું નાલાયક હતો, તેથી અમૃતને પણ ઝેર બનાવતો, તરવાની સામગ્રીથી સંસારમા ભમતો. એ કાળે આપનું દર્શન મને ન થયું એ મારા જ દુર્ભાગ્યની અવધિ હતી. બીજા કોઈને દોષ દેવો તે તેનો અપરાધ કરવા બરાબર છે.

જે કાળે હું એ બધા પાપો કરતો, તે કાળે પણ મારી સાથે જન્મેલા કોઇ તમારા શરણે આવેલા જીવો આપની, આપના શાસનની સેવા કરીને સંસારમાંથી છૂટી જતા. આપની આજ્ઞા પાળવા માટે તેઓ પ્રાણ આપતા, પણ મોહને વશ નહિ થતા. શું એઓને મોહના સુભટો નહોતાં પજવતા ? પરંતુ એ આપની આજ્ઞાને બળે તેઓને ભગાડી દેતા અને હું મોહાદિને વશ બનીને આપના શાસનનો દ્રોહ કરતો. કોઈ કોઈ તો આપના ઉપદેશામૃતથી સિંચાએલા મારા તરફથી કરાતા ઉપદ્રવો સહન કરીને, મોહાદિ શત્રુઓનો વિજય કરીને અમરપદને પામતા. ત્યારે એ જ કાળે હું એઓને

ઉપદ્રવો કરીને એ શત્રુઓનું પોષણ કરતો, પુનઃ ચારેય ગતિમાં રખડ્યા કરતો અને દુઃખો વેઠીને પાપથી હલકો થતો.

એવા અનંતા ભવો પછી પુનઃ પુણ્યકર્મે કરૂણા લાવીને મને જૈન ધાર્મિક કુળમાં જન્મ આપ્યો. આપ જાણો છો કે-હું તો અયોગ્ય જ હતો, પણ આ કુળના આચારોથી મારામાં યોગ્યતા પ્રગટે, હું પેલી પાપી ધર્મબુદ્ધિનો રાગ છોડી સત્ય-અસત્યનો વિવેક કરી શકું અને હવે એવાં પાપો કરીને ન ભટકું, એ આશયથી પુણ્યે મને એ કુળમાં જન્મ આપ્યો હતો. એનું પરિ· ણામ એ આવ્યું કે-બાલ્યકાળથી જ મારા માતા-પિતાએ મને 'નમો અરિહંતાણં, નમો સિદ્ધાણં' વગેરે મહામંત્ર સંભળાવવા માંડ્યો, મંદિરમાં લઈ જઇને આપનાં દર્શન કરાવવા માટે પ્રયત્ન કર્યો અને ગુરુઓના પગે નમાવીને મને યોગ્ય બનાવવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કર્યાં, પણ મારૂં જુગજુનું આપની સાથેનું વૈર એવું નડ્યું કે-એ બધું મને અકારૂં જ લાગતું.

'નમો અરિહંતાણં' હું મુખે બોલતો નહિ અને સાંભળતો પણ નહિ, જો બહુ સંભળાવે તો રોઈ રોઇને તેમને બોલતા બંધ કરતો. આમ તો બોલવા-રમવામાં હું ચતુર હતો. ખાવા-પીવાની, રમવાની અને અસભ્ય બોલવાની મારી ચાલાકીથી બધા ચકિત થતા. વૈર હતું 'નમો અરિહંતાણં' સાથે. એ અક્ષરો મારા કાનને શૂળ

જોવા લાગતા. 'નમો અરિહંતાણું' બોલવા માટે જીભ પણ તૈયાર નહિ ત્યા બીજી તો વાત જ શું કરૂં ? અને મને મંદિરમાં લઈ જતા ત્યાં હું તમારી મૂર્તિ ઉપર અણગમો લાવી મોઢું પાછું ફેરવી દેતો. તેઓ મારા હાથ પકડીને પગે લાગવાનું કહેતા અને મને ખૂબ લાલચો આપતાં, પણ હાથ સરખા હું જોડતો નહિ. બીજા લોકો ત્યાં ભાવથી ભક્તિ કરતા તે પણ મને ગમતું નહિ. આખરે તેઓ થાકતા અને એકલા મંદિરે જતાં તો હું જવા દેતો નહિ. કેટલું કહું ? બધી સારી વાતોમાં હું આડો થઈને હેરાન કરતો. ગુરુને દેખીને તો મને ભય લાગતો, ચીસ પાડી દેતો. મને લાગે છે કે-મેં પૂર્વે આપની મૂર્તિઓની અને સાધુઓની વિવિધ આશાતના કરી હતી, તેથી જ મને એ બધું જોઈને ભય લાગતો હશે. 'ગુન્હેગાર પાપી બધે ડરતો રહે'–એમ હું ગુન્હેગાર હતો. અનેકવિધ અપરાધો પૂર્વભવોમાં મેં કર્યાં હતાં, એનો એ ભય હશે. મારા જેવા કેટલાય બીજા બાળકો 'નમો અરિહંતાણું' બોલતા અને ખુશી થઈ જતા. મંદિરમાં તો આપને દેખીને તેઓ નાચી ઉઠતા. તેઓ નાના હતા તો પણ આપની સેવા કરવા માટે ઉત્કંઠા કરતા. મા-બાપને બળાત્કારે પણ આપની પૂજા વગેરે ભક્તિ કરાવવા માટે તેઓને પ્રેરણા કરતા. ગુરુઓને દેખીને તો મા-બાપને પણ તેઓ ભૂલી જતા. તેઓનાં પાત્રાં-ઓઘો વગેરે ખેંચી લેતા. જાણે એ ગુરુના શરણે

રહીને જીવન જીવવા માગતા હોય, તેમ ત્યાંથી તેઓને ઘેર લઈ જવાની પણ મુશ્કેલી પડતી. ત્યારે મારી દશા એ બધાથી સાવ વિલક્ષણ-ઉંધી હતી. એ ભવમાં પણ હું નાલાયક રહ્યો. મોટો થયા પછી લોકોના ભયે હું ઉપાશ્રયે જતો, પણ સાધુઓ તરફ મને પ્રેમ હતો જ ક્યાં? એઓના છિદ્રો જોતો. વિનય કે વંદન તો મને સૂઝે જ ક્યાંથી? એ શાસ્ત્રો સંભળાવતા ત્યારે બીજાઓ પોતાના જીવનને ધન્ય માનતા, જાણે અનાદિનું અંધારૂં ઉલેચાતું હોય અને કોઈ અનેરો પ્રકાશ મળતો હોય, તેમ તેઓ હર્ષથી ગદ્ ગદ્ સ્વરે 'જી-જી' કરીને ગુરુના વચનોનો આદર કરતા. ત્યારે હું પાપી-નિભાંગી આગમોની નિંદા કરતો, સ્વર્ગ-નરકની વાતો ખોટી માનતો, 'કર્મ-ધર્મના નામે ભોળા લોકોને ઠગનારા ઠગોનું પોતાની પૂજા વધારવાનું આ તંત્ર છે'-એમ માનીને તેની નિંદા કરતો. કોઈ ત્યાગ-તપ કરે, ત્યારે મને થતું કે- આ ભોળાઓ ગુરુની શબ્દજાળમા ફસાઈને સુખ-વૈભવથી વંચિત રહે છે. કેવા બુદ્ધિહીન છે? એમ તેઓના વિષયમા મારો અભિપ્રાય પ્રગટ કરતો. કોઈ પણ નાના-મોટા ધર્મકાર્યો કરે તે બધાયને હું ભોળા-અજ્ઞાન સમજતો. જાણે બુદ્ધિનો ઇજારો મેં જ લીધો હોય અને બધા બુદ્ધિહીન હોય, એમ મને મારી એ કુમતિનુ ખોટું અભિમાન હતું. હું અજ્ઞાન છતા જ્ઞાનીનો દેખાવ કરી નિંદાચાર કરતો અને બહુ બોલીને બધાયને પાછા પાડતો.

બીજાઓ મને અયોગ્ય માની બોલવાનું બંધ કરતા, ત્યારે હું મારો વિજય માનતો. કોઈ મારી સાથે વાત પણ કરવા ઈચ્છતું નહિ, એટલું જ નહિ મારી સામે જોવામાં પણ તેઓ પાપ માનતા. ખરેખર, હું જ મહાપાપી હતો.

હે ભગવંત શું કહું ? આવા મહાપાપી પણ મને પુણ્યે વાર વાર ધર્મરાજાનો યોગ કરાવવા માટે પ્રયત્નો કર્યો, તે આપ તો જાણો જ છો, છતાં મારા સંતોષ માટે હું આપને જણાવું છું.

સાંભળો ભગવંત! મોહનાં એ ભૂતડા જ્યારે મને વાર વાર દુઃખી કરી ત્રાહી ત્રાહી પોકરાવતાં હતાં, ત્યારે એકદા પુણ્યને કરુણા પ્રગટી, તેથી તેણે મને એક ચરમ યથાપ્રવૃત્તિકરણ રૂપ કુહાડો આપ્યો. (મારામાં એક અતિ વિશિષ્ટ ઉત્સાહ પ્રગટાવ્યો.) તેના દ્વારા મારા શત્રુઓ જે સીત્તેર, ચાલીશ, ત્રીશ અને વીશ કોડાકોડ સાગરોપમ સુધી મને પીડનારા હતા, તેમની મુદત એ કુહાડાથી મેં કાપવા માંડી અને માત્ર કોડાકોડથી પણ ન્યૂન મુદતવાળા કરી દીધા. એમ તેઓની શક્તિ સાવ ક્ષીણ કરી દીધી. જો કે પૂર્વે પણ મારી તેમને પોષવાની શક્તિના અભાવે અને તેમણે આપેલાં દુઃખોને ઘણી રીતે ભોગવવાના કારણે તેમની શક્તિ અનંતીવાર ઘટી જતી, પણ પુનઃ પુનઃ વધીને એ ટોચે પહોંચતી એમ હું વાર વાર તોડતો અને તે વાર વાર વધતી. એ રીતે તો પૂર્વે અનંતીવાર તે નિર્બળ બનેલા, પણ આ વખતે

તેમની છેલ્લી હાર હતી અને મારી પહેલી જીત હતી. પણ હે પ્રભો! અહીંથી આગળ વધવું અતિ અઘરું હતું. શું કહું ભગવંત! મેં એ શત્રુઓને નિર્બળ તો કરી દીધા, પણ ત્યાં રાગ-દ્વેષની એક મોટી સેના ઉભીજ હતી અને એક કદમ પણ આગળ વધી શકાય તેમ ન હતું. તેથી કેટલોય કાળ મારે એ સ્થિતિમાં જ પસાર કરવો પડ્યો. આપના શાસનના ચક્રવર્તી શ્રી ધર્મરાજાનું દર્શન ઘણું દુર્લભ હતું, વચ્ચે મોહનાં સહાયક મારાં ઘાતક ઘાતીકર્મોની આકરી ચોકી હતી. હું લાચાર બન્યો અને પુણ્યમહારાજની મહેરબાનીથી લાગ શોધતો કાળ નિર્ગમન કરતો રહ્યો, ત્યારે કૃપાળુ પુણ્યમહારાજાએ મને વિશુદ્ધતર અધ્યવસાયરૂપ અપૂર્વકરણ નામનો અતિ તીક્ષ્ણ (મારા આત્માના વિશુદ્ધ અધ્યવસાય-ઉત્સાહરૂપ) કુહાડો આપ્યો અને મને કાનમાં ગુપ્ત રીતે (રાગ-દ્વેષની ગાઠને તોડવા) સમજાવ્યો. તેથી મારો ઉત્સાહ-બળ પહેલાં કદાપિ નહિ પ્રગટેલું તેવું પ્રગટ્યું અને તેથી મેં અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિ ચારેય કષાયો સહિત પેલી રાગ-દ્વેષની ગાઠરૂપ શત્રુઓને ભગાડી દીધા. તેઓ નાસીને મારા ચિત્તરૂપી જંગલમાં છૂપાઈ ગયા. ત્યાં મેં ચંદ્ર જેવો ઉજ્વળ-સુંદર અંતરકરણ નામનો સમ્યગ્દર્શનનો મહેલ જોયો, હું અનિવૃત્તિ નામના તેના આંગણામાં પહોંચી ગયો અને તે અનિવૃત્તિકરણ (નામના મારા વિશુદ્ધતમ અધ્ય-

વસાય) દ્વારા મેં તે મહેલના દ્વારનાં શમસંવેગરૂપ કમાડોને ખોલી નાખ્યાં. પછી અંતરકરણ નામના તે મહેલમાં પ્રવેશ કરતાં જ ઉપશમસમ્યક્ત્વ નામના ધર્મ-રાજના મહામંત્રીનો મને મેળાપ થયો.

હે ભગવંત! તે સમ્યગ્દર્શનનું વર્ણન કરવા કોણ સમર્થ છે? જે સદ્‌ગુણોરૂપ અમૃતનો સમુદ્ર, ચારિત્ર-ધર્મરાજના સમગ્ર રાજ્યવ્યવહારનો સંચાલક, સદા-ગમનો સગો ભાઈ, સદ્‌બોધનો મોટો ભાઈ વિશ્વવત્સલ, જેના નામને પણ સાંભળીને મોહની સમગ્ર સેના ધ્રૂજે છે, જેણે મોહના મિથ્યાત્વ નામના મંત્રીને સકુટુંબ અનેકશઃ ચૂર્યો છે અને અનંતા આત્માઓને ધર્મરાજના શરણે પહોંચાડીને કર્મબંધનથી સર્વથા મુક્ત કર્યા છે, તે સમ્યગ્દર્શનના ગુણો હું પામર કેટલા ગાઉં?

હે પ્રભો! આ સમ્યગ્દર્શન મારા અંતરાત્મામાં જ હતું, પણ પેલા મિથ્યાત્વ–અજ્ઞાન–ક્રોધ–માન–માયા–લોભ વગેરે મારા કટ્ટર શત્રુઓએ મને તેનું દર્શન પણ કરવા દીધું નહિ, અનંતાનંત કાળ મને અંધ–મૂઢ બનાવીને સંસારમાં રખડાવ્યો અને કહી ન શકાય તેવાં અનંતાં દુઃખોથી રીબાવ્યો.

હે ભગવંત! પુણ્યમહારાજાએ મને સાથ આપીને મારી આંતરિક શક્તિને (અધ્યવસાયોને) પ્રગટ કરાવી તે શત્રુઓને નસાડયા અને સમ્યગ્દર્શનનો મેળાપ કરાવ્યો.

હે ભગવંત! આપનો કટ્ટર શત્રુ, દ્રોહી, નિમક-

તેમની છેલ્લી હાર હતી અને મારી પહેલી જીત હતી. પણ હે પ્રભો ! અહીંથી આગળ વધવું અતિ અઘરું હતું. શું કહું ભગવંત ! મેં એ શત્રુઓને નિર્બળ તો કરી દીધા, પણ ત્યાં રાગ-દ્વેષની એક મોટી સેના ઉભીજ હતી અને એક કદમ પણ આગળ વધી શકાય તેમ ન હતું. તેથી કેટલોય કાળ મારે એ સ્થિતિમા જ પસાર કરવો પડ્યો. આપના શાસનના ચક્રવર્તી શ્રી ધર્મરાજાનું દર્શન ઘણું દુર્લભ હતું, વચ્ચે મોહનાં સહાયક મારાં ઘાતક ઘાતીકર્મોની આકરી ચોકી હતી. હું લાચાર બન્યો અને પુણ્યમહારાજની મહેરબાનીથી લાગ શોધતો કાળ નિર્ગમન કરતો રહ્યો, ત્યારે કૃપાળુ પુણ્યમહારાજાએ મને વિશુદ્ધતર અધ્યવસાયરૂપ અપૂર્વ-કરણ નામનો અતિ તીક્ષ્ણ (મારા આત્માના વિશુદ્ધ અધ્યવસાય-ઉત્સાહરૂપ) કુહાડો આપ્યો અને મને કાનમાં ગુપ્ત રીતે (રાગ-દ્વેષની ગાઠને તોડવા) સમજાવ્યો. તેથી મારો ઉત્સાહ-બળ પહેલાં કદાપિ નહિ પ્રગટેલું તેવું પ્રગટ્યું અને તેથી મેં અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિ ચારેય કષાયો સહિત પેલી રાગ-દ્વેષની ગાઠરૂપ શત્રુઓને ભગાડી દીધા. તેઓ નાસીને મારા ચિત્તરૂપી જંગલમાં છૂપાઈ ગયા. ત્યા મેં ચંદ્ર જેવો ઉજ્વળ-સુંદર અંતરકરણ નામનો સમ્યગ્દર્શનનો મહેલ જોયો, હું અનિવૃત્તિ નામના તેના આંગણામાં પહોંચી ગયો અને તે અનિવૃત્તિકરણ (નામના મારા વિશુદ્ધતમ અધ્ય

વસાય) દ્વારા મેં તે મહેલના દ્વારનાં શમસંવેગરૂપ કમાડોને ખોલી નાખ્યાં. પછી અંતરકરણ નામના તે મહેલમાં પ્રવેશ કરતાં જ ઉપશમસમ્યક્ત્વ નામના ધર્મરાજના મહામંત્રીનો મને મેળાપ થયો.

હે ભગવંત ! તે સમ્યગ્દર્શનનું વર્ણન કરવા કોણ સમર્થ છે ? જે સદ્‌ગુણોરૂપ અમૃતનો સમુદ્ર, ચારિત્રધર્મરાજના સમગ્ર રાજ્યવ્યવહારનો સંચાલક, સદાગમનો સગો ભાઈ, સદ્‌બોધનો મોટો ભાઈ વિશ્વવત્સલ, જેના નામને પણ સાંભળીને મોહની સમગ્ર સેના ધ્રૂજે છે, જેણે મોહના મિથ્યાત્વ નામના મંત્રીને સકુટુંબ અનેકશઃ ચૂર્યો છે અને અનંતા આત્માઓને ધર્મરાજના શરણે પહોંચાડીને કર્મબંધનથી સર્વથા મુક્ત કર્યા છે, તે સમ્યગ્દર્શનના ગુણો હું પામર કેટલા ગાઉં ?

હે પ્રભો ! આ સમ્યગ્દર્શન મારા અંતરાત્મામાં જ હતું, પણ પેલા મિથ્યાત્વ–અજ્ઞાન–ક્રોધ–માન–માયા–લોભ વગેરે મારા કટ્ટર શત્રુઓએ મને તેનું દર્શન પણ કરવા દીધું નહિ, અનંતાનંત કાળ મને અંધ–મૂઢ બનાવીને સંસારમાં રખડાવ્યો અને કહી ન શકાય તેવાં અનંતાં દુઃખોથી રીબાવ્યો.

હે ભગવંત ! પુણ્યમહારાજાએ મને સાથ આપીને મારી આતરિક શક્તિને (અધ્યવસાયોને) પ્રગટ કરાવી તે શત્રુઓને નસાડચા અને સમ્યગ્દર્શનનો મેળાપ કરાવ્યો.

હે ભગવંત ! આપનો કટ્ટર શત્રુ, દ્રોહી, નિમક-

હરામ, પાપી વગેરે અગણિત દોષોનો ભંડાર એવો પણ હું નિઃસ્વાર્થ ઉપકારી આપના શરણે આવ્યો છું.

હે જગતના નાથ! તરણતારણ, કરુણાસમુદ્ર અને વિશ્વવત્સલ મારા નાથ! પાપી, મૂઢ અને દ્રોહી મને ક્ષમા કરીને આ આતરશત્રુઓથી મારું રક્ષણ કરી મને ભવસમુદ્રથી પાર ઉતારશો, એવી મારી ભવો ભવ આપને પ્રાર્થના છે.

હે પ્રભો! સમ્યગ્દર્શનનું દર્શન થતાં જ મારે અનંતા ભવભ્રમણનો થાક ઉતરી ગયો. ભૂખ-તૃષા-ટાઢ અને તડકો બધું વિસરી ગયું. આનંદનો એવો ઝરો પ્રગટ્યો કે-તેને કહેવાના શબ્દો નથી. એ તો આપ જ જાણો કે અનુભવે તે જાણે. એ આનંદ-ઉત્સાહરૂપ મારા વીર્યથી મેં પેલા છૂપાઈ રહેલા ભવિષ્યમાં મને સંકટમ ઉતારવાની તક શોધતા મિથ્યાત્વશત્રુને એ રીતે કૂટયો કે-હત-પ્રહત થયેલો તે અધમુઓ થઈ ગયો. તેના શરીરના ત્રણ ટૂકડા કરી નાખ્યા. એક ટૂકડો તો મારા પક્ષમાં આવી ગયો. તેનું નામ સમકિતમોહનીય રાખ્યું. બીજો ટૂકડો અધમુઓ થયો. તે કંઈક તેના અને કંઈક મારા પક્ષમાં પણ રહ્યો, કે જેનું નામ મિશ્ર-મોહનીય રાખ્યું અને ત્રીજો ટૂકડો તો તેવો જ મારો શત્રુ રહ્યો. તેનું નામ તો મિથ્યાત્વમોહનીય હતું તે જ રહ્યું. હું તેને પરાસ્ત કરું તે પહેલાં જ તે ઉપશમ-સમકિતના મહેલમાં જ, પ્રમાદથી ગાફેલ બનેલા મને

પેલા છૂપા રહેલા અનંતાનુબંધી કષાયોએ લાગ જોઈને ગળચીથી પકડ્યો અને તે સમયે સમકિતનું વિયોગરૂપે વમન કરતાં મને તેના ગુણોની સ્મૃતિના સ્વાદરૂપે સાસ્વાદનસમકિત અનુભવમા આવ્યું. પછી તો માત્ર ૭ આવલિકા જેટલા સમયમા મને મહેલની બહાર ઢસડ્યો અને પેલા મિથ્યાત્વમોહનીયે પકડીને મને અજ્ઞાન-મૂઢતા-મિથ્યાદૃષ્ટિ-પાપબુદ્ધિ વગેરે મોહના સુભટોને વશ કર્યો.

હે ભગવંત ! પછી તો જેમ વૈર વાળવું હોય, તેમ તેઓએ મને અંધ-મૂઢ બનાવીને એવાં પાપો કરાવ્યા કે-પુન હું એ જ ચોરાશીના ચક્કરમાં વિવિધ દુખોને ભોગવતો ઘણા ભવો સુધી ભટક્યો. મારો સાથ તૂટી ગયો અને હે નાથ ! હું સાવ નિર્બળ રાકરૂપે રઝળ્યો.

પુનઃ હે પ્રભો ! પુણ્યમહારાજાએ મને આર્ય-દેશમાં-આર્યકુળમા શ્રાવકને ત્યાં પુત્રરૂપે જન્મ આપ્યો. ત્યાં કુળાચારે પણ મને સદ્ગુરુનો યોગ મળ્યો અને તેઓના ઉપદેશથી મને સમ્યગ્દર્શનનું સ્મરણ થયું. તે જ વખતે પેલો સમકિતમોહનીયનો અંશ પ્રગટ થયો. તેના પ્રભાવે હું ક્ષાયોપશમિક સમકિતને ભેટ્યો અને પુનઃ પેલા મિથ્યાત્વના અંશને તૂટવા માંડ્યો, પણ એ કંઈ મોહના સુભટોને ઈષ્ટ ન હતું. તેઓ તો કોઈ રીતે મને પકડવા જ તૈયાર હતા. માત્ર હું સમ્યક્ત્વના શરણે હતો તેથી ત્યાં તેઓ આવી શકે તેમ ન હતું. એટલે

રાગકેસરીએ કામરાગ, સ્નેહરાગ અને દૃષ્ટિરાગનું રૂપ લઈને મને કોઈ વાર વિષયવાસનાથી, કોઈ વાર સ્વજનાદિના સ્નેહથી અને કોઈ વાર મિથ્યાત્વી સાધુ-સંન્યાસીઓની દાક્ષિણ્યતાથી વશ કરીને સમ્યક્ત્વનું શરણ છોડાવ્યું. એમ મને વાર વાર અનેકાનેક ભવોમાં ભટકાવ્યો અને વાર વાર પુણ્યરાજાએ મને તેમાંથી બચાવ્યો.

હે ભગવંત! તો પણ પાપી મને કોઈ વાર આપના આગમમાં શંકા, કોઈ વાર અન્ય મતની કાંક્ષા, કોઈ વાર સાધુ-સાધ્વીઓ પ્રત્યે જુગુપ્સા, તો કોઈ વાર મિથ્યાત્વીની પ્રશંસા અને મિથ્યાત્વીઓનો પરિચય કરાવીને પણ મોહના સુભટોએ ધર્મરાજના પરિવારથી મને છોડાવીને અનેક ભવો સુધી ભવમાં ભટકાવ્યો. હે પ્રભુ! તે પાપીઓની ઓળખ મને સદાગમ-સદ્‌બોધ દ્વારા થઈ હતી, પણ હું મૂઢ તે ભૂલીને અનાદિકાળના તેમના પ્રત્યે સ્નેહસંબંધથી તેમની જાળમા ફસાતો હતો. દુઃખી થતાં હું કોઈ વાર પસ્તાતો, તો કોઈ વાર ભાન ભૂલીને તેમનો નચાવ્યો હું વિવિધ રીતે નાચતો, ઘોર પાપો પણ કરતો હતો, એટલું જ નહિ આપની, આપના સહચરોની અને આપના શાસનની, સાધુ-સાધ્વીઓની, તેમજ શ્રાવક-શ્રાવિકાઓની પણ ઘોર નિંદા, હાંસી વગેરે આશાતનાઓ પણ કરતો હતો અને મહાપાપી હું ચારેય ગતિઓમાં ત્રાહી ત્રાહી પોકારતો ભટકતો હતો, તો પણ એ દુષ્ટ મોહના સુભટોને દયા

નહિ, ઉલટો આનંદ થતો. માત્ર મારી દયા કરનાર એક આપ અને આપનો પરિણામ જ હતો. મારા દોષોની ઉપેક્ષા કરીને પણ તેઓ મને શાતા માટે પ્રયત્ન કરતા અને પેલું પુણ્ય વળી મને એ શત્રુઓના પંજામાંથી બચાવી ધર્મરાજાના શરણે પહોંચાડતું હતું. એમ હું સમકિત પામ્યા પછી પણ અગણિત ભવો સુધી સંસારમાં ભટક્યો. આટલા ભવોમાં સંખ્યાતો, અસંખ્યાતો કે અનંતો કાળ પણ થઈ જાય. જો કે સમકિતનો મેળાપ થયા પછી પેલા અનાદિ વૈરી મોહનું જોર ઘટી ગયું હતું. પછી તે ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરે, તો પણ અર્ધપુદ્ગલપરાવર્ત્ત કાળથી અધિક કાળ ભટકાવી શકે તેમ ન હતું, તો પણ તે અર્ધપરાવર્ત્તનમાં ઉત્સર્પિણી–અવસર્પિણીરૂપ અનંતા કાળચક્રો વહી જાય તેટલું તે ભટકાવે તેવી તેની શક્તિ હતી.

એમ સમકિતપ્રાપ્તિ પછી સંસારમાં ઘણું ભટક્યો. ત્યારે મેં કયા કયાં પાપ કર્યાં તેનું વર્ણન હું શી રીતે કરું? ટૂંકમા કહું કે–ચારેય ગતિમાં ભટકતાં આહારને કારણે ભયથી, વિષયવાસનાથી અને પરિગ્રહથી જે કોઈ પાપો થાય, તે સર્વ પાપો મેં કર્યાં હતા અને તેના કડવા ફળો ભોગવવા હું વાર વાર દુર્ગતિઓનાં દુઃખોથી પીડાતો હતો. એમ કેટલોય કાળ ગયા પછી પુન. કર્મપરિણામ મહારાજે કરુણા કરીને માનવભવમા, આર્યદેશમાં અને ઉત્તમ કુળમાં જન્મ આપ્યો. માતા-પિતાએ

પ્રસન્ન થઈ મારું નામ સુમતિ રાખ્યું. હું મોટો થયો, સર્વ કળાઓ શીખ્યો અને યૌવનને પામ્યો, પણ બાલ્યકાળથી ગુરુઓનો સંસર્ગ, ઉપદેશશ્રવણ, સજ્જનોની સોબત વગેરે સુયોગના કારણે પેલી સમકિતની પુત્રી ધર્મબુદ્ધિએ મને જાગૃત કર્યો. તેથી ધર્મમાં ઉત્સાહ વધતા પેલી કર્મશત્રુઓની શક્તિ જે બાકી હતી, તેમાંથી પણ મેં સંખ્યાતા સાગરોપમપ્રમાણ કાપી નાંખી. ત્યારે પેલા વિરતિના વિરોધી અપ્રત્યાખાનીય ક્રોધાદિ કષાયો નાસી છૂટયા. તેના પ્રભાવે મને હિંસા પ્રત્યે ઘૃણા(ઉપજી) પ્રગટી અને મેં નિરપરાધી ત્રસ જીવોને સંકલ્પપૂર્વક નહિ મારવાનું સ્થૂલ પ્રાણતિપાતવિરમણવ્રત ગુરુ પાસે ઉચ્ચર્યું. અને વહ-બંધ-છવિચ્છેદ અતિભારારોપણ તથા આહાર-પાણીનો અંતરાય, એ તેના પાંચ અતિચારોને પણ તજ્યા. પછી વ્રતનું કાળજીપૂર્વક પાલન કરવા લાગ્યો. ત્યારે મારા પોપેલા પેલા મારા શત્રુઓએ અવસર જોઈને ક્રૂરતાને મારી પાસે મોકલી. હું તેને વશ થઈ ગયો, તેથી દેણદારોને ત્રાસ આપવા લાગ્યો. તે ત્યાં સુધી કે-ભૂખ્યા-તરસ્યા પણ રાખું, તેથી પીડિત થયેલા કોઈ મરી પણ જાય. એમ કરવા છતા ધન તો વધવાને બદલે હતું તે પણ નાશ પામ્યું. તેથી દરિદ્ર બનેલાં મેં રાજાની નોકરી સ્વીકારી. ત્યારે હિંસા અને અપ્રત્યાખ્યાની કષાયો જે નાસી છૂટયાં હતા તે આવ્યા તેના પ્રભાવે હું લોકોને મારતો,

દંડતો, બાંધતો, તાપે તપાવતો અને ગરમ કરેલું
ઉકળતુ તેલ છાટતો, એમ વ્રતથી નિરપેક્ષ બનેલો હું
કોઈના પ્રાણ પણ લેતો. તેથી મારા પ્રત્યે નારાજ થઈને
દેશવિરતિ પત્નીએ મને છોડી દીધો, તો પણ દેવવંદન-
પૂજન-ગુરુવંદન મેં છોડ્યું નહિ. એમ સમ્યક્ત્વની અને
વ્રતની વિરાધના કરીને હું ભુવનપતિદેવમા ઉપજ્યો.
ત્યાંથી તિર્યંચમા, નારકીમાં અને એકેન્દ્રિય વગેરેમાં
કેટલાય ભવ ભટક્યો.

હે પ્રભુ! કેટલું કહેવાય? મારી બુદ્ધિ પણ કેટલી
અને શક્તિ પણ કેટલી? આપ બધું જાણો છો કે-હું
એ રીતે સ્થૂલ મૃષાવાદવિરમણ, સ્થૂલ અદત્તાદાનવિર-
મણ વગેરે શ્રાવકના બારેય વ્રતોને, કોઈ વાર એક વ્રત
તો કોઈ વાર બે, કોઈ વાર ત્રણ તો કોઈ વાર ચાર-
પાંચ અને કોઈ વાર બારેય વ્રતોને ગ્રહણ કરતો અને
પેલા દુશ્મનોને-વશ ફળો ભોગવવા વાર વાર દુર્ગતિ-
ઓમાં રખડતો. છતા મારા અપરાધોની ઉપેક્ષા કરીને
પુણ્યમહારાજ મને વાર વાર માનવભવમાં આર્યક્ષેત્ર અને
ઉત્તમ કુળમા જન્મ આપતા. આ બધા તેના ઉપકારોને
હું કયી રીતે વર્ણવી શકું? અને કેવી રીતે બદલો વાળું?

હે ભગવંત! એક પ્રસંગે તો મને ઉત્તમ ધનિક
શ્રાવકને ત્યાં પુત્રી તરીકે જન્મ આપ્યો. ત્યાં મારું
નામ રોહિણી રાખ્યું. સમગ્ર કુટુંબ ધર્મનું દૃઢ રાગી,
જેથી મને પણ ધર્મરાગ વધ્યો. ધર્મબુદ્ધિ સમકિત-

તમારા ગચ્છમાં શું બીજો કોઈ સાધુ આવું નથી કરતો
આ સાધુઓ મને કહે કે-બીજો કોઈ એવું નથી કરતે
એમ બોલતાં તેને સ્થવિર સાધુઓએ હિતશિક્ષારૂપે કા
કે-હે મહાભાગ ! તું રાજપુત્ર છે, સારા કુળમાં જન્મેલ
છે, તેથી ગુરુની સામે આ રીતે બોલવું યોગ્ય નથી
તે સાભળીને તેને 'આ બધા મારા કુળને દૂષિત
-એમ તે ઉલટું પરિણમ્યું. તેથી પુનઃ
શિખામણ આપવા લાગ્યા, ત્યારે તો 'અહો !
કાઢવા જ તૈયાર થયા છે-મારો જ પીછો
-એમ માનીને એ ક્રોધ-માનની પ્રેરણાથી તે
છોડીને ચાલ્યો ગયો. પછી મોહના સુભટો
હતા, તેમણે વશ કર્યો અને ગામોગામ
ધિક્કાર પામતો, ભીખ માગતો કર્યો. પરિ
કરીને, જ્યારે દુઃખી દુઃખી થઈને મુંઝાયે
ભૂલનો પસ્તાવો કરતો-આત્મનિંદા
દેવ થયો અને ત્યાંથી તિર્ય
ભટક્યો.

પુણ્યના પ્રભાવે સદ્
યોગે પુનઃ સદાગમ,
વગેરેનો યોગ થયો,
મોહની સેનાને ભગાડવ
વા છતા પેલા શત્રુઓ
જોઈને પ્રમાદને તેની પ

વશ થયેલો તે વિષયેચ્છા, સુખશીલતા વગેરેથી સંયમની વિરાધના કરીને સૌધર્મદેવલોકમાં એક પલ્યોપમ આયુ-વાળો દેવ થયો. ત્યાથી ચ્યવીને, કેટલાક ભવો કરીને પુણ્યના પ્રભાવે પુનઃ રાજપુત્ર થયો. ત્યાં પણ સદ્ગુરુના યોગે પુનઃ ધર્મબુદ્ધિ, સમ્યક્ત્વ, સર્વવિરતિ વગેરેનો યોગ થયો. તેના પ્રભાવે દીક્ષા લીધી અને પૂર્વની જેમ મોહની સાથે યુદ્ધ શરૂ કર્યું. તે અવસરે પુણ્યકર્મે તેને ઉપશમશ્રેણિ નામનો મહા ઉત્સાહરૂપ વજ્રનો દંડો આપ્યો તેના બળે પ્રચંડ ઉત્સાહથી તેણે અનાદિ મહા-વૈરી અનંતાનુબંધી ચાર કષાયોને અને મિથ્યાત્વને જમીનદોસ્ત કર્યા અને ભરસાડના અગ્નિના કણની જેમ નિષ્ક્રિય બનાવી દીધા. ત્યારે તે અપૂર્વકરણ નામના મોક્ષ-મહેલના આઠમા પગથિયે પહોચ્યો. ત્યાથી બાદરકષાય નામના નવમા પગથિયે ચઢ્યો. ત્યાં પહેલા નપુંસક-વેદને, પછી સ્ત્રીવેદને, તે પછી હાસ્યાદિ છ શત્રુઓને, પછી પુરુષવેદને અને તે પછી અપ્રત્યાખ્યાન તથા પ્રત્યા-ખ્યાન નામના બે ક્રોધને, પછી સંજ્વલન ક્રોધને, પછી એ જ બે માનને અને પછી સંજ્વલન માનને, પછી એ બે માયાને, પછી સંજ્વલન માયાને અને તે પછી એ બે લોભને–એમ એ ક્રમથી તે દરેકને કૂટીને નિષ્ક્રિય કરી દીધા. પછી જ્યારે સંજ્વલન લોભને કૂટવા માંડ્યો, ત્યારે તેનો એક અંશ સૂક્ષ્મ બનીને, નાસીને દશમા સૂક્ષ્મસંપરાય નામના પગથિયે છુપાયો,

દીધો. જો ગુર્વાદિ પ્રેરણા કરે, તો હું ક્યાં ઊંઘું છું? તમને દરેકને એમ લાગે છે તે ભ્રમ છે. હું તો મૌન અને ધ્યાનથી અર્થચિંતન કરું છું, વગેરે મિથ્યા ઉત્તર આપી સૌને જુદા ઠરાવવા લાગ્યો. તેથી આખરે અયોગ્ય સમજી દરેક મુનિઓએ તેની ઉપેક્ષા કરી. ત્યારે સર્વ-વિરતિ, સદાગમ, સદ્બોધ, સમ્યક્ત્વ–એ બધાએ પણ તેને છોડી દીધો પરિણામે મોહનાં ભૂતડાં ઘેરી વળ્યા. અને પુનઃ માર્ગભ્રષ્ટ કરી અજ્ઞાનને સોંપી દીધો. ત્યાં અજ્ઞાનથી હિંસાદિને વશ પડેલા તેણે વિવિધ પાપો કર્યાં. અને મરીને નરક, નિગોદ વગેરે ભવોમાં કેટલોય કાળ ભટકયો.

એ રીતે તેનું પતન જોઈને ચારિત્રધર્મરાજા અને તેનો સર્વપરિવાર ચિંતાતુર બની ગયો. ચારિત્રધર્મરાજાએ પોતાના પરિવારને કહ્યું કે–મોહશત્રુ કર્મરાજા પાસેથી અનંતા–અભવ્યો અને દુર્ભવ્યોને પક્ષમા લઈને આપણા કુટુંબના મૂળ ઉખેડવા સતત પ્રયત્ન કરે છે તેની સામે રક્ષણ કરવા માટે અમે માગણી કરતા એક જ ભવ્ય જીવ કર્મરાજે આપણને આપવાનું કહ્યું અને કોણ જાણે કેટલા કાળે તે આપણને મળ્યો! આપણે પણ તેની પાછળ ઘણી મહેનત કરી તેને ભણાવ્યો અને તૈયાર કર્યો. ત્યારે મોહરાજે તેને પુનઃ નીચે પટકી ભવમા ભમતાં કરી દીધો. શું કરીએ? કોને કહીએ? કર્મરાજની ગતિ ગહન છે બે બાજુ ઢોલ બજાવે છે. એમ નિરાશ

બનેલા ધર્મરાજને સદ્બોધે કહ્યું કે-આપ નિરાશ કેમ થાઓ છો? આમાં નવું શું છે? અને આશ્ચર્ય પણ શું છે? અનાદિ વ્યવહાર એ જ રીતે ચાલ્યો આવે છે. જીવ પોતાની યોગ્યતા પૂર્ણ પ્રગટતાં મોહથી મુક્ત થઈ સિદ્ધ થાય છે. તેમાં તમારે પણ 'હું તેનો ઉદ્ધાર કરું છું'-એવો અહંકાર કરવાનું શું કારણ છે? જીવ પોતાની યોગ્યતા અને તમારા સહકારથી કૃતકૃત્ય બને છે. જો તેની યોગ્યતા ન હોય, તો તમે શું કરી શકો? અને જો તમારો સહકાર ન હોય, તો તે પણ શું કરી શકે? માટે અહંકાર કરવાની જરૂર નથી અને નિરાશ થવાની પણ જરૂર નથી. તમારા પ્રયત્નનું ફળ હવે તમને થોડા સમયમાં જ મળવાનું છે અને યશ પણ તમને થોડા સમયમા જ મળવાનો છે, વ્યાકુળ થવાની કંઈ જરૂર નથી.

સદ્બોધના એ વચનો સાંભળીને ધર્મરાજ અને તેનો સર્વ પરિવાર પ્રસન્ન થયો તથા સદ્બોધની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. તે જ સમયે કર્મમહારાજે સંદેશો મોકલાવીને ચારિત્રધર્મને જણાવ્યું કે-તમારા સહાયક સંસારી જીવને મેં પદ્મસ્થળ નગરમાં સિંહવિક્રમ રાજાની કમલિની દેવીની કુખે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન કર્યો છે. ત્યાં તેનું નામ સિંહરથ રાખ્યું છે, માટે તમારે તેનું મોટું વધામણું કરવું. કારણ કે-આ જન્મમાં તે તમારા પક્ષનું જ પોષણ કરશે ને આ ભવમાં તેને કેવળ પુણ્યોદય જ સહાય માટે આપ્યો છે અને તે પણ સર્વ પ્રકારે

ઘણા રાજ્યવૈભવને નિરિહભાવે ભોગવીને, દીક્ષા લઈ મોહનું બળ બહુ પ્રાયઃ ક્ષીણ થતાં અને ઘણા જીવોને પ્રતિબોધીને પુણ્યોદય અતિ વધી જતાં, પ્રાન્તે અનશન દ્વારા સમાધિમરણથી મરીને સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તરવિમાનમાં પરમર્દ્ધિવાળા અહમિન્દ્ર દેવ થયા. ત્યાં તેત્રીશ સાગરોપમ સુધી સમ્યક્ત્વને આરાધીને છેલ્લા ભવમા મહાવિદેહની ગંધીલાવતી વિજયમાં ચંદ્રપુરી નગરીમાં અકલંક રાજાની સુદર્શના નામની પટ્ટરાણીની કુખે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યારે માતાએ સ્વપ્નમાં ઉજ્વળ વર્ણના સિંહને મુખમા પ્રવેશ કરતો જોયો. પ્રસન્ન થયેલ માતાએ સ્વપ્નની હકીકત રાજાને કહી. રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને કહી, ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે-મહારાણીને સિંહતુલ્ય પરાક્રમી, વિશ્વમાં ઉજ્વળ, કીર્તિને વિસ્તારનાર અને સમગ્ર ભૂમિનો ભોક્તા રાજાધિરાજ એવો પુત્ર થશે. એ સાભળી પ્રસન્ન થયેલ રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને મોટું દાન દઈ પ્રસન્ન કર્યા રાણી પણ અતિ પ્રસન્ન ચિત્તે ગર્ભનું પાલન કરવા લાગ્યા. ત્રણ માસ પછી રાણીને દેવપૂજન, અભયદાન, ધર્મમહોત્સવો વગેરે કરવા-કરાવવાના દોહદો પ્રગટ્યા અને રાજાએ ઉદારતાથી સઘળા દોહદો પૂર્ણ કર્યા પછી સંપૂર્ણ દિવસે પ્રશસ્ત લગ્ને રત્નના સમૂહની જેમ તેજને વિસ્તારતા પુત્રનો જન્મ થયો. દાસીએ રાજાને વધામણી આપી, ત્યારે પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ દાસીને સાત પેઢી પહોંચે

તેટલું ધન ભેટમાં આપ્યું. નગરમાં સર્વત્ર વધામણાં શરૂ થયા, બંદીખાનેથી કેદીઓને છોડી મૂકયા, યાચકોને મુખમાગ્યાં દાન દેવાં શરૂ કર્યાં, કર-દાણ માફ કર્યાં અને શ્રી જિનમંદિરોમા અઠ્ઠાઈ મહોત્સવો મંડાવ્યા. એમ જન્મોત્સવના દશ દિવસ નગરમાં સર્વત્ર આનંદમંગળમય વાતાવરણ શરૂ થયું. રાજાએ જોષીઓને બોલાવી જન્મ-લગ્ન જોવરાવ્યાં. તેના જવાબમાં જોષીઓ એકમત થઇને રાજાને કહેવા લાગ્યા કે-હે રાજન્! આનંદ નામા વર્ષમા, શરદઋતુમા, કાર્તિક માસમા, ભદ્રાબીજ તિથિમાં ગુરુવારે, કૃતિકા નક્ષત્રમા, વૃષરાશિમાં, ધૃતિયોગમા, પ્રશસ્ત ગૃહોની દૃષ્ટિવાળા લગ્નમા, સર્વ ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાને વર્તે છે, હોરાઓ ઉર્ધ્વમુખી છે અને પાપગ્રહો અગિ યારમા સ્થાને શુભ ફળ દેનારા છે. ત્યારે આવા ઉત્તમ સમયે પુત્રજન્મ થએલો હોવાથી આ પુત્ર ઘણી લક્ષ્મીનો સ્વામી અને અપરિમિત પરાક્રમાદિ ગુણોવાળો મહા-રાજાધિરાજ થશે તે સાંભળી રાજા ઘણો પ્રસન્ન થયો અને દાન-સન્માનપૂર્વક જોષીઓને વિદાય કર્યાં. પછી યોગ્ય દિવસે મહોત્સવપૂર્વક બલિકુમાર એવું પૂર્વજોનું નામ રાખ્યું. ક્રમશ કુમારના ગુણો, વય અને બુદ્ધિ-ત્રણેય સ્પર્ધાથી વધવા લાગ્યા અનુક્રમે સર્વ કળામાં કુશળ અને બુદ્ધિનો ભંડાર એવો પુત્ર યૌવનવયે કામ-દેવને પણ હરાવે તેવા રૂપ-લાવણ્યવાળો બન્યો. દેશ-વિદેશમાં સર્વત્ર કીર્તિ વિસ્તાર પામી અને તેના રૂપ-

ભીરુતા, ૫-પ્રસિદ્ધ દેશાચારીનું પાલન, ૬-નિંદા કોઈની પણ ન કરવી, રાજા વગેરે મોટા પુરુષોની તો વિશેષતયા તજવી, ૭-જે સ્થાન અતિ પ્રગટ કે ગુપ્ત ન હોય, ત્યાં સારા પાડોશમાં પેસવા નીકળવાના પરિમિત બારણાવાળા ઘરમાં વસવુ, ૮-સદાચારીઓની સંગત કરવી, ૯-માતા-પિતાની પૂજા સેવા કરવી, ૧૦-ઉપદ્રવવાળા સ્થાનને તજવુ, ૧૧-લોક ગર્હિત કાર્યો નહિ કરવાં, ૧૨-ખર્ચ આવકના પ્રમાણમાં કરવો. ૧૩-સંપત્તિને છાજે તેવો વેષ ધારણ કરવો, ૧૪-બુદ્ધિના આઠ ગુણોવાળા બનવું, ૧૫-નિત્ય ધર્મ શ્રવણ કરવુ, ૧૬-અજીર્ણમા ભોજન તજવું, ૧૭-યોગ્યકાલે પથ્ય જમવુ, ૧૮-ધર્મ અર્થ અને કામને પરસ્પર બાધા ન પહોચે તે રીતે વર્તવું, ૧૯-અતિથિ, સાધુ, દીન દુઃખીની યથાયોગ્ય સેવા કરવી, ૨૦-અસદાગ્રહ

૧. ન્યાય-સમ્પન્નવૈભવં

[૧]

મહાનુભાવ સુમન !

આજે તું ઘણા લાબા કાળે મળ્યો. હમણાં શું કરે છે ? તુ જાણે છે ને, કે માનવ જીવન મોંઘુ અને દુર્લભ હોવા સાથે ઘણુ આવશ્યક છે. એને જ્ઞાનીઓએ ચિંતામણી વગેરેથી પણ અધિક કહ્યુ છે, તેની ક્ષણ પણ પ્રમાદમાં વીતાવવા જેવી નથી. પ્રભુ મહાવીર દેવે સ્વમુખે શ્રી ગૌતમ જેવા જ્ઞાનીને કહ્યું હતુ કે गोयमा समयं मा पमायह,

હે ગૌતમ ! ક્ષણ પણ પ્રમાદ કરવો યોગ્ય નથી.

સુમન ! આ પ્રમાદ શું છે ? તે જાણવા જેવું છે. લોકની સામાન્ય બુદ્ધિ એવી છે કે દેવ દર્શન, વંદન, પૂજન, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વગેરે કરવુ તે અપ્રમાદ અને ખાવું, પીવું, ઉંઘવુ આરામ કરવો. વાતો કરવી, વેપાર કરવો વગેરે વગેરે પ્રમાદ ! પણ અહીં એકાન્ત નથી દેવ દર્શન, વંદન, પૂજનાદિ ધર્માનુષ્ઠાનો પણ પ્રમાદરૂપ હોય છે અને ખાવું, પીવું, ઉંઘવુ વગેરે ક્રિયાઓ અપ્રમાદરૂપ પણ હોય છે.

સુમન ! તું બુદ્ધિશાળી છે જરા ચિંતન કરવાથી આ મર્મને સમજી શકીશ કે જેનાથી સંસાર વધે-ભાવિ કષ્ટો વધે, તે બધુંય પ્રમાદ અને જેનાથી ભાવિ સુખ વધે સંસાર ટુંકો થાય, મુક્તિ નજીક થાય, તે બધુંય અપ્રમાદ ! પ્રમાદ-અપ્ર-

સુમન ! ગૃહસ્થ જીવનમાં અનેક પાપ કાર્યો અનિવાર્ય છે. સાધુપુરૂષો જ એનો ત્યાગ કરી શકે છે. જો આ કાર્યોમાં આપણે ધર્મનું શરણુ ન લઇએ તો આપણી શું દશા થાય ? સાધુ જીવનની શુભ પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપે શુભ છે, છતા સાધુપુરૂષો પ્રત્યેક કાર્યોમાં શ્રી પચપરમેષ્ઠિ ભગવંતોનું શરણુ કરે છે, તો ગૃહસ્થને પ્રત્યેક કાર્યમાં ધર્મને આગળ રાખ્યા વિના કેમ ચાલે ? એક તો ઘણુ ખરું સાવદ્ય જીવન અને તેમાં ધર્મનું શરણુ ન લઇએ, તો પરિણામ કેવું દુઃખદ આવે ?

સુમન, ધર્મનું બળ પામ્યા વિના બુદ્ધિ શુદ્ધ થતી નથી અમૂઢલક્ષ્યતા પ્રગટતી નથી. માટે તું તો જ્ઞાની ભગવંતો બેસતા ઉઠતાં, ઊંઘતા-જાગતાં, ખાતાં-પીતાં, લેતાં-દેતાં કે જતાં આવતાં; સર્વ કાર્યોમા શ્રી નવકાર મંત્રનું મંગળ કરવાનું કહે છે. પ્રત્યેક કાર્યમા બુદ્ધિને નિર્મળ અને અમૂઢ રાખવાના ઉદ્દેશથી સાધુ ભગવતો પણ ભોજન, વિહાર, નિદ્રા વગેરે કાર્યોમા પહેલાં શ્રી નવકારસ્મરણાદિ મંગળ કરે છે કદાચ તેઓ ન કરે તો ચાલે, કારણકે તેઓની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ શુભ હોય છે, ગૃહસ્થને તો પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ પ્રાય સાવદ્ય હોવાથી તેમા ધર્મને આગળ રાખવો જ પડે. અન્યથા તેનુ ગુણસ્થાનક ટકે જ નહિ, વધે જ નહિ "લૌકિક કાર્યોમા ધર્મની સહાય લેવી, એ પ્રમાદ" એવું તુ સમજે છે તે યથાર્થ નથી વસ્તુત: લૌકિક કે લોકોત્તર કોઈ પણ કાર્યમા બુદ્ધિને અમૃઢલક્ષ્યવાળી રાખવા માટે મંગળ તરીકે ધર્મની સહાય તો લેવી જ જોઇએ, સર્વ શુભકાર્યોનો આધાર શુદ્ધ બુદ્ધિ છે. અને બુદ્ધિને

મૂઢતા અને અસદાચાર ઘટે, તે રીતે સમજાવનારા ધર્મકથીને તેથી પણ અધિક પ્રભાવક કહ્યા છે.

સુમન ! શાસ્ત્રો વિના આજે આપણું અંધારુ ટાળનાર કોઇ નથી અને શાસ્ત્રોનું ગાંભીર્ય સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કરતાંય ઘણુ છે તેના ઊંડાણમાં પહોંચી તત્ત્વોને શોધવાં એ ઘણું જ દુષ્કર છે

એથી તો જ્ઞાનીઓએ સ્વધ્યાયના પાચ પ્રકારો જણાવ્યા છે. તેનો પહેલો પ્રકાર છે વાચના ! વાચના એટલે ગ્રન્થના આલમ્બનથી સૂત્રોનું અધ્યયન કરવુ અને અધ્યાપન કરાવવું.

બીજો પ્રકાર છે પૃચ્છના ! નહિ સમજાએલું કે વિસ્મૃત થયેલું બીજાને પૂછવું તેને પૃચ્છના કહેવાય છે

ત્રીજો પ્રકાર છે પરાવર્તના ! ભણેલુ વિસરી ન જાય, એ માટે ઉચ્ચાર શુદ્ધિપૂર્વક વાર વાર ગણવું તે પરાવર્તના કહેવાય છે.

આ ત્રણ પ્રકારોને દ્રવ્યશ્રુત કહ્યુ છે. કારણ કે તે ચોથા પાચમા પ્રકારના કારણભૂત છે.

ચોથો પ્રકાર છે અનુપ્રેક્ષા ! 'अनु'=સૂત્રને અનુસરીને, प्र+ईक्षा=પ્રકૃષ્ટતયા જોવુ, શોધવું, તેને 'અનુપ્રેક્ષા' કહેવાય છે.

સુમન ! આ અનુપ્રેક્ષા શાસ્ત્રોના ગૂઢ રહસ્યોને શોધવાનું દિવ્યચક્ષુ છે. જેના નેત્રો નિર્મળ અને તેજસ્વી હોય તે તેટલું સ્પષ્ટ અને દૂર પણ જોઇ શકે, તેમ જેનો દર્શનમોહનીય રોગ ટળવાથી બુદ્ધિ માર્ગાનુસારિણી થઇ હોય અને જ્ઞાનવરણીયનો ક્ષયોપશમ થવાથી સતેજ થઇ હોય તે શાસ્ત્રોના ઊંડાં રહસ્ય તત્ત્વોને શોધી શકે !

સુમન ! ગૃહસ્થ જીવનમાં અનેક પાપ કાર્યો અનિવાર્ય છે. સાધુપુરૂષો જ એનો ત્યાગ કરી શકે છે. જો આ કાર્યોમાં આપણે ધર્મનું શરણુ ન લઇએ તો આપણી શું દશા થાય? સાધુ જીવનની શુભ પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપે શુભ છે, છતાં સાધુપુરૂષો પ્રત્યેક કાર્યોમાં શ્રી પંચપરમેષ્ટિ ભગવંતોનું શરણુ કરે છે, તો ગૃહસ્થને પ્રત્યેક કાર્યમાં ધર્મને આગળ રાખ્યા વિના કેમ ચાલે? એક તો ઘણુ ખરું સાવદ્ય જીવન અને તેમા ધર્મનું શરણુ ન લઇએ, તો પરિણામ કેવું દુઃખદ આવે?

સુમન, ધર્મનું બળ પામ્યા વિના બુદ્ધિ શુદ્ધ થતી નથી અમૂઢલક્ષ્યતા પ્રગટતી નથી. માટે તું તો જ્ઞાની ભગવંતો બેસતા ઉઠતાં, ઊંઘતાં-જાગતાં, ખાતાં-પીતાં, લેતાં-દેતાં કે જતાં આવતાં; સર્વ કાર્યોમાં શ્રી નવકાર મંત્રનું મંગળ કરવાનું કહે છે. પ્રત્યેક કાર્યમા બુદ્ધિને નિર્મળ અને અમૂઢ રાખવાના ઉદ્દેશથી સાધુ ભગવંતો પણ ભોજન, વિહાર, નિદ્રા વગેરે કાર્યોમા પહેલા શ્રી નવકારસ્મરણાદિ મંગળ કરે છે કદાચ તેઓ ન કરે તો ચાલે, કારણકે તેઓની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ શુભ હોય છે, ગૃહસ્થને તો પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ પ્રાયઃ સાવદ્ય હોવાથી તેમા ધર્મને આગળ રાખવો જ પડે. અન્યથા તેનુ ગુણસ્થાનક ટકે જ નહિ, વધે જ નહિ "લૌકિક કાર્યોમા ધર્મની સહાય લેવી, એ પ્રમાદ" એવુ તુ સમજે છે તે યથાર્થ નથી વસ્તુતઃ લૌકિક કે લોકોત્તર કોઈ પણ કાર્યમા બુદ્ધિને અમૂઢલક્ષ્યવાળી રાખવા માટે મંગળ તરીકે ધર્મની સહાય તો લેવી જ જોઇએ, સર્વ શુભકાર્યોનો આધાર શુદ્ધ બુદ્ધિ છે. અને બુદ્ધિને

મૂઢતા અને અસદાચાર ઘટે, તે રીતે સમજાવનારા ધર્મકથીને તેથી પણ અધિક પ્રભાવક કહ્યા છે.

સુમન! શાસ્ત્રો વિના આજે આપણું અંધારુ ટાળનાર કોઇ નથી અને શાસ્ત્રોનું ગાંભીર્ય સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કરતાંય ઘણુ છે. તેના ઊંડાણુમાં પહોંચી તત્ત્વોને શોધવાં એ ઘણુ જ દુષ્કર છે

એથી તો જ્ઞાનીઓએ સ્વધ્યાયના પાંચ પ્રકારો જણાવ્યા છે. તેનો પહેલો પ્રકાર છે વાચના! વાચના એટલે ગ્રન્થના આલમ્બનથી સૂત્રોનું અધ્યયન કરવું અને અધ્યાપન કરાવવું.

બીજો પ્રકાર છે પૃચ્છના! નહિ સમજાએલું કે વિસ્મૃત થયેલું બીજાને પૂછવું તેને પૃચ્છના કહેવાય છે

ત્રીજો પ્રકાર છે પરાવર્તના! ભણેલુ વિસરી ન જાય, એ માટે ઉચ્ચાર શુદ્ધિપૂર્વક વાર વાર ગણવું તે પરાવર્તના કહેવાય છે

આ ત્રણ પ્રકારોને દ્રવ્યશ્રુત કહ્યું છે. કારણ કે તે ચોથા પાચમા પ્રકારના કારણભૂત છે.

ચોથો પ્રકાર છે અનુપ્રેક્ષા! 'अनु'=સૂત્રને અનુસરીને, प्र+ईक्षा=પ્રકૃષ્ટતયા જોવું, શોધવું, તેને 'અનુપ્રેક્ષા' કહેવાય છે.

સુમન! આ અનુપ્રેક્ષા શાસ્ત્રોનાં ગૂઢ રહસ્યોને શોધવાનું દિવ્યચક્ષુ છે. જેનાં નેત્રો નિર્મળ અને તેજસ્વી હોય તે તેટલું સ્પષ્ટ અને દૂર પણ જોઇ શકે, તેમ જેનો દર્શનમોહનીય રોગ ટળવાથી બુદ્ધિ માર્ગાનુસારિણી થઇ હોય અને જ્ઞાનવરણીયનો ક્ષયોપશમ થવાથી સતેજ થઇ હોય તે શાસ્ત્રોના ઊંડા ન્ય તત્ત્વોને શોધી શકે!

[૩]

સુમન! પહેલાં આપણે અનુપેક્ષા સ્વાધ્યાય અંગે જે વાતો કરી હતી, તેનું તે ચિંતન કર્યું હશે. તને સમજાયું હશે કે અનુપ્રેક્ષાના બળ વિના શાસ્ત્રોક્ત ગૂઢ તત્ત્વોની સમજ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ નથી.

સુમન! અનુપ્રેક્ષાનો મહિમા ઘણો જ છે ચિલાતીપુત્ર જેવો મહાપાપી માત્ર ગુરુમુખે એક જ વાર સાંભળેલા 'ઉપશમ, સંવેગ અને વિવેક' એ ત્રણ પદોથી, શિથિલાચારમા ડૂબી ગએલા શ્રીસોમપ્રભસૂરિજી એક માત્ર 'પ્રમાદ' શબ્દથી; અઇમત્તા નામના બાળમુનિ માત્ર ઇરિયાવહિસૂત્રના એક માત્ર 'દગમટ્ટી' પદથી કલ્યાણ સાધી ગયા, તેમા આ અનુપ્રેક્ષાનું જ બળ કારણભૂત હતું. સુમન! એ ઉપરાંત પણ જે કોઇ મુક્તિને વર્યાં છે, વરે છે અને વરશે, તે સર્વને ક્ષપકશ્રેણીમાં શુક્લધ્યાનના દ્વિતીય ચરણ સુધી પણ આ અનુપ્રેક્ષાનું બળ ઉપકાર કરે છે.

સુમન! અનુપ્રેક્ષાનું બળ મેળવવા જીવનમા સાધના કરવી પડે છે વિષય-કષાયોના આકર્ષણ તજવા પડે છે, ત્યારે જ અનુપ્રેક્ષાનું બળ પ્રગટ થાય છે.

જરૂર રહે છે. પણ કાતરનો ઉપયોગ સીવવાના લક્ષ્યને અનુસરીને થાય છે, તેમ ખંડન પણ મંડનના લક્ષ્યપૂર્વક કરવાથી હિત થાય છે.

સુમન ! ખંડન ઓપરેશન જેવું છે, તે શાણો હિતસ્વી, બુદ્ધિમાન ડૉક્ટર નિરુપાય કરે છે, અને તેમા ખૂબ સાવધ રહે છે. તેમ ખંડન પણ નિરુપાય કરવા જેવું છે અને તે તે પણ મંડનની પુષ્ટિ થાય તેવી કાળજી અને કળાપૂર્વક! અન્યથા લાભને બદલે હાનિનો સંભવ વિશેષ છે.

સુમન ! જેની પાસેથી કામ લેવું હોય તેને રીઝવીને કામ લેવું તે સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય છે. ઠપકો વિશેષ કારગત નીવડતો નથી તેમ શ્રોતાને પણ ગુણો પ્રત્યે સન્માન પેદા કરાવીને તેનામાં ધર્મરસ જગાડવો હિતાવહ છે. બહુધા જીવો વિષય કષાયો પ્રત્યે આદરવાળા હોય છે. તેઓને ગુણોનું મહત્ત્વ સમજાવીને ધર્મમાર્ગે ચઢાવવા એ નિર્ભય ઉપાય છે.

સુમન ! તત્ત્વથી તો દોષો ટાળવાનો ઉપાય અન્ય જીવો પ્રત્યે બહુમાન પ્રગટાવવું તે છે. જેમ જેમ શરીરબળ વધે તેમ તેમ રોગનું બળ ઘટે છે. એ રીતે જીવોના જીવત્વ પ્રત્યેનું બહુમાન પ્રગટ થતાં સ્વાર્થ, અહંકાર, હિંસા, જુઠ, અનીતિ. અસદાચાર, અસત્‌નો પક્ષ, ક્રોધાદિ કષાયો, નિન્દા, ઇર્ષ્યા, પૈશુન્ય, વગેરે સર્વ પાપો સ્વયં ઘટવા માંડે છે. પાપાચરણ જીવોના જીવત્વની કિંમત ન સમજવાને કારણે થાય છે. જીવત્વ પ્રત્યે સન્માન જાગ્યા પછી પાપાચરણ થઈ શકાતું નથી

જેમ ચ્હા-બીડીની આદત છોડવી કઠિન પડે છે, તેમ પ
માર્થનાં કાર્યો કરનારને પણ સ્વાર્થ છોડવો ઘણો કઠિન છે.

સુમન! માર્ગાનુસારિતાના બળે અનાદિ વ્યસનરૂપ બની
ગયેલા સ્વાર્થને છોડવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. એ
તને હવે પછી સમજાવીશ! આજે તો આટલું પર્યાપ્ત છે. તું
આજની વાતોની ચિંતન-મનનપૂર્વક જો વારંવાર અનુપ્રે
કરીશ, તો તને ઘણું જાણવા મળશે.

શું ?—એનો વિવેક કરનારા બહુ ઓછા માણસો હોય છે. જેની બુદ્ધિ ઉપર અહંકારનું સામ્રાજ્ય વર્તે છે, તે પ્રાય: ન્યાય-અન્યાયનો સાચો વિવેક કરી શકતો નથી. એ કારણે ન્યાયને સમજવા માટે માર્ગાનુસારિણી બુદ્ધિની જરૂર રહે છે. આ બુદ્ધિ જીવમાં નમસ્કાર મહામંત્રની આરાધનાથી પ્રગટે છે. માટે જ્ઞાનીઓએ સર્વ કાર્યો કરતાં પહેલાં શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રની ઉપાસનાનો વિધિ જણાવ્યો છે.

સુમન ! કોઈ પણ કાર્ય અનેક નિમિત્તોનું બળ મળવાથી સિદ્ધ થાય છે. તે સર્વ નિમિત્તોને બે ભાગમાં વહેંચીએ તો તેના અંતરંગ નિમિત્ત અને બાહ્ય નિમિત્ત એવા બે વિભાગ થાય છે.

સુમન ! સમજવા માટે જરા ધ્યાન દઈને સાંભળ ! એક ગુરુ અને શિષ્ય છે, ગુરુ શિષ્યને ભણાવે છે અને શિષ્ય ભણે છે. આ કાર્યમાં બીજાં કારણોને ગૌણ કરીએ તો પણ શિષ્યનો ઉદ્યમ અને બુદ્ધિ તથા ગુરુનો ભણાવવાનો ઉદ્યમ અને કૃપા, એ ચાર કારણો તો માનવા જોઈએ. એ ચારેયના યોગ વિના સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે.

સુમન ! આ કાર્યમાં ભણનારનો ઉદ્યમ અને બુદ્ધિ બંને હોવા છતાં 'ગુરુકૃપાથી હું ભણી શક્યો'—એમ માનનાર શિષ્યની બુદ્ધિ માર્ગાનુસારિણી છે, અને ગુરુકૃપા ભલે હોય, પણ મારી બુદ્ધિ ન હોય તો ગુરુ શી રીતે ભણાવે ? માટે હું મારી બુદ્ધિથી ભણી શક્યો, એમ માનનારની બુદ્ધિ ઉન્માર્ગગામિની કહી છે, કારણ કે—પહેલી બુદ્ધિમાં ન્યાય છે, બીજીમાં અન્યાય છે.

અહીં ગુરુ પણ શિષ્યના ઉદ્યમને અને બુદ્ધિને મુખ્ય માને અને પોતાના પ્રયત્નને ગૌણ માને, તો ગુરુની બુદ્ધિ માર્ગાનુસારિણી અને મારા પોતાના પ્રયત્નથી જ શિષ્ય ભણી શક્યો એમ માને તો તે બુદ્ધિ ઉન્માર્ગગામિની ગણાય! કારણ તેમાં અહંકાર છે.

સુમન! એ જ રીતે સમજ કે-ભણવા-ભણાવવાનો પ્રયત્ન કરવા છતાં શિષ્ય ન ભણી શક્યો તો તે એમ માને કે-'ગુરુએ તો મારા માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો, પણ હું મંદબુદ્ધિ હોવાથી ન ભણી શક્યો,' તો તે બુદ્ધિ માર્ગાનુસારિણી ગણાય. પણ પોતાની બુદ્ધિમંદતાને ગૌણ કરીને ગુરુએ ભણાવવામા લક્ષ્ય ન આપ્યું, વગેરે માને તો તે બુદ્ધિ ઉન્માર્ગગામિની ગણાય. ગુરુ પણ માને કે-'શિષ્ય જડ હોવાથી ન ભણ્યો, મેં તો શક્ય પ્રયત્નો કર્યો,' તો તે પણ ઉન્માર્ગગામિની બુદ્ધિ જાણવી, અને એમ માને કે-'મારી ભણાવવાની કળાની ખામી હોવાથી શિષ્ય ન ભણી શક્યો, કળાવંત ગુરુઓ તો પત્થરને પણ પલ્લવિત કરી શકે છે, મારામા એ શક્તિ નથી, માટે તે ન ભણી શક્યો, તો તે બુદ્ધિ માર્ગાનુસારિણી સમજવી.

એ રીતે સુમન! માની લે કે-એક માણસે કંઈ કુપથ્ય કર્યું અને બિમાર થયો, ત્યારે જો તે પોતાની ભૂલને બદલે કુપથ્ય-આહારના દોષને મુખ્ય માને તો તેની બુદ્ધિ પણ ઉન્માર્ગગામિની ગણાય અને 'મારી લોલુપતા કે અજ્ઞાનના કારણે હું માંદો પડ્યો' એમ માને તો તે બુદ્ધિ માર્ગાનુસારિણી ગણાય

સુમન! સામાન્યતય કોઈ પણ શુભ-અશુભ કાર્યમા પોતે અને બીજાં પણ નિમિત્તો હોય છે. તેમા આત્મહિતના

અને તે વૈભવથી મળેલા ભોગો અન્યાયવાસિત હોવાથી ભોગવનારનું મન અને શરીર અન્યાયવાસિત બની પુનઃ પુનઃ અન્યાયનો પક્ષ કરી પાપકુટુંબને પોષે છે. જ્યારે ન્યાયથી મેળવેલો વૈભવ ન્યાયવાસિત બને છે, આતર ધર્મકુટુંબ પોષાય છે અને ન્યયાવાસિત હોવાથી ભોગવનોરનું મન અને શરીર ન્યાયવાસિત બનવાથી પુનઃ પુનઃ ન્યાયનું સેવન કરી ધર્મકુટુંબને પોષે છે.

એ રીતે સુમન ! ન્યાયસમ્પન્ન વૈભવ મનને ન્યાયમાર્ગે જોડવામાં સહાય કરે છે અને ન્યાયના માર્ગે ચઢેલું મન સર્વ કાર્યોમાં બાહ્ય શરીર વગેરેને ધર્મકુટુંબના પક્ષકાર બનાવી સર્વ શુભ પ્રવૃત્તિઓનું સાધક બને છે.

આ કારણે સુમન ! સર્વ ધર્મશાસ્ત્રકારોએ મનને વશ કરવાનું વિધાન કર્યું છે અને તેના વિવિધ ઉપાયો જણાવ્યા છે. તે સર્વ ઉપાયોનો મૂળભૂત ઉપાય 'ન્યાયસમ્પન્ન વૈભવ' છે. એના અભાવે બીજા ઉપાયો પ્રાયઃ નિષ્ફળ નીવડે છે.

સુમન ! સર્વ પાપવ્યાપારોનો ત્યાગ કરી કેવળ પાપ-કુટુંબનો સંબંધ તોડવા માટે જીવનને જિનાજ્ઞાથી બદ્ધ કરનાર પૂ. સાધુ-સાધ્વીવર્ગને પણ બેંતાલીશ દોષરહિત નિર્દોષ (ન્યાયસમ્પન્ન) આહારાદિ મેળવવાનું વિધાન છે. તેઓ પણ અન્યાયસમ્પન્ન (દોષિત) આહારાદિનો ઉપ-ભોગ કરે તો મનનો વિજય કરી શકતાં નથી, તો વિવિધ પાપપ્રવૃત્તિઓમાં ગૂંથાએલો ગૃહસ્થ ન્યાયસંપન્ન વિના મનનો વિજય કયી રીતે કરી શકે ? અને મનનો વિજય કર્યા વિના પાપકુટુંબના પોષક મનથી કર્મનાં બંધનો કયી રીતે તોડી

શકે ? એ કારણે સુમન ! આજીવિકા મેળવવામાં ન્યાયનું પાલન અનિવાર્ય છે.

સુમન ! આપણે ધર્મ-અધર્મ એવા શબ્દોને જાણીએ છીએ, પણ તેના આતર સ્વરૂપથી અજ્ઞાત છીએ. તેથી આપણે ધર્મના કાર્યો કરીએ છીએ પણ ન્યાયનો પક્ષ કરતા નથી. અધર્મના કાર્યોથી ડરીએ છીએ પણ અન્યાયના પક્ષથી ડરતા નથી.

સુમન ! ધર્મકુટુંબના પ્રાણભૂત ન્યાયની રક્ષા એ જ ધર્મની રક્ષા અને પાપકુટુંબના પ્રાણભૂત અન્યાયનો ત્યાગ એ જ પાપનો ત્યાગ, આ તત્ત્વને આપણે સ્વીકારવું પડશે.

સુમન ! દીક્ષા લીધા વિના મુક્તિ થઈ શકે છે. ન્યાયના પાલન વિના કોઇની મુક્તિ થઈ નથી અને થવાની પણ નથી. મેં કહ્યુ હતુ કે-તત્ત્વદૃષ્ટિએ ન્યાય એ જ મુક્તિનો માર્ગ છે, એ જ યોગબળ છે, એ જ ચારિત્ર, એ જ આત્મા અને એ જ મુક્તિ છે. એ તત્ત્વને તુ જેમ જેમ સમજીશ, તેમ તેમ તને ન્યાય પ્રત્યે સન્માન જાગશે, અન્યાય પ્રત્યે તિરસ્કાર પ્રગટશે. જીવને અનાદિકાળથી સંસારમાં રખડાવનાર, પુણ્યપ્રાપ્ત વિવિધ સુખસામગ્રીને હરનાર અને એ રીતે વિવિધ દુઃખોની પરંપરા સર્જ[illegible] અન્યાય આત્માનો અનાદિ વૈરી છે એ માટે કર્મો, તેનો બંધ, બંધના કારણો. તેના ધર્મ પણ જાણવા જેવું છે. તે હવે પછી

卐

પણ સુમન ! મમતાના કારણે આપણી જરૂરીઆતોને કલ્પવામાં પણ આપણે અન્યાય કરતા હોઈએ છીએ. અહં ભાવને વશ થઈ, 'અમુક તો જોઈએ જ, અમુક વિના તો ન જ ચાલે'–એવી માન્યતા બાંધી આપણા પુણ્યથી પણ અધિક સુખ મેળવવા જ્યારે વલખાં મારીએ છીએ, ત્યારે બહુધા આપણે સ્વ–પરને અન્યાય કરતા હોઈએ છીએ. અને છતા આપણી કલ્પેલી ખોટી જરૂરીઆતોના બ્હાના નીચે એને ન્યાય માનીને–કર્ત્તવ્ય સમજીને એ ચલાવ્યા કરીએ છીએ.

સુમન ! તત્ત્વથી તો માનવ પોતાના બાંધેલા શુભ–અશુભ કર્મોને ભોગવી શકે, સુખ અને દુઃખમાં અહંકાર કે દીનતા વિના જીવી શકે, તેવું શરીર વગેરે તેને મળ્યું હોય છે. માનવનું શરીર પ્રાયઃ એવું હોય છે કે–તેને ઓછું કે વધારે, સાદું કે પૌષ્ટિક જે જેટલું આપીએ તેમાં તે ટેવાય છે અને નિર્વાહ કરી લે છે, પણ મોહમૂઢ મન તેમાં માનતું નથી. ગમતું મળવાથી અહંકાર અને ગમતું ન મળવાથી કે અણ-ગમતું મળવાથી દીનતા કરીને તે અન્યાયને માર્ગે જાય છે. આપણી એક માન્યતા છે કે–શરીરને અનુકૂળ આહારાદિ મળે તો આરોગ્ય સચવાય, પણ આ માન્યતા અધુરી છે. ઘણા ભાગે અહંકાર કે દીનતાના અર્થાત્ યથેચ્છ ભોગોને ભોગવવાના મનના વિકલ્પો રોગને પ્રગટાવવામા વિશેપ ભાવને ભજવે છે. 'સંતોષી સદા સુખી'–એ લોકોક્તિમા આ તત્ત્વ છૂપાએલું છે છતાં આપણે તેને સમજતા નથી. તેથી મનના વિકલ્પોને શાન્ત કરવાને બદલે ઉલટા તેવા પ્રસંગે વધારી મૂકીએ છીએ અને એમ કરીને અધિક અધિક આપત્તિને નોંતરીએ છીએ.

સુમન ! અનુકૂળતા–પ્રતિકૂળતા એ માત્ર માનસિક મોહજન્ય વિકલ્પો છે, તત્ત્વથી સત્ય નથી આપણે જાણીએ છીએ કે– એક કાળે વિપુલ સુખસામગ્રી ભોગવનાર પણ પરિસ્થિતિ પલટાતાં પૂર્વની સ્થિતિને ભૂલીને નોકરી પણ પ્રસન્નતાથી કરી શકે છે. એક કાળે નોકરોના બળે જીવનાર નોકરી મળતા પ્રસન્ન થઈ જાય છે લેશ પણ ગરમી કે સંકડાશને ઘરમા નહિ ચલાવી લેનાર પ્રસંગે સખત ભીડમા ઉજાગરો કરીને ઊભા ગગે કલાકો સુધી રેલ્વે વગેરેની મુસાફરીમાં અગવડો ભોગવી શકે છે. વિવિધ વાનગીઓથી પણ સંતોષ નહિ અનુભવનાર પરિસ્થિતિને વશ સૂકા રોટલાને પણ પ્રસન્નતાથી આરોગે છે. એક દિવસ પણ પ્રિય જનનો વિયોગ નહિ સહન કરનાર વર્ષો સુધી સ્વજનોથી દૂર દેશાવરમાં જીવન ગુજારી શકે છે. કોઈ તો જેના સ્નેહથી ઘેલો બને છે, તેનું મુખ પણ જોવા માગતો નથી. સુમન ! આવું આવું તો આપણે ઘણું જોઈએ છીએ અને અનુભવીએ પણ છીએ એક કાળે અનુકૂળ હોય તે બીજા કાળે પ્રતિકૂળ બની જવાના દૃષ્ટાન્તો ઘણાં મળે છે અણગમતું–ગમતું અને ગમતુ–અણગમતું બની જાય છે. શું આ બધું માનસિક કલ્પના માત્ર નથી ? અને આ કલ્પનાઓને વશ થઈ ઘણુ ખરુ આપણે અન્યાયને માર્ગે જતા નથી ?

સુમન ! એ કારણે [illegible] ચારિત્ર પાલન કરવા માટે આપણે ચૈતન્યને પ્રકટાવવો પડશે. [illegible] [illegible] કરી [illegible] સંવેદને પ્રકટાવે તે [illegible] [illegible] [illegible] કરવાનાં [illegible] પ્રકટ નહિ કરીએ, ત્યાં સુધી [illegible] [illegible] નહિ થાય. [illegible] [illegible]

હારમાં ન્યાયનું પાલન કરીશું તો પણ અન્ય જીવોના હિતની બુદ્ધિ નહિ પ્રગટે ત્યાં સુધી અન્યાય થવાનો. જે જે કાળે જે જે ક્ષેત્રમાં જે જે જીવમાં સ્વાર્થવૃત્તિ વધે છે અને પરાર્થવૃત્તિ ઘટે છે, તે તે કાળે તે તે ક્ષેત્રમાં તે તે જીવો એક યા બીજી રીતે અન્યાય કરતા હોય છે. એવું પણ જોવા મળે છે કે-વ્યવહારમાં ન્યાયને પાળનારો એક સગો બાપ પણ જીહ્વા વશ થઈ પોતાના પ્રિય સંતાનોથી ગુપ્ત રીતે સારી વસ્તુને ખાતો હોય છે, કોઈ પોતાનાં પૂજ્ય માતા-પિતાદિને રોતાં રાખીને યથેચ્છ મોજ કરતો હોય છે, વ્યવહારમા ન્યાયને સાચવનારો પણ કોઈ નોકર-ચાકરોનાં નિઃસાસા લઈ પટારો ભરતો હોય છે, કોઈ છતી સંપત્તિએ રોતાં-કરગરતા દીન-દુઃખીઆરાઓને તિરસ્કારતો હોય છે, કોઈ ભૂખ્યાં-તરસ્યાં પશુઓ પાસે બળાત્કારે કામ લેતો હોય છે, કોઈ અધિક કમાઈ કરનારો ઓછું રળનારા પોતાના ભાઇઓ વગેરે પ્રત્યે અનાદર કે તિરસ્કાર કરતો પોતાનું આધિપત્ય જમાવતો હોય છે, તો કોઈ નિષ્પુણ્યક જેવો પોતે ન કમાવા છતા હક્ક માની બીજાની કમાઇનો યથેચ્છ ભોગ કરતો હોય છે. સુમન ! એ સઘળો અન્યાય છે. પરાર્થવૃત્તિના અભાવે વ્યવહારમા ન્યાયનું પાલન કરનારા પણ કેટલાય માનવોને અન્યાય આવા વિવિધ રૂપોને ધારણ કરીને પોતાને વશ કરે છે.

સુમન ! લોભાદિના આભિમાનિક આનંદની ખાતર ન્યાયપૂર્વક પણ ધન મેળવવું તે અન્યાય છે. કુળ તથા ધર્મને અનુરૂપ જીવી શકાય તેટલું ધન હોવા-મળવા છતા અધિક જરૂરીઓતો કલ્પીને ધન મેળવવું તે પણ અન્યાય જ છે. ઘણી

વાર જરૂરીઆતોને નક્કી કરવામાં આપણે આપણા આત્માને છેતરતા હોઈએ છીએ. કેવળ લોભવૃત્તિ અને વિષયોના રાગને પોષવા માટે જરૂરીઆતોનું આરોપણ કરીએ છીએ. તત્ત્વથી ઘણી જરૂરીઆતો આપણે કલ્પી લીધેલી હોય છે. મન ઉપર સંયમ કરીએ તો સખ્યાબંધ એવી વસ્તુઓને આપણે ભોગવતા હોઈએ છીએ, કે જેના વિના ચાલી શકે વધારામાં મન અને શરીર નિરોગી રહી શકે.

સુમન ! બચપણથી આપણને એવું શિક્ષણ મળ્યું છે કે–'ધન વધારે તે ડાહ્યો.' એથી પણ આપણી બુદ્ધિમાં ન્યાયનું મહત્ત્વ ઘટ્યું છે. વાદરો અને નીસરણી મળી એટ તો અનાદિકાળથી આપણો અન્યાયનો પક્ષ અને બીજી બાજુ પ્રેરકો પણ અન્યાયના પક્ષકાર, એટલે ન્યાયનું મહત્ત્વ આપણે વિસરી ગયા. અનંત જ્ઞાન અને અનંત ચારિત્રનો (સત્ત્વનો) ધારક આત્મા તુચ્છ નાશવંત ધનને મેળવવા પાછળ ઘેલા બની જાય એ કેટલું અજ્ઞાન ? જ્ઞાની અને સત્ત્વશાળી આત્માને આમ રંક જેવા માની તુચ્છ વસ્તુઓને આધીન બનાવી દેવા તે નાનોસૂનો અન્યાય નથી આત્માના સત્ત્વને ન જાણવાથી આપણે ધન વગેરેનું મહત્ત્વ આંક્યું અને અન્યાયને વશ થયા તેનો પક્ષ કરીને 'આજે તો અન્યાય વિના ઉદ્ધાર જ નહિ' એવું શિખવા બોલતા થયા. આપણે આ [illegible] [illegible]

આનંદ માનવા લાગ્યો. ચોવીશેય કલાક ધન વગેરે મેળવવાની ધૂનમાં મનુષ્યે આર્ત્ત અને આવશ્યક એવા લોકાચાર, કુળાચાર અને સંયુક્ત કુટુમ્બના વ્યવહારોને અગવડરૂપ માની આચારના અનાદર સાથે વિભક્ત કુટુમ્બ તરીકે જીવવા માટે તે પ્રેરાયો. પરિણામે માતા–પિતાદિ ગુરુવર્ગની સેવા અને આશીર્વાદથી વંચિત રહ્યો અને એક વ્યાધિમાથી અનેક વ્યાધિઓ પ્રગટે તેમ ધન અને ભોગની પરવશતાથી જીવન અન્યાયની ખાણરૂપ બની ગયું, માનવ માનવ મટીને દાનવ બનતો ગયો. એમ એક પરાર્થવૃત્તિના અભાવે અન્યાયે અગણિત અનર્થોને સર્જ્યા.

સુમન ! આ અન્યાયની ચૂડમાંથી છૂટવા માટે આપણે અહંભાવને તજવો પડશે. 'હું કરું છું', મે કર્યું ' વગેરે અહંવૃત્તિ એ જ તત્ત્વથી અન્યાય છે. તે જ વિવિધ રૂપો સર્જીને માણસને પરવશ કરી દે છે. એક માણસ ધન કમાય છે, તેમા તેના પુણ્યનો પ્રભાવ કારણભૂત છે. તેથી કમાએલું ધન વિશેષતયા પુણ્યકાર્યોમાં ખર્ચીને તેનું ઋણ ચૂકવવું જોઈએ પુણ્યથી મળેલું ધન યથેચ્છ ભોગ–વિલાસમાં ખર્ચવાથી પુણ્યને અન્યાય થાય છે. પરિણામે પુણ્ય તેનો પક્ષ છોડે છે અને તેથી આ જન્મમાં કે અન્ય જન્મમા તે નિષ્પુણ્યક બની ધન વિના દરિદ્ર કે ભિક્ષુક બની જાય છે. કોઈ પોતાના ધનનો પુણ્યકાર્યમાં વ્યય કરે છે, તો પણ અહંકાર કરીને જગતની માતાતુલ્ય ધર્મમહાસત્તાને અને તેને ઓળખાવનારા શ્રી અરિહંતદેવાદિને અન્યાય કરે છે. જે ધર્મમહાસત્તાના બળે પુણ્યકાર્યો કરીને ધન મેળવ્યું, તે જ ધનથી ધર્મમહાસત્તાના કટ્ટર વૈરી અહંકારને પોષવો, તેને કોણ અન્યાય નહિ કહે ? એમ સુમન !

અહંકાર એ સર્વોપરી અન્યાય છે અથવા સર્વ અન્યાયોનું મૂળ છે. તેનો ત્યાગ કર્યાં વિના અન્યાય દૂર નહિ થાય અને ન્યાયનુ પાલન પણ નહિ થાય.

પણ સુમન ! ન્યાય-અન્યાયની આ વાતો સાભળીને ગભરાવાનું કોઈ કારણ નથી. અહંકારને તજવો એ દુષ્કર-અતિ દુષ્કર છે તથાપિ ન્યાયના પાલનથી ક્રમશઃ અહંકારના સમૂલ નાશ કરીને જ આપણે આપણું કાર્ય પૂર્ણ કરવાનુ છે પ્રારંભમાં ભલે આપણે અહંકારને નાશ કરવા જેટલો ન્યાય ન પાળી શકીએ, પણ જ્ઞાનીઓએ કહેલા સ્વામીદ્રોહ, મિત્રદ્રોહ, કુળાચાર વિરુદ્ધ ધન મેળવવું, વગેરે અન્યાયના પ્રકારોનો ત્યાગ કરવારૂપ પ્રાથમિક ન્યાયનું પાલન કરતા ધીમે ધીમે આગળ વધીશું, તો છેલ્લે સંપૂર્ણ ન્યાયનું પાલન કરીને-પરાર્થભાવને સાધીને આપણે અહંકારનો સર્વથા નાશ કરી શકીશું.

સુમન ! સર્વ અન્યાયોના મૂળભૂત અહંકારનો નાશ કરવા માટે ન્યાયના આધારસ્તંભ પરાર્થભાવની પ્રરૂપણા જ્ઞાનીઓએ કરી છે. તેને લક્ષ્ય બનાવી જો આપણે ન્યાયનુ પાલન કરીએ, તો એક દિવસ અહંકારની સામે આપણો આત્માનો વિજય નિશ્ચિત છે એથી જ જ્ઞાનીઓએ પ્રથમ ન્યાયસંપન્ન વિભવ-ગુણ દ્વારા આપણને આગળ વધવાનું કહ્યું છે

સુમન ! આ ન્યાયસંપન્ન વિભવગુણ આપણા દેહ કેવા [illegible] તે [illegible] ત્યારે વિસર્જન [illegible]

આનંદ માનવા લાગ્યો. ચોવીશેય કલાક ધન વગેરે મેળવવાની ધૂનમાં મનુષ્યે આર્ત્ત અને આવશ્યક એવા લોકાચાર, કુળાચાર અને સંયુક્ત કુટુમ્બના વ્યવહારોને અગવડરૂપ માની આચારના અનાદર સાથે વિભક્ત કુટુમ્બ તરીકે જીવવા માટે તે પ્રેરાયો. પરિણામે માતા-પિતાદિ ગુરુવર્ગની સેવા અને આશીર્વાદથી વંચિત રહ્યો અને એક વ્યાધિમાથી અનેક વ્યાધિઓ પ્રગટે તેમ ધન અને ભોગની પરવશતાથી જીવન અન્યાયની ખાણુરૂપ બની ગયું, માનવ માનવ મટીને દાનવ બનતો ગયો. એમ એક પરાર્થવૃત્તિના અભાવે અન્યાયે અગણિત અનર્થોને સર્જ્યા.

સુમન ! આ અન્યાયની ચૂડમાંથી છૂટવા માટે આપણે અહંભાવને તજવો પડશે. 'હું કરું છું, મેં કર્યું' વગેરે અહંવૃત્તિ એ જ તત્ત્વથી અન્યાય છે. તે જ વિવિધ રૂપો સર્જીને માણસને પરવશ કરી દે છે. એક માણસ ધન કમાય છે, તેમાં તેના પુણ્યનો પ્રભાવ કારણભૂત છે. તેથી કમાએલું ધન વિશેષતયા પુણ્યકાર્યોમાં ખર્ચીને તેનું ઋણ ચૂકવવું જોઈએ. પુણ્યથી મળેલું ધન યથેચ્છ ભોગ-વિલાસમાં ખર્ચવાથી પુણ્યને અન્યાય થાય છે. પરિણામે પુણ્ય તેનો પક્ષ છોડે છે અને તેથી આ જન્મમાં કે અન્ય જન્મમાં તે નિષ્પુણ્યક બની ધન વિના દરિદ્ર કે ભિક્ષુક બની જાય છે. કોઈ પોતાના ધનનો પુણ્યકાર્યમાં વ્યય કરે છે, તો પણ અહંકાર કરીને જગતની માતાતુલ્ય ધર્મમહાસત્તાને અને તેને ઓળખાવનારા શ્રી અરિહંતદેવાદિને અન્યાય કરે છે. જે ધર્મમહાસત્તાના બળે પુણ્યકાર્યો કરીને ધન મેળવ્યું, તે જ ધનથી ધર્મમહાસત્તાના કટ્ટર વૈરી અહંકારને પોષવો, તેને કોણ અન્યાય નહિ કહે ? એમ સુમન !

અહંકાર એ સર્વોપરી અન્યાય છે અથવા સર્વ અન્યાયોનું મૂળ છે. તેનો ત્યાગ કર્યા વિના અન્યાય દૂર નહિ થાય અને ન્યાયનુ પાલન પણ નહિ થાય.

પણ સુમન! ન્યાય–અન્યાયની આ વાતો સાંભળીને ગભરાવાનું કોઈ કારણ નથી. અહંકારને તજવો એ દુષ્કર–અતિ દુષ્કર છે. તથાપિ ન્યાયના પાલનથી ક્રમશઃ અહંકારનો સમૂલ નાશ કરીને જ આપણે આપણું કાર્ય પૂર્ણ કરવાનુ છે. પ્રારંભમાં ભલે આપણે અહંકારને નાશ કરવા જેટલો ન્યાય ન પાળી શકીએ, પણ જ્ઞાનીઓએ કહેલા સ્વામીદ્રોહ, મિત્રદ્રોહ, દેશાચાર વિરુદ્ધ ધન મેળવવું, વગેરે અન્યાયના પ્રકારોનો ત્યાગ કરવારૂપ પ્રાથમિક ન્યાયનુ પાલન કરતા ધીમે ધીમે આગળ વધીએ, તો છેવટે સંપૂર્ણ ન્યાયનુ પાલન કરીને–પરાર્થભાવને સાધીને આપણે અહંકારનો સર્વથા નાશ કરી શકીશું.

સુમન! સર્વ અન્યાયોના મૂળભૂત અહંકારનો નાશ કરવા માટે ન્યાયના આધારસ્તંભ પરાર્થભાવની પ્રરૂપણા જ્ઞાનીઓએ કરી છે. તેને લક્ષ્ય બનાવી જો આપણે ન્યાયનુ પાલન કરીએ, તો એક દિવસ અહંકારની સામે આપણા આત્માનો વિજય નિશ્ચિત છે. એથી જ જ્ઞાનીઓએ પ્રથમ ન્યાયસંપન્ન વિભવ–ગુણ દ્વારા આપણને આગળ વધવાનુ ફરમાવ્યું છે.

સુમન! આ ન્યાયસંપન્ન વિભવગુણ આપણા ઉપર કેટલો [illegible]

૨૯

આનંદ માનવા લાગ્યો. ચોવીશેય કલાક ધન વગેરે મેળવવાની ધૂનમાં મનુષ્યે આર્ત્ત અને આવશ્યક એવા લોકાચાર, કુળાચાર અને સંયુક્ત કુટુમ્બના વ્યવહારોને અગવડરૂપ માની આચારના અનાદર સાથે વિભક્ત કુટુમ્બ તરીકે જીવવા માટે તે પ્રેરાયો. પરિણામે માતા-પિતાદિ ગુરુવર્ગની સેવા અને આશીર્વાદથી વંચિત રહ્યો અને એક વ્યાધિમાંથી અનેક વ્યાધિઓ પ્રગટે તેમ ધન અને ભોગની પરવશતાથી જીવન અન્યાયની ખાણરૂપ બની ગયું, માનવ માનવ મટીને દાનવ બનતો ગયો. એમ એક પરાર્થવૃત્તિના અભાવે અન્યાયે અગણિત અનર્થોને સર્જ્યા.

સુમન ! આ અન્યાયની ચૂડમાંથી છૂટવા માટે આપણે અહંભાવને તજવો પડશે. 'હું કરું છું, મેં કર્યું ' વગેરે અહંવૃત્તિ એ જ તત્ત્વથી અન્યાય છે. તે જ વિવિધ રૂપો સર્જીને માણસને પરવશ કરી દે છે. એક માણસ ધન કમાય છે, તેમા તેના પુણ્યનો પ્રભાવ કારણભૂત છે. તેથી કમાએલું ધન વિશેષતયા પુણ્યકાર્યોમાં ખર્ચીને તેનુ ઋણ ચૂકવવું જોઇએ પુણ્યથી મળેલું ધન યથેચ્છ ભોગ-વિલાસમા ખર્ચવાથી પુણ્યને અન્યાય થાય છે. પરિણામે પુણ્ય તેનો પક્ષ છોડે છે અને તેથી આ જન્મમાં કે અન્ય જન્મમાં તે નિષ્પુણ્યક બની ધન વિના દરિદ્ર કે ભિક્ષુક બની જાય છે. કોઈ પોતાના ધનનો પુણ્ય-કાર્યમા વ્યય કરે છે, તો પણ અહંકાર કરીને જગતની માતા-તુલ્ય ધર્મમહાસત્તાને અને તેને ઓળખાવનારા શ્રી અરિહંત-દેવાદિને અન્યાય કરે છે. જે ધર્મમહાસત્તાના બળે પુણ્યકાર્યો કરીને ધન મેળવ્યું, તે જ ધનથી ધર્મમહાસત્તાના કટ્ટર વૈરી અહંકારને પોષવો, તેને કોણ અન્યાય નહિ કહે ? એમ સુમન !

અહંકાર એ સર્વોપરી અન્યાય છે અથવા સર્વ અન્યાયોનું મૂળ છે. તેનો ત્યાગ કર્યા વિના અન્યાય દૂર નહિ થાય અને ન્યાયનું પાલન પણ નહિ થાય.

પણ સુમન! ન્યાય-અન્યાયની આ વાતો સાંભળીને ગભરાવાનું કોઈ કારણ નથી. અહંકારને તજવો એ દુષ્કર-અતિ દુષ્કર છે તથાપિ ન્યાયના પાલનથી ક્રમશઃ અહંકારનો સમૂલ નાશ કરીને જ આપણે આપણું કાર્ય પૂર્ણ કરવાનું છે. પ્રારંભમાં ભલે આપણે અહંકારને નાશ કરવા જેટલો ન્યાય ન પાળી શકીએ, પણ જ્ઞાનીઓએ કહેલા સ્વામીદ્રોહ, મિત્રદ્રોહ, કુળાચાર વિરુદ્ધ ધન મેળવવું, વગેરે અન્યાયના પ્રકારોનો ત્યાગ કરવારૂપ પ્રાથમિક ન્યાયનું પાલન કરતા ધીમે ધીમે આગળ વધીએ, તો છેલ્લે સંપૂર્ણ ન્યાયનું પાલન કરીને-પરાર્થભાવને પામીને આપણે અહંકારનો સર્વથા નાશ કરી શકીએ.

સુમન! સર્વ અન્યાયોના મૂળભૂત અહંકારનો નાશ કરવા માટે ન્યાયના આધારસ્તંભ પરાર્થભાવની પ્રરૂપણા જ્ઞાનીઓએ કરી છે. તેને લક્ષ્ય બનાવી તે આપણે ન્યાયનું પાલન કરીએ, તો એક દિવસ અહંકારની નાશ આપણા માટે નિશ્ચિત છે. એથી જ જ્ઞાનીઓએ પ્રથમ ન્યાયસંપન્ન વિભવ-ગુણ દ્વારા આપણને આગળ વધવાનું કહ્યું છે.

સુમન! આ ન્યાયસંપન્ન વિભવ ગુણ, [illegible]

[illegible]

卐

[૮]

સુમન ! આજ પૂર્વે અનુપ્રેક્ષારૂપે ન્યાયસમ્પન્ન વૈભવ
ાંગે જે કંઈ વિચાર્યું એથી સારભૂત તને એટલું સમજાયું
શે કે-લૌકિક-લોકોત્તર કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ જો ન્યાયવૃત્તિથી
રવામા આવે, તો તે ધર્મને-આત્મધર્મને (આત્માના સ્વરૂપને)
ગટ કરી જીવને નિરુપાધિક સુખનો ભોક્તા બનાવી શકે છે.
ાથી વિપરીત સારી ગણાતી પ્રવૃત્તિ પણ જો અન્યાય વૃત્તિ-
ર્ક કરવામાં આવે, તો તે અધર્મનું-મિથ્યાત્વનું (કામ-
ાધાદિ જડભાવોનું) પોષણ કરી જીવને ભવમાં ભટકાવે છે.
ા કારણે જ જ્ઞાનીઓએ સુખનું મૂળ ન્યાય છે અને દુઃખનું
ળ અન્યાય છે, એમ કહ્યું છે.

સુમન ! અન્યાયી પ્રવૃત્તિ કરતાય અન્યાયવૃત્તિ ભયંકર
. જ્યા સુધી મનોવૃત્તિ અન્યાયનો પક્ષ કરશે, ત્યાં સુધી
ાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં ન્યાય નહિ સચવાય, સચવાશે તો પણ થોડા
ળ માટે અને તે પણ કોઈ કોઈ પ્રવૃત્તિમા જ. સદૈવ સર્વ
વૃત્તિઓમા ન્યાયનુ પાલન કરવા માટે તો મનોવૃત્તિમાં
ાયનો પક્ષ જગાડવો પડશે અને તે માટે અહંકાર, સ્વાર્થ
ને તેમાથી પ્રગટેલા કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ વગેરે અંતરંગ

શત્રુઓને દૂર કરી તેના સ્થાને નમસ્કારભાવ, પરાર્થભાવ અને વૈરાગ્યમૂલક ક્ષમાદિ ધર્મોને પ્રગટાવવા પડશે.

સુમન ! જીવનમાં શ્વાસોચ્છ્વાસ કરતાંય ન્યાયવૃત્તિની આવશ્યકતા ઘણી મોટી છે, કારણ કે-એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં અસંખ્યાતા સમયો વ્યતીત થાય છે અને તે પ્રત્યેક સમયે જીવ મૂળ સાત કે આઠ કર્મો બાંધ્યા જ કરે છે. આ કર્મબંધ સમયે જો મન ન્યાયના પક્ષમાં હોય તો બંધાતાં તે દરેક કર્મો શુભ બંધાય અને અન્યાયના પક્ષમાં હોય તો તે દરેક કર્મો અશુભ બંધાય છે. એનું પરિણામ એ આવે કે-બાંધેલાં તે શુભ કર્મોના ઉદયથી જીવને અનુકૂળ સામગ્રી મળે અને તેને ભોગવતાં સુખનો અનુભવ કરી શકાય. અશુભ કર્મો બાંધ્યાં પછી તેના ઉદયે ન ગમે તો પણ દુઃખના નિમિત્તો આવે અને તે દુઃખનો અનુભવ કરાવે.

સુમન ! જેમ શ્વાસોચ્છ્વાસ બંધ થવાથી [illegible] માન ભવનો નાશ થાય છે, ત્યારે અશુભ કર્મના [illegible] ઉદયથી પરંપરાથી વર્તમાન [illegible] બહાર થાય છે [illegible]

શકતું નથી. પરિણામે વિવિધ કષ્ટોને ભોગવતો તે જીવનને નિષ્ફળ પૂર્ણ કરે છે. અન્યાયવૃત્તિથી વેદનીયકર્મ અશાતારૂપે બંધાય છે. તેના ઉદયથી વિવિધ રોગાદિની પીડાઓ સહવી પડે છે. ઔષધોપચારો પણ અકિંચિત્કર બને છે અને ભારભૂત બનેલું જીવન દુઃખપૂર્ણ પસાર કરવું પડે છે. આયુષ્ય પ્રાયઃ નરકગતિનું બંધાય છે, કે જે નરક વિવિધ યાતનાઓથી ભરેલી ઘણા લાંબા કાળની જેલ છે. ત્યાના દુઃખોનું વર્ણન સાભળતાં પણ હૃદય કંપે છે. કદાચ કોઈ ઉપરના ગુણસ્થાને વર્તતો હોવાથી નરકને બદલે તિર્યંચ, મનુષ્ય કે દેવગતિનું આયુષ્ય બાંધે, તો પણ તે ટૂંકું બંધાવાથી તે તે ભવ મળવા છતાં સુકૃત્ય થઇ શકતું નથી, અલ્પકાળમાં જ મરણને શરણ થવું પડે છે. મોહનીયની મિથ્યાત્વ, કષાયો અને નોકષાયો, એમ સર્વ પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે. તેનો ઉદય થતાં અન્ય શુભ કર્મના ઉદયનો પણ દુરુપયોગ કરાવી તે આત્માને વિવિધ પાપવૃત્તિઓમાં ફસાવે છે, જીવની બુદ્ધિમા વિપર્યાસ કરે છે અને તે વિપર્યાસને વશ તેને વિષયોનો દાસ બનાવી કષાયોનું બળ વધારી મૂકે છે. તેથી તે ઉપકારીઓનો પણ દ્રોહ કરે છે, જડ પ્રત્યે રાગ અને જીવ પ્રત્યે દ્વેષ કરી વેર વધારે છે. ઉપરાત દેવ, ગુરુ અને ધર્મનો એવો વિરોધ અને વિયોગ કરાવે છે કે–અનંતકાળ પછી પણ તેઓનો યોગ થતો નથી. યોગ થાય ત્યારે પણ તે ગમતા નથી અને એ રીતે જીવનું સર્વદેશીય પતન થાય છે. નામકર્મની સર્વ અશુભ પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે અને તેના ઉદયથી જીવને નરક જેવી અશુભ ગતિ, વિકલેન્દ્રિય કે એકેન્દ્રિય જેવી હલકી જાતિ, બધી

રીતે ખરાબ-દુઃખદાયી શરીર, અને તેના કષ્ટો ઉપરાંત દુર્ભાગ્ય, દરિદ્રતા વગેરે અગણિત એવા દોષો પ્રગટે છે કે-જેનાથી વિવિધ યાતનાઓ ભોગવતો જીવ ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારતો સંસારમાં રૂલે છે. ગોત્રમાં નીચગોત્રનો બંધ થાય છે અને તેના ઉદયથી મનુષ્ય થાય તો ભીલ, કોળી, વાઘરી, ચમાર, ભંગી, હજામ, મોચી અને દરજી જેવા હલકા કુળમાં જન્મે છે. દેવ થાય તો પણ કિલ્બિષિક જેવો હલકટ દેવ થાય છે. તિર્યંચમાં પણ કૂતરો, બિલાડો, ભૂંડ, ગધેડો, કાગડો, ઘુવડ વગેરે જાતિમાં જન્મે છે અને સર્વત્ર તિરસ્કારનું પાત્ર બને છે. અથવા તો નારકીમાં નારક થઈ અસહ્ય દુઃખો ભોગવે છે. અંતરાયકર્મની પણ પાંચેય પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે, જેથી તેના ઉદયે નિર્ધન, કૃપણ અને નફટ પ્રકૃતિવાળો બને છે. તેની ઈચ્છાઓ સદૈવ અધૂરી રહે છે, મળેલી પણ [illegible] શકતા નથી અને નિર્વીર્ય તથા નિઃસત્ત્વ બની કંઈ પણ પુરુષાર્થ કરી શકતા નથી. સર્વત્ર ભયભીત અને ચિંતાતુર [illegible] છે.

રમણ! અન્યાયવૃત્તિના આ પરિણામ તને [illegible] [illegible]

એમ સુમન ! અન્યાયવૃત્તિથી મેળવેલા ભોગો અન્યાય-વૃત્તિનો પક્ષ કરાવી તેના ફળરૂપે જીવને ઉપર કહ્યાં તેવાં દુ:ખદ પરિણામ સર્જે છે. ન્યાયવૃત્તિ અને ન્યાયસમ્પન્ન વૈભવની એ કારણે આવશ્યકતા છે કે—ન્યાયવૃત્તિ એ તત્ત્વથી આત્મીયવૃત્તિ છે, સ્વભાવરમણતા છે. તેથી તેનો પક્ષ કરનારને બંધાતા સર્વ કર્મો શુભ બંધાય છે, પૂર્વે બાંધેલાં પાપકર્મો પૈકી જ્ઞાનાવરણી-યાદિ ઘાતીકર્મો તૂટે છે (ક્ષયક્ષયોપશમાદિ ભાવને પામે છે) અને અશાતાવેદનીયાદિ અઘાતીકર્મો પણ શાતાવેદનીયાદિ રૂપે પલટાઇને દુ:ખદને બદલે સુખદ બને છે. ટૂંકમા એમ કહી શકાય કે—ત્રણેય કાળમાં ત્રણેય લોકમા જગતના જીવો દશ્યમાન કે અદશ્ય જે કોઈ સુખ ભોગવે છે, તે સર્વ એક ન્યાયવૃત્તિનું જ ફળ છે. ન્યાયવૃત્તિથી મળેલો ન્યાયસમ્પન્ન વૈભવ અન્યાય-વૃત્તિનો નાશ કરી મનશુદ્ધિ દ્વારા આત્માને પણ પવિત્ર બનાવે છે, કર્મોથી મુક્ત કરે છે.

સુમન ! જ્ઞાનીઓએ ધન-સમ્પત્તિની દાન, ભોગ અને નાશ-એ ત્રણ ગતિ કહી છે, પણ તેમાં દાન એક જ તેની સદ્ગતિ છે આ દાનમા ન્યાયોપાર્જિત વૈભવનું મહત્ત્વ છે. અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યના દાનની કિંમત નહિવત્ છે. અલ્પ માત્ર દાનનાં પણ વિશિષ્ટ અને અગણિત ફળો મળ્યાના વિવિધ દષ્ટાન્તો શાસ્ત્રમાં કહેલા છે તે પ્રાય: ન્યાયસમ્પન્ન વૈભવના દાનના અથવા દાનવૃત્તિના (ન્યાયવૃત્તિના) છે.

સુમન ! ન્યાયસમ્પન્ન વૈભવની એક વિશિષ્ટતા એ છે. કે—તે તેના માલિકને લેશ પણ ચિંતાનું કારણ બનતું નથી. તે સ્વયં પોતાનું રક્ષણ કરે છે. તેને કોઈ ચોરી શકતું નથી.

ચોરનાર પોતે ચોરાય છે. અગ્નિ કે પાણીના ઉપદ્રવો પણ તેને નડતા નથી. રાજા તેનું હરણ કરી શકતો નથી. કોઈ અજ્ઞાનથી તેનું હરણ કરે છે તો પણ તેની બુદ્ધિ શુદ્ધ થાય છે અને તે પાછું આપવા પ્રેરાય છે. 'સાચા શેઠની પાઘડી'– એ કહેવત તેના દૃષ્ટાન્તરૂપે સર્વત્ર પ્રચાર પામેલી છે. ઉપરાન્ત તે તેના માલિકની પણ રક્ષા કરે છે. તેની બુદ્ધિમાં ઔદાર્ય, સંતોષ, નીતિ, સદાચાર વગેરે વિવિધ ગુણોને પ્રગટ કરી જન્મ સુધારે છે અને સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરાવે છે.

એથી વિપરીત અન્યાયનું દ્રવ્ય મેળવતાં અને મેળવ્યા પછી પણ ચિન્તાનું કારણ બને છે, પોતાનો અને પોતાના માલિકનો પણ નાશ કરે છે. વિવિધ ઉપાયોથી તેની રક્ષા કરવા છતાં કોઈ અગમ્ય રીતે તેના માલિકને નિર્ધન અને દરિદ્ર બનાવી તે ચાલ્યું જાય છે. તે ચાલ્યું ન જાય અને રહે, તો પણ રહે ત્યાં સુધી તેના માલિકની બુદ્ધિમાં [illegible], અનીતિ, અનાચાર વગેરે સ્વ-પર અહિતકર અનેક દુર્ગુણોને પ્રગટ કરી તેને [illegible] કરે છે અને ભવાન્તરમાં દુર્ગતિ પમાડે છે. બીજાઓને પણ [illegible] વગેરે પાપબુદ્ધિ પ્રગટ કરે છે.

[illegible]

અને કીર્તિની દરકાર ઓછી કરે છે, સત્ત્વને તત્ત્વ માની તેની રક્ષા કરે છે, સત્ત્વને છોડતાં પહેલાં પ્રાણને છોડવા તૈયાર થાય છે અને તેથી સત્ત્વની સાથે રહેનાર લક્ષ્મી અને કીર્તિ તેની દાસીઓ બનીને રહે છે. પરિણામે સમગ્ર લોક પણ તેની સેવા કરવા માટે પ્રેરાય છે.

સુમન ! જીવ જ્યારે પોતાના જીવનથી–સત્ત્વથી રક્ષા કરશે તથા લક્ષ્મી અને કીર્તિની મહત્તાને ઓછી સમજશે, ત્યારે તેને મળશે તે ધન અને કીર્તિ પૂર્ણ-ન્યાયસમ્પન્ન હશે. તે તેના સર્વ સુખોનું કારણ બનશે, માટે સત્ત્વને મહત્ત્વ આપી તેની રક્ષા કરવી જોઇએ, લક્ષ્મી અને કીર્તિનો મોહ તજવો જોઇએ. ન્યાયસમ્પન્ન વૈભવની પ્રાપ્તિનો એ જ સાચો ઉપાય છે.

સુમન ! ટૂંકમાં કહું તો ન્યાય એ જ્ઞાન છે, દર્શન છે અને ચારિત્ર છે, એ વિનય છે, તપ છે, જિનપૂજા છે અને ધર્મનું સર્વસ્વ છે. સત્ત્વથી ન્યાયનું પાલન કરીને મેળવેલું ધન સર્વ સુખોને પ્રાપ્ત કરાવે છે, માટે તેને માર્ગાનુસારિતામાં પ્રથમ ગુણ તરીકે વર્ણવ્યો છે. આ વિષયમા તું જેમ જેમ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી મધ્યસ્થભાવે વિચારીશ, તેમ તેમ તને ઘણું તત્ત્વજ્ઞાન પ્રગટ થશે.

હવે પછી આપણે 'શિષ્ટાચારપ્રશંસા' નામના માર્ગાનુસારિતાના બીજા ગુણ અંગે અનુપ્રેક્ષા કરીશું.

卐

[૯]

સુમન ! જીવ અનાદિકાળથી જે સુખ માટે પ્રયત્નો કરે છે, તેની પ્રાપ્તિના પ્રથમ ઉપાયરૂપ માર્ગાનુસારિતાનો બીજો પ્રકાર શિષ્ટાચારપ્રશંસા છે. આ ગુણ ન્યાયસંપન્ન વિભવનો અનુકૂળ છે. તેને સમજવા માટે શિષ્ટ-આચાર-પ્રશંસા,– એ ત્રણેને જુદા જુદા અને સંયુક્ત સમજવાની જરૂર છે.

સુમન ! આ ગુણમાં 'પ્રશંસા' વિધેય છે અને 'શિષ્ટના આચાર' અનુવાદ્ય છે. એની તરફથી પ્રશંસાને સમજવાની છે, તે પણ કેવી પ્રશંસા કરવી રહી તેનું મહત્ત્વ સમજાતાં જેના ની પ્રશંસા ... થઈ શકતી નથી. માટે પ્રથમ હું ત્યાં આચારનું મહત્ત્વ વિચારીએ.

સુમન ! એ રીતે આચાર શબ્દમાં 'માર્ગ'-સતત-વિ
-એ ત્રણ અંશો છે, તેથી અખંડ-સતત વિધિપૂર્વક
વર્તન કરવું તેને આચાર કહેવાય છે.

ધીમી ગતિએ પણ શક્તિ-સંયોગ પ્રમાણે જે પ્ર
માર્ગે ચાલતો રહે, તે હજારો માઇલ દૂર રહેલા પણ ઇષ્ટ
પહોંચે છે, તેમ પ્રતિદિન યથાશક્ય શુભ વર્તન કરતો
તે છેક મુક્તિ સુધી પહોંચી શકે છે.

ચાલનાર ભૂલો ન પડે અને કાંટા-કાંકરાથી બચી
પૂર્વક ઇષ્ટસ્થળે પહોંચે તે માટે લોકો માર્ગનો આશ્રય લે
તેમ ભવમાં ભટકયા વિના નિર્વિઘ્ને સુખપૂર્વક મોક્ષમા પહોં
માટે આચારનું પાલન કરવું જોઇએ આચારના આશ્રય
કદી મુક્તિ થતી નથી. જ્ઞાનીઓએ સંસારને અટવી કહી
તેમાંથી પાર ઉતારનાર આચારને માર્ગ કહ્યો છે અ
આચાર એ મુક્તિપુરીનો માર્ગ છે.

સુમન ! આ આચારરૂપ મોક્ષનો માર્ગ એ જ જી
સર્વસ્વ છે. તેનું પાલન કરનારા, ઉપદેશદ્વારા દાન કરન
તેના પાલકને સહાય કરનારા જે કોઇ છે, તે જ આ જગ
સાચા ઉપકારી છે. આપણે શ્રી અરિહંતદેવ વગેરે પરમે
ભગવંતોને કે તેઓની આજ્ઞાના પાલક બીજાઓને ઉપક
માનીએ છીએ, તેનું કારણ તેઓ આ આચારનો ઉપદે
પાલન, દાન અને સહાય કરે છે તે છે.

સુમન ! આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ તે તેનો ધર્મ છે અ
તેને પ્રગટ કરવાનું સાધન આચાર છે, તેથી કાર્યનો કારણ

જીવોને મળે છે તે સૂર્ય-ચંદ્ર ધર્મના પ્રભાવે નિયમિત ઉદય પામે છે અને સતત પરિભ્રમણ કરે છે.

સુમન ! જો ધર્મ ન હોય, તો તે તે સમુદ્ર અગ્નિ, વાયુ વગેરેની સહાય મળવાને બદલે ઉપદ્રવો થાય એક એકમાં એટલી તાકાત છે કે–પૃથ્વીનો પ્રલય કરે, કોઈ બચી શકે નહિ. તેમ સૂર્ય-ચંદ્રનું પરિભ્રમણ જો ન હોય, તો આહારાદિ જીવન-સામગ્રી મળી શકે નહિ ધર્મ અને ધર્મીઓનું અસ્તિત્વ અનાદિકાળથી છે અને તેના પ્રભાવે જીવોને તે તે જીવનસામગ્રી મળતી રહે છે, ઉપદ્રવોથી રક્ષણ થાય છે

સુમન ! તને પ્રશ્ન થશે કે–અનેક ઉપદ્રવોથી ભરેલો સંસાર છે જો ધર્મ સર્વના ઉપદ્રવો અટકાવતો હોય, તો અગ્નિ, જળ કે દુષ્કાળ વગેરેના ઉપદ્રવો કેમ હોય છે? તેનું સમાધાન એ છે કે–ધર્મ સદાય સર્વનું [illegible], પણ તેનો અનાદર કરીને જીવો પોતે પોતાના [illegible] ગુરુતાથી ધર્મનો દ્રોહ કરીને [illegible] જીવોને પણ તે તે પ્રસંગે ધર્મ તો ઉપકાર [illegible]

જીવ, અજ્ઞાન અને મોહથી ધર્મનો [illegible]

સુમન ! પૃથ્વી ઉપર પ્રત્યેક જીવને યોગ્ય આહાર ઉ
થાય છે અને મળી રહે છે તથા લટકતી ખુલ્લી તલવારની
મસ્તક ઉપર ઝઝુમી રહેલાં મરણાન્ત સંકટો પણ નડતા
તેમાં એક ધર્મ કારણ છે. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે–વિવિધ સંક
ભરેલા આ સંસારમા જીવોનું રક્ષણ કરનાર જો કોઇ હોય
બંધુની જેમ સદા સાથે રહેનાર અતિ વત્સલ એક માત્ર ધર્મ

સુમન ! આ ધર્મના પ્રભાવથી પૃથ્વીની સપાટીથી ઉ
રહેલું પણ સમુદ્રનું પાણી રેલાઇને પૃથ્વીને ડૂબાવતું
અને તાપથી અતિ તપી જતી પૃથ્વીને વરસાદ આશ્વા
આપી તૃપ્તિ કરે છે. અર્થાત્ ધર્મના પ્રભાવે જીવો પૃ
ઉપર રહી શકે છે, જવું–આવવું કરી શકે છે અને જીવી શકે

અગ્નિનો સ્વભાવ બાળવાનો છે. તે જો તિર્છું ગ
કરે તો સઘળું બાળી મૂકે, છતાં તેમ થતું નથી અને આ
ઉર્ધ્વદિશામા ગમન કરે છે.

વાયુ સ્વેચ્છાચારી છે, તેને રોકવાનું કોઈમાં સામ
નથી, તે જો ઊંચે ચાલ્યો જાય તો કોઈ શ્વાસોચ્છ્વાસ પ
લઈ શકે નહિ, છતા તેમ બનતું નથી અને વાયુ તિર
ગમન કરે છે.

નીચે આધાર વિના અને ઉપર આલંબન વિના પા
જગતનો આધાર પૃથ્વી સ્થિર ટકી રહી છે અને પ્રાણીઓ
આધાર આપી રહી છે.

જેના પરિભ્રમણથી અનાજ, ઔષધિઓ અને ઘાસ પા
છે, આરોગ્ય સચવાય છે અને બીજા પણ વિવિધ લાભ

રહ્યો છે અને ઊંચે ચઢી જવાના-મુક્તી કરવાના પ્રયત્નો તે કરે જ છે

સુમનાઓ! જીવને ધર્મને નહિ પામેલા જીવો પણ ઘણા અન્ય જીવોના ધર્મથી થાય છે [illegible] છે કે-એક પરમાત્મા-જીવની નિશ્રાએ બીજા અનેક [illegible] જીવો જીવે છે લોકમાં પણ આપણે નજરે જોઈએ છીએ કે-એક [illegible] પુણ્યના પ્રભાવે અનેક નિરાશ્રય જીવો જીવતા [illegible] શ્રી જિનેશ્વરદેવની સિદ્ધ પ્રતિમાના પ્રભાવે નહિ [illegible] જીવો પણ [illegible] જાય છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવના [illegible] ત્યાંથી પ્રગટેલા અતિશયોથી સવાસો યોજન [illegible] કે રોગ-મારી-મરકી વગેરે થતા નથી, વળી [illegible] ધર્મથી અન્ય આત્માઓને [illegible] સારો [illegible] ભાગ્યના બળ છે, અગ્નિના [illegible]

સુમન ! આજે ભલે આપણે ન કરી શકીએ, પણ આખરે તો આપણે એ સત્ત્વ કેળવવાનુ જ છે. આપણી જવાબદારી આપણે છોડીને કર્મના ઉદયને શરણે જવાનું જ છે કર્મ બાધવા માટે મનસ્વીપણે આપણે તેનો બદલો ભોગવવા માટે તૈયાર નથી રહી શકતાં એ આપણો ગુન્હો છે અને એ ગુન્હાની શિક્ષા ભોગવવા માટે આપણે નવા નવા જન્મો લેવા પડે છે. જ્યારે આપણે આપણાં બાધેલાં કર્મોને સમતાપૂર્વક, ગભરાયા કે મુંઝાયા વિના, પ્રસન્નતાથી ભોગવી લઇશું, ત્યારે આપણું ભવભ્રમણ અટકશે.

સુમન ! જેમ હિતબુદ્ધિએ પણ શિક્ષા કરવી પડે છે, તેમ કર્મો પણ આપણને પીડે છે તેમા એ તત્ત્વ સમાયેલું છે. જો એમ ન હોય, તો કર્મના ઉદયનો વિરોધ કરવારૂપ આર્ત્ત-રૌદ્રધ્યાનને તજવાનુ અને શુભાશુભ કર્મોના ઉદયમાં સમાધિ કેળવવારૂપ ધર્મધ્યાનને સેવવાનું વિધાન જ્ઞાનીઓ ન કરે. આપણે જ્યારે સૂક્ષ્મબુદ્ધિ અને માધ્યસ્થ્યભાવ કેળવીને તત્ત્વની શોધ કરીશું, ત્યારે આ રહસ્ય સમજાશે અને ત્યારે જ પર-ખાશે કે–હુ મારા અજ્ઞાન અને મોહથી ધર્મનો દ્રોહ કરી રહ્યો છું, છતાં ધર્મ મારી રક્ષા કર્યો જ કરે છે.

એમ સુમન ! ધર્મ એ તો ધર્મ જ રહે, કદી પણ આપણી રક્ષાને એ ન છોડે. આપણે ભલે તેનો વાર વાર દ્રોહ કરીને આપત્તિઓ ઊભી કરીએ. એ તો એનું કાર્ય કર્યાં જ કરે છે અને કર્યાં જ કરશે. આપણે માનવુ જોઈએ કે–અના-દિકાળથી ધર્મ મારું રક્ષણ કરી રહ્યો છે અને મને જીવાડી

ગયો છે અને ઊંચે લઈ જવાના-સુખી કરવાના પ્રયત્નો તે કરે જ છે

સુમન ! એ રીતે ધર્મને નહિ પામેલા જીવોનું પણ રક્ષણ અન્ય જીવોના ધર્મથી થાય છે. શાસ્ત્ર કહે છે કે-એક પર્યાપ્તા-જીવની નિશ્રાએ બીજા અસંખ્યાતા અપર્યાપ્તા જીવો જીવે છે. લોકમાં પણ આપણે નજરે જોઈએ છીએ કે-એક પુણ્યવાનના પુણ્યના પ્રભાવે અનેક નિષ્પુણ્યક જીવો જીવતા હોય છે. એક શ્રી જિનેશ્વરદેવની સિદ્ધ ભક્તિના પ્રભાવે નહિ [illegible] જીવો પણ દૂર ભાગી જાય છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવના [illegible] ત્યાંથી પ્રગટેલા અતિશયોથી સવાસો યોજન સુધી [illegible] કે, રોગ-મારી-મરકી વગેરે થતા નથી, વગેરે એક [illegible] ધર્મથી અન્ય આત્માઓને થતા [illegible] આ કારણ જ્ઞાનીભગવંતો [illegible] કે, [illegible] ધર્મ [illegible] [illegible] ગુણ છે, [illegible] [illegible] પ્રત્યે વાત્સલ્ય [illegible] જીવ અજ્ઞાન અને [illegible] [illegible] અને ધર્મ તે [illegible]

જીવો ભલે ધર્મનું કે ધર્મીઓનું અપમાન કરે, તે તો અપમાન કરનારનું પણ હિત ઇચ્છે છે અને હિત કરતો રહે છે.

સુમન ! અપમાનને ગણીને ઉપકાર કરવો છોડી દે તે સાચો ઉપકારી નહિ, ધર્મ સાચો ઉપકારી છે. તે દ્રોહીનું પણ હિત જ કરે, તેની રક્ષા જ કરે અને તેને સુધારવાનું કાર્ય કર્યા જ કરે.

સુમન ! તને આશ્ચર્ય થશે કે–આ હકીકતની પાછળ અનેક વિકલ્પો અને તર્કો જાગશે, પણ આશ્ચર્ય પામવાનું કે વિકલ્પો અને તર્કો કરવાનું કોઈ કારણ નથી. એ માટે તારે વસ્તુના સ્વભાવને–સ્વરૂપને સમજવું પડશે. પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવને છોડતી નથી. ધર્મનો સ્વભાવ જ એવો છે કે–સર્વનું કલ્યાણ કરવું. હું તને પૂછું છું કે–જે સમગ્ર વિશ્વનું કલ્યાણ ન કરે, તે ધર્મ કહેવાય ? અને સર્વ જીવોનો હિતકર કહેવાય ? તારે કહેવું જ પડશે કે–ન કહેવાય. જો એમ છે, તો શ્રી જિનેશ્વરદેવોને જગતચિંતામણિ, જગન્નાથ, જગદ્ગુરુ, જગદ્રક્ષણ, જગદ્બંધુ વગેરે કહ્યા છે, તે તેઓ તેવા છે માટે કહ્યા છે. અને એ બધાં વિશેષણો તેઓનો ધર્મ જગતને તે તે પ્રકારે ઉપકાર કરે છે, માટે જ તેમને આપ્યાં છે. એ રીતે ધર્મ વિશ્વનો ઉપકારક છે.

સુમન ! ધર્મનો સ્વભાવ જ એવો છે કે–તેનાથી વિશ્વને ઉપકાર થાય. અપકાર ન કરવો તે પણ એક ઉપકારનો જ પ્રકાર છે. ધર્મ કોઈનો અપકાર કરતો નથી, ઉપરાંત અપકારીનો પણ ઉપકાર કરે છે. એ એનો સ્વભાવ છે. આ હકીકત જરા સ્પષ્ટ કરીએ આપણે માર્ગે ચાલતા બીજાઓથી બચવા માટે

તેને રસ્તો આપીએ તો જ આગળ ચાલી શકીએ છીએ, દાન બીજાને આપીએ છીએ, સેવા બીજાની કરીએ છીએ, અહિંસા માટે અન્ય જીવોને મારતા નથી પણ જીવાડવાના શક્ય પ્રયત્નો કરીએ છીએ જે વીંછી કરડે અને પકડાય તો પણ મારતા નથી, તેને કોઈ મારે તો પણ મારવા દેતા નથી, જો તેને મારે તો પાપ માનીએ છીએ, ક્રોધીને પણ ક્ષમા આપીએ છીએ, અને અભિમાનીની પણ દયા ચિંતવીએ છીએ આવા અનેક પ્રકારે આપણે ધર્મ કરીએ છીએ. તેનાથી તે તે વ્યક્તિઓને ઉપકાર થાય છે કે નહિ? જો થાય છે, તો એ ઉપકાર આપણા ધર્મથી તેને થાય છે, એમ માનવું જોઈએ.

ભગવન્! આ તો સામાન્ય દૃષ્ટાંત [illegible] આત્મસ્વરૂપ મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ [illegible] ભાવનાઓ પરમાત્મપદ [illegible] વિશ્વના સર્વ જીવોના હિત [illegible] અને દુઃખમુક્ત કરવાની ભાવના તે મૈત્રી [illegible] ગુણોને પામેલા ગુણવંતના ગુણો પ્રત્યે [illegible] જોના દુઃખના પ્રતિકારની બુદ્ધિ [illegible] [illegible] ભાવનાઓ [illegible] [illegible]

તેને દેખી શકીએ અને તેને તેના માર્ગે ચાલવા દેવા માટે આજુના માર્ગે આપણે ચાલીએ, એથી એ અથડાતો બચી જાય.

સુમન ! જો સૂર્યનો પ્રકાશ ન હોય, તો આપણે તેને બચાવી ન શકીએ. એ રીતે જેમ આપણા દ્વારા સૂર્યના પ્રકાશથી તેને ઉપકાર થાય છે, તેમ ધર્મી દ્વારા ધર્મ અધર્મીઓને પણ ઉપકાર કરે છે.

વળી સુમન ! મન વિનાના જીવોને ધર્મ હોય નહિ, કારણ કે-ધર્મનો આધાર મન છે. છતાં એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના અસંજ્ઞી જીવો ઊંચે આવે છે, તેમા કાળ, સ્વભાવ, ભવિતવ્યતાદિ કારણો છતા ધર્મીઓના ધર્મનો પ્રભાવ વિશિષ્ટ કારણરૂપ છે, કારણ કે-ધર્મી જીવો અન્ય સર્વ જીવોના કલ્યાણની ભાવનાવાળા હોય છે. તેઓની એ ભાવનારૂપ ધર્મના બળે અન્ય જીવો ઊંચા આવે છે. જો એમ ન હોય અને એક ધર્મીની ભાવના બીજાને ઉપકાર ન કરતી હોય, તો આપણે શ્રી અરિહંતભગવાન વગેરે પરમેષ્ઠિઓને કે બીજા પણ ધર્મ આરાધકોને ઉપકારી કયી રીતે માની શકીએ ? એમ માતા-પિતાદિની પણ શુભ લાગણીઓ જો આપણા હિતને ન કરતી હોય, તો તેઓનો ઉપકાર કયા કારણે આપણે માનીએ ?

સુમન ! શ્રી જિનભક્તિને મુક્તિની દૂતી કહી છે. એ ભક્તિના પ્રભાવે જીવ મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરી શકે છે અને જિનાજ્ઞાને પાળી શકે છે. જો ભક્તિ ન હોય, તો તેઓની આજ્ઞા પાળી શકાય નહિ આ ભક્તિ પણ જીવમા તેઓની કલ્યાણકર-વિશ્વહિતકર ભાવનાને બળે જાગે છે. તેઓની એ ભાવના એટલે વિશ્વને સર્વથા દુઃખમુક્ત કરી શાશ્વત સુખની

પ્રાપ્તિ કરાવવાની ભાવના સમાધિ ધર્મ, અને આ ભાવનામાં ભિન્નતા નથી, અપેક્ષાએ તે બધા ધર્મસ્વરૂપ છે [illegible] તે ભાવનાથી આપણને લાભ થયો જ છે [illegible] [illegible] પ્રભાવથી જ [illegible] આટલે ઊંચે આવ્યો [illegible] જ [illegible] લગી જવાનો છે, [illegible] એમ શ્રી વીતરાગનાથના [illegible] નિવૃત્તાચાર્ય મહારાજ પ્રભુને વિનવે છે

[illegible] એમ વિવિધ [illegible] તેના આધાર છે. તેના પ્રા[illegible] [illegible] ધર્મ [illegible] [illegible] આપણ[illegible] [illegible] પુણ્ય[illegible] [illegible] [illegible] હિત માટે [illegible] [illegible] પ્રયત્નોથી [illegible] [illegible] [illegible]

પરહિતકારી એવા ધર્મગુરુઓ પાસેથી, તેઓનો વિનય અને સેવા કરવાપૂર્વક હિતશિક્ષા પ્રાપ્ત કરી હોય તેવા પુરુષો આવા પુરુષોએ સદાચારનો વારસો મેળવ્યો છે અને પોતાની પછીના જીવોને તે આપ્યો છે એમ સર્વ જીવોના સુખના એક અનન્ય સાધનરૂપ સદાચારનો પ્રવાહ અખંડ વહેવડાવવામાં આ શિષ્ટપુરુષોનો અમૂલ્ય ફાળો છે.

સુમન ! શ્રી જિનેશ્વરદેવો સુખપ્રાપ્તિના ઉપાયોનો ઉપદેશ કરે છે, તેને શિષ્ટપુરુષો ઝીલે છે અને તેનું યથાશક્ય પાલન કરવાપૂર્વક અન્ય જીવોને વારસારૂપે આપે છે એ રીતે શિષ્ટાચારનુ અસ્તિત્વ શિષ્ટપુરુષોને આભારી છે. તેથી શિષ્ટાચારનું જેટલુ મહત્ત્વ છે, તેટલું કે અપેક્ષાએ તેથી પણ અધિક મહત્ત્વ શિષ્ટપુરુષોનું છે. તેઓનો જગત ઉપર આ અસાધારણ ઉપકાર છે કે-તેઓએ શિષ્ટાચારનું દાન કર્યું છે. આપણે સૌ તેઓના ઋણી છીએ.

સુમન ! મનુષ્યના દેહની અપવિત્રતાના યોગે પ્રતિદિન ઉકરડા સર્જાય છે અને તેની દુર્ગંધથી હવામાન બગડતું રહે છે. તેની અસરમાથી બચવા માટે બીજી બાજુ બાગ-બગીચામાં ફૂલ-ઝાડોનો ઉછેર કરવામા આવે છે અને તેના આલંબનથી આરોગ્યનું રક્ષણ કરાય છે. એ રીતે અનાદિકાળથી સંસારી જીવોની અપવિત્રતારૂપ કામ-ક્રોધ-મદ-મોહ-માયા-લોભ-ઇર્ષ્યા-અહંકાર વગેરે દોષોથી જગતમા દૂષિત વાતાવરણ સર્જાતું રહે છે અને તેની અસરથી અન્યાન્ય જીવો પાપવૃત્તિમા પ્રેરાય છે. તેની સામે શિષ્ટપુરુષોના આચારો, જેવાં કે-વૈરાગ્ય, ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા, સંતોષ, પ્રેમ, વાત્સલ્ય,

પરોપકારવૃત્તિ વગેરેનું પવિત્ર વાતાવરણ અનેક જીવોને પાપ-
પ્રવૃત્તિથી બચાવે છે. અપવાદ નહીંકે અલ્પ જીવોને બાદ કરતાં
ત્રણેય કાળમાં જે કોઈ જીવો સદાચારનું પાલન કરી શક્યા
છે, કરે છે કે કરશે, તે સર્વના ઉપર આ શિષ્ટપુરુષોનો
વિશિષ્ટ ઉપકાર છે, કારણ કે-તેઓના જીવનનો અચિન્ત્ય પ્રભાવ
તેમાં કારણભૂત છે.

ભગવન્ ! માતા-પિતા કે તેવા અન્ય ઉપકારી [illegible]
વિના જેમ બાળકોના [illegible] થાય નહિ તેમ [illegible]
આલંબન વિના કોઈ શિષ્ટાચારને પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ [illegible]

[illegible]

માન મળ્યું હોય અને તેને કામધેનુ, કલ્પવેલી કે ચિંતામણીથી પણ અધિક મહત્ત્વ આપ્યું હોય, તો તે આ શિષ્ટાચારને કારણે છે, અને તેના દાતા શિષ્ટપુરુષો છે. જે શિષ્ટાચારોના અભાવે મનુષ્યભવ વિવિધ અનર્થોનું કારણ બને છે અને શિષ્ટાચારયુક્ત મનુષ્યભવ બાહ્ય-અભ્યંતર સર્વ સંપત્તિનું કારણ બને છે, તે શિષ્ટાચારના પાલક અને દાતા શિષ્ટપુરુષોના ઉપકારોનું વર્ણન સુમન ! કયા શબ્દોમાં કરી શકાય ?

સુમન ! જે શિષ્ટાચારના બળે મનુષ્ય પોતાના જીવનને સ્વ-પરહિતકર બનાવી શકે છે, તે શિષ્ટાચારની પ્રાપ્તિ અને પાલન મનુષ્ય કરી શકે છે, માટે જ તેનો મોક્ષ થઈ શકે છે.

સુમન ! શિષ્ટાચારનું પાલન કરનારા શિષ્ટપુરુષો દાનાદિ ધર્મના પાલક અને પ્રચારક છે, કારણ કે-શિષ્ટાચારનું પાલન એ સર્વશ્રેષ્ઠ દાન છે, એ શિયળ છે, એ તપ છે અને એ જ તત્ત્વથી ભાવ છે. શાસ્ત્રોમાં દાનાદિ ચાર પ્રકારના કે ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના ધર્મનું જે કોઈ વર્ણન કર્યું છે, તે સર્વ તત્ત્વથી શિષ્ટાચારરૂપ છે.

તો પણ અહીં લોકાપવાદનો ભય, દીન-દુઃખીઆઓનો ઉદ્ધાર કરવાની વૃત્તિ, કૃતજ્ઞતા, સત્કાર્યોને અંગે દાક્ષિણ્ય, સર્વની નિંદાનો ત્યાગ, સાધુ-શિષ્ટપુરુષોની પ્રશંસા, આપત્તિમા દીનતાનો અભાવ, સંપત્તિમા સવિશેષ નમ્રતા, પ્રસંગે અલ્પભાષણ, વચનમાં પરસ્પર અવિસંવાદ, પ્રાણાન્તે પણ અંગીકાર કરેલી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન, કુળાચારનું પાલન, અસદ્ વ્યયનો ત્યાગ, સર્વ ક્રિયા યોગ્ય દેશ-કાળે કરવી, ઉત્તરોત્તર શ્રેષ્ઠ કાર્યો કરવાનો આગ્રહ, પ્રમાદ-દુર્વ્યસનનો ત્યાગ, લોકાચારનું પાલન, સર્વત્ર

ઔચિત્યનું પાલન અને પ્રાણાન્તે પણ ગર્હિત કાર્ય ન કરવું, વગેરે સર્વજનસામાન્ય શિષ્ટાચારોની પ્રશંસાને અંગે વિચારવાનું છે, કે જે શિષ્ટાચારો સર્વ ગુણોના આધારભૂત છે

સજ્જન ! આ શિષ્ટાચારો અને માર્ગાનુસારિતાના ગુણો તત્ત્વથી અભિન્ન છે, એટલે માર્ગાનુસારિતાના પાંત્રીસ ગુણો, સર્વ આચારોનું મહત્ત્વ સમજવા માટે તેની પ્રશંસાને ગુણ કહ્યો છે. તેથી આપણું પ્રશંસાને અંગે જે વિચારવાનું છે તે હવે પછી વિચારીશું.

[૧૧]

સુમન ! જીવના અનાદિ કુતૂહલપ્રિય સ્વભાવને કારણે તેને શિષ્ટાચારનું પાલન દુષ્કર કે દુ:ખદ લાગે એ સંભવિત છે, છતાં શિષ્ટાચારની જીવનમા એટલી મોટી આવશ્યકતા છે કે–તેના પાલન વિના મનુષ્ય આ જન્મનાં પણ શારીરિક–માનસિક–અર્થિક–સામાજીક વગેરે સુખોની સામગ્રી મળવા છતાં તેનો આનંદ અનુભવી શકે તેમ નથી. પછી લોકોત્તર સુખની પ્રાપ્તિ તો સંભવે જ કઈ રીતે? કારણ કે–લોકોત્તર ધર્મની–આત્મધર્મની પ્રાપ્તિ શિષ્ટાચારના પાલન દ્વારા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરનારને જે થાય છે, અને એ લોકોત્તર ધર્મથી જ લોકોત્તર સુખનો અનુભવ કરી શકાય છે. મનુષ્ય જયા સુધી શિષ્ટાચારનુ પાલન કરે નહિ, તે યોગ્યતા પ્રગટાવે નહિ, ત્યાં સુધી તેને અનાદિ જન્મ–મરણની કે વિષય–કષાયોની પીડાઓ છોડતી નથી અને આત્મસુખનો સહજ આનંદ અનુભવવા મળતો નથી.

એ કારણે સુમન ! દરેક મનુષ્યે પોતાની શકયતા અને ભૂમિકાને અનુસારે શિષ્ટાચારનું પાલન અવશ્ય કરવાયોગ્ય છે, એટલું જ નહિ, બીજાઓને પણ તેનું દાન કરવું આવશ્યક છે. શ્રીમંત બીજા જીવોના હિતાર્થે જેટલો દ્રવ્યવ્યય કરે, તેટલું જ

કાર્ય સફળ થાય છે, બીજું ભોગ કે નાશરૂપે નિષ્ફળ થાય છે. તેમ શિષ્ટાચાર માટે પણ છે. પોતે જ શિષ્ટાચાર પાળે અને બીજાને તેનું દાન કરવાનો જો ઉદ્દેશ કે પ્રવૃત્તિ ન હોય તો તત્ત્વથી તેનું શિષ્ટાચારનું પાલન નિષ્ફળ નીવડે છે. આત્મ-વિકાસના માર્ગે તેને આગળ વધારી શકતું નથી અને કર્મના બંધનોથી છોડાવી શકતું નથી.

ભગવાન ! શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ આગમની સ્થાપના કરીને ઉપદેશ આપ્યો અને એનો પ્રવાહ આર્યાવર્તમાં ચાલુ છે [illegible] દોર અને સર્વ રહીને ઉપદેશની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે તેનું કારણ શિષ્ટાચારનું-સદાચારનું દાન કરવું એ જ છે.

ભગવાન ! ધર્મનું તત્ત્વ સુખ પામીને પ્રસન્ન થવાનું નથી, પણ સુખ આપીને પ્રસન્ન થવાનું છે. પોતાના સુખ માટે આ જગતમાં કોણ પ્રયત્ન નથી કરતું ? કિંતુ પરના સુખ માટે [illegible] છે, [illegible] છે કે પ્રયત્ન કરે છે, તે જ મહાન છે અને તે જ મહાત્મા બની પરમાત્મા પણ બની શકે છે. એટલે શિષ્ટાચારનું પાલન પોતે જ કરીને સંતોષ માનતા ઉચિત નથી. [illegible] શિષ્ટાચારની ભૂમિકાને પામે, શિષ્ટાચારને પાળે, [illegible] સ્વયં [illegible] ભાવનાપૂર્વક શિષ્ટાચારનું પાલન કરે [illegible] પા. [illegible] જ [illegible]

બીજાને આપવાથી જ તે આપણને મળે છે. ઘરમાં જો બીજા
દુઃખી હોય, તો પોતે ભલે નીરોગી હોય, બુદ્ધિમાન હોય અને
રળતો-કમાતો હોય, પણ સુખ ભોગવી શકતો નથી. જેમ
બીજાના દુઃખની અસર તેને વ્યથા કરે છે, તેમ સર્વ વિષયમાં
સમજવાનું છે. દાનધર્મની, સેવાધર્મની, પરોપકાર વગેરેની
મહત્તા આ કારણે જ છે. જો એમ ન હોત, તો વિશ્વવત્સલ
શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતો કદાપિ એકની સંપત્તિ બીજાને આપી
દેવાની કે એક સજ્જન સુખી આત્માને બીજા દુઃખી વગેરે
જીવોની સેવા કરવાની ભલામણ ન કરત ! અગર તો એ
ભલામણ ધર્મરૂપ નહિ પણ અન્યાયરૂપ મનાત

સુમન ! જો એ રીતે છદ્મસ્થ જીવોનું સુખ પરસાપેક્ષ
બીજાના સુખે તેને સુખ મળે છે, તો જ સુખનો અ
કરી શકાય છે, તો જીવ માત્રના સુખના હેતુભૂત શિ
દાન અનિવાર્ય થઈ પડે છે.

બીજાં દાન આપણે ગમે તેટલાં કરીએ, પણ
સુખી કરવા માટેનું સર્વશ્રેષ્ઠ દાન એ તો માત્ર
દાન જ છે. અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર, ધન, દો
આપણે કેટલુંય આપીએ, પણ તે લેનારને અ
અમુક પ્રકારનું જ સુખ આપી શકે, જ્યારે સવ
સર્વ પ્રકારનું સંપૂર્ણ સુખ તો જીવ પોતે જ
પ્રાપ્ત કરી શકે. અને એવું સુખ પ્રાપ્ત
સુખની ભૂખ ભાગી શકે, માટે તેને સહાય
એ શાશ્વત-સંપૂર્ણ-સર્વદેશીય સુખના દાન

સુમન ! દરિદ્ર-દીન-દુઃખી વગેરે લા

પશુ-પક્ષી વગેરેને દાન કરીએ, તેના કરતાં [illegible] સુપાત્રનું દાન સંત-સાધુઓને કરીએ, તો તેનું ફળ કરોડગણું [illegible] મોટું કહ્યું છે. તેનું કારણ પણ એ છે કે સંત-સાધુઓને દીધેલું દાન [illegible] કે શિષ્ટાચાર પોષક, [illegible] બને છે. એક સંતને દીધેલા દાનનું ફળ [illegible] મોટો અથવા અગણિત જીવોના હિત સુધી પહોંચે છે [illegible] પછી તે [illegible] સાધુ-સંતને દીધેલું દાન [illegible] ઉપકાર કરે છે.

એનો અર્થ એ નથી થતો કે—દીન-દુઃખીઓને દાન [illegible] આપવા [illegible] સાધુઓને જ આપવું [illegible] દાન કરતાં પણ [illegible] જગતના [illegible] દુઃખી [illegible] સમજો. એ ભાવના [illegible] અને [illegible] દીન-દુઃખી-લાચાર [illegible] જીવોને પણ દાન કરવું.

એ રીતે સુમન ! પ્રાથમિક કક્ષાની દયામાં મનુષ્ય દીન-દુ:ખી વગેરેને અન્ન-જળ વગેરે જીવનસામગ્રીનું દાન કરવામાં ઇતિકર્ત્તવ્યતા સમજે છે, એને જ શ્રેષ્ઠ ધર્મ માને છે અને દીન-દુ:ખી વગેરેને અન્ન-જળ વગેરેનું દાન કરી પોતાને કૃતકૃત્ય માની લે છે. એટલું જ નહિ, એની દૃષ્ટિએ શિષ્ટાચાર કે શિષ્ટાચારના પાલક-પ્રચારકોની સેવા કિંમત વિનાની દેખાય છે અને તેથી તેના પ્રત્યે કદાચ તે અણગમો પણ કરી નાંખે છે.

પણ સુમન ! તે તેની અધુરી સમજનું પરિણામ છે. એક દાંતનો ડૉકટર દાંતના રોગોની સેવા કરવામાં દાંતને અંગે ખૂટતાં કે સડતાં તત્ત્વોનો વિચાર કરી તેટલા જ પ્રયત્નો કરશે, પણ આયુર્વેદના નિષ્ણાતને તેથી સંતોષ નહિ થાય. તે તો દાંતના રોગના મૂળ કારણ સુધી પહોંચી તેના પેટને અને હોજરીને તપાસશે, તેમાં ખૂટતાં કે બગડતાં તત્ત્વોને પૂર્ણ કરવા કે સુધારવા માટે પ્રયત્ન કરશે અને એ રીતે દાંતના રોગને મૂળમાંથી નાશ કરવાના પ્રયત્નો કરશે.

એ રીતે સુમન ! તાત્ત્વિક દયાને સમજનારો જ્ઞાની દીન-દુ:ખીઆઓની અશરણ, અનાથ અને લાચાર દશાને જોઈ તેના મૂળ કારણો સુધી પહોંચે છે. પૂર્વે તેણે સેવેલા 'અસદાચારો અને કરેલાં પાપોનું આ પરિણામ છે'-એમ સમજે છે. તે પછી અન્ન-જળ વગેરે આપીને અટકતો નથી. તેના અસ-દાચારોને દૂર કરવા માટે ઇચ્છે છે, અન્નાદિ આપતાં પણ તેનાં પાપોથી-અસદાચારોથી બચવાનો ઉદ્દેશ રાખે છે અને એ ઉદ્દેશથી તે સદાચારના પિતા શ્રી અરિહંતદેવો તથા તેના પાલક અને પ્રચારક સંત-સાધુઓની સેવાને પણ સર્વ દુ:ખી-

આગોની સેવા જેટલી જ કે તેથી પણ અધિક હિતકર માનીને કરે છે.

આ ત્યારે પોતાના રોગી બાળકની સેવા કરે છે ત્યારે અને વૈદ્ય કે ડૉક્ટરનું સન્માન કરે છે કે તેને [illegible] શાંતાપે છે ત્યારે પણ એની દ્રષ્ટિમાં પોતાના બાળકનું [illegible] કલ્યાણ હોય છે. તેમ સુમન ! ત્યારે જ્ઞાનીપુરુષો દાન [illegible] આત્માઓને દાન કરતા હોય છે ત્યારે અને [illegible] સેવા કરતા હોય છે ત્યારે પણ તેઓની ભાવનામાં [illegible] સર્વે દુઃખી જીવોનું હિત કલ્યાણ હોય છે [illegible] લોકા કલ્યાણ અને આરાધકના પાલન અને [illegible] તેઓનો તે પ્રયત્ન હોય છે.

સુમન ! સમજ [illegible] હોવાના [illegible] દાદરા વધી જવાના કારણે વર્તમાનમાં આ [illegible] ઘણાં લોકો માને છે પરંતુ શાસ્ત્રના [illegible] ઉપકાર થઈ શકતો નથી [illegible] તેને હિતાવ્યાપ્તના [illegible] છે તેમ અવશ્ય સમજજે

તું સમજી શકે, એ ઉદ્દેશથી મેં તને આજે દાન અને તેમાં પણ શિષ્ટાચારનું દાન કેટલું મહત્ત્વનું છે તે કંઈક સમજાવ્યું છે. એનું તું શક્ય-ચિંતન કરજે. હવે પછી આપણે જ્યારે મળીશું, ત્યારે પ્રશંસાથી શિષ્ટાચારનું દાન કેવું થાય છે, પ્રશંસકને અને પ્રશંસા સાંભળનારને એથી કયી જાતના કેટલા લાભ થાય છે તથા પ્રશંસકે એ પ્રશંસાને સફળ બનાવવા માટે શું શું કરવાયોગ્ય છે, વગેરેની અનુપ્રેક્ષા કરીશું.

卐

[૧૨]

સુમન ! સ્વ-સ્વ કર્મોદયને યોગે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી અવસ્થામાં, તે તે અવસ્થાને યોગ્ય નીતિનું પાલન કરવું અને અન્ય જીવો પણ એ રીતે અવસ્થાને ઉચિત જીવન જીવે, તે માટે પોતાના જીવનને દૃષ્ટાન્તરૂપ બનાવવું, તે શિષ્ટાચારનો તત્ત્વથી એક જ પ્રકાર છે. સર્વ સદાચારો તેમાં અંતર્ગત રહેલા છે, છતાં જીવોના કર્મોની વિચિત્રતાને કારણે તે તે જીવોની અવસ્થાઓ અને જીવનસામગ્રી વિચિત્ર હોય છે. તેથી પ્રત્યેક મનુષ્યના આચારો ભિન્ન ભિન્ન-વિચિત્ર હોય છે. તેમાના કેટલાક સાધારણ આચારોને અહીં શિષ્ટાચાર તરીકે જણાવીને તેની પ્રશંસા માટે ઉપદેશ કરેલો છે.

સુમન ! પ્રત્યેક આર્ય આચારો શિષ્ટાચારરૂપ છે, તેના પાલનથી જીવન ઊર્ધ્વગામી બની શકે છે, માટે મોક્ષની-ધર્મની સામગ્રી તરીકે મનુષ્યભવ પછી આર્યદેશની આવશ્યકતા વર્ણવી છે. આર્યદેશમા જન્મેલો મનુષ્ય આર્ય આચારોનું પાલન કરી શકે છે. આર્ય આચારોમાં કેવું તત્ત્વ છે, એ જાણવા માટે આપણે એક-બે વાતોનો વિચાર કરીએ.

એક શ્રીમંત પોતાનો સામાન મજુર પાસે ઉપડાવે છે, તો તે અનુચિત મનાતું નથી, જો ન ઉપડાવે તો લોકદૃષ્ટિએ અનુચિત છે અને લોકમાં અપવાદરૂપ બને નહિ તેમ વર્તવું એ શિષ્ટાચાર કહ્યો છે, એથી તેણે પોતાનો સામાન મજુર પાસે ઉપડાવવો એ કર્ત્તવ્ય ગણાય છે.

સુમન ! સ્થૂલ દૃષ્ટિએ તો આ વ્યવહાર અનુચિત લાગશે. પોતાનું કાર્ય બીજા પાસે કરાવવું તે ઉચિત નથી, છતાં એવા

કેટલાય વ્યવહારો છે કે જેમા પોતાનું કામ [illegible]
કહેવાય છે, તેમ જ [illegible] [illegible]
[illegible] છે અને તે આપણે [illegible]

શ્રીમાન [illegible]
[illegible]
[illegible] શ્રીમાન [illegible]
[illegible] અને [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

કષ્ટ આપવારૂપે અનુચિત નહિ, પણ પરોપકાર કરવારૂપ તે શિષ્ટાચાર કહ્યો છે.

એ રીતે સુમન ! તે મજુર પણ વિશ્વવ્યવસ્થાને, ધર્મ-મહાસત્તાને અને તેના શાશ્વત નિયમોરૂપ આર્ય આચારોને-કર્ત્તવ્યોને સમજે અને તેથી પૂર્વે મેં ધર્મમહાસત્તાની વિશ્વ-વ્યવસ્થાનો ભંગ કરવારૂપ તેના નિયમોરૂપ આચારોનું પાલન કરવામાં કરેલી ભૂલના ફળરૂપે આ દરિદ્રતા, હલકું જીવન વગેરે મને મળ્યું છે, માટે તેના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે વર્ત્તમાનમાં મારી અવસ્થાને ઉચિત શ્રીમંતની સેવાદ્વારા તે ભૂલ મારે સુધારવી જોઈએ, મારા અહંકારને તજવો જોઈએ, દીનતા તજીને કર્ત્તવ્ય બજાવવું જોઈએ અને નીતિપૂર્વક બીજાની સેવા-મજુરી કરવી જોઈએ, એમ સમજીને મજુરી કરવારૂપ કર્ત્તવ્યપાલન કરે, તો તેને પણ સદાચાર મનાય છે.

સુમન ! જગતમા સદાચાર તરીકે મનાતા લૌકિક-લોકોત્તર સર્વ વ્યવહારો સેવ્ય-સેવક ભાવરૂપ હોવા છતાં તત્ત્વથી તે સેવારૂપ છે-પરોપકારરૂપ છે સેવા કરનાર જેમ સેવ્યની સેવા કરે છે, તેમ સેવ્યપદે રહેલો સેવા લેવા છતાં સેવકનું હિત કરી શકે છે. માત્ર આ વ્યવહારોનું સૌ ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં પાલન કરવા છતાં, તેમાં રહેલા સ્વ-પરહિતના આ પરમાર્થને ન સમજવાથી અને અજ્ઞાનને કારણે કેવળ સ્વાર્થ-વૃત્તિમા ડૂબેલા હોવાથી, માનવભવ પામવા છતાં મોટો વર્ગ તેનું સાચું ફળ મેળવી શકતો નથી.

સુમન ! એક શ્રીમંત અને મજુરના પારસ્પરિક વ્યવ-હારમાં જેમ આ આધ્યાત્મિક તત્ત્વ રહેલું છે, તેમ રાજા-

પ્રજાના, મોટ-નાનકના, પિતા-પુત્રના, પતિ-પત્નીના દાતા
અને યાચકના તથા ગુરુ અને શિષ્યના પારસ્પરિક વ્યવહારોમા-
કર્તવ્યોમાં પણ એ તત્ત્વ રહેલું છે કે [illegible] છે.
પિતા. પતિ દાતા કે ગુરુ વગેરે પોતાની [illegible] તે તે
[illegible] તેના કલ્યાણ કરવાના આશયથી કરતા હ [illegible] પણ [illegible]
[illegible] છે કે અને [illegible] [illegible]
યાચક કે શિષ્ય વગેરે [illegible] [illegible]
[illegible] આધ્યાત્મિક [illegible]
[illegible] [illegible] છે.

પૂર્ણ મનાય છે. જો માત્ર માત-પિતાદિની સેવા કરે પણ પત્ની-પુત્રાદિને સંભાળે નહિ અને તેઓની ચિંતા કરે નહિ, તે તેની એક બાજુ અધુરી રહે છે; તેમ જો માત્ર પત્ની-પુત્રાદિની ચિંતા કરે, માતા-પિતાદિની સેવા-વિનયાદિ ન કરે, તો પણ એક બાજુ અધુરી રહે છે. એમ જો એક રાજા પ્રજાને જ સંભાળે, માતા-પિતા કે ધર્મગુર્વાદિ ઉપકારીઓની સેવા ન કરે અથવા માતા-પિતા કે ધર્મગુર્વાદિની સેવા કરે અને પ્રજાનું રક્ષણ કરવાનું છોડી દે, તો તે પણ રાજ્યધર્મને ચૂકે છે. જો એક પત્ની પણ માત્ર પુત્રાદિનું રક્ષણ કરે, પતિ વગેરેની સેવા ન કરે, અથવા પતિ વગેરે વડિલોની સેવા કરે પણ પુત્રાદિનું રક્ષણ ન કરે, તો તે પોતાના સ્ત્રીધર્મને ચૂકે છે જો એક ગુરુ પણ શિષ્યાદિની રક્ષા છોડીને કેવળ ગુર્વાદિની સેવા કરે, કે દેવ-ગુર્વાદિ વડિલોની સેવા છોડીને કેવળ શિષ્યોને સંભાળે, તો તે પણ પોતાનો ધર્મ ચૂકે છે.

એ રીતે સુમન ! માનવજીવનને પોતાથી નીચેની કક્ષાના જીવોની રક્ષા અને વિશિષ્ટ પુણ્યવંતોની સેવા કરીને જ કૃતાર્થ કરી શકાય છે.

સુમન ! આર્યદેશમા પ્રાપ્ત થતા આર્યકુળોના આચારોમાં પૂર્વબદ્ધ અશુભ કર્મોને ખપાવવાની અને વિશિષ્ટ પુણ્ય ઉપાર્જન કરાવવાની વ્યવસ્થા છે, તેમજ એ આચારો સૌ પોતાના કર્મો-નુસાર યથાયોગ્ય પાળી શકે એ માટે તેમાં વર્ણવ્યવસ્થા છે. તે તે વર્ણમાં જન્મ પામીને પણ જીવ પોતાનાં શુભાશુભ ઉદયમાં આવેલાં કર્મોને અનુસરતું જીવન જીવી આત્માનો વિકાસ સાધી

..., માટે શાસ્ત્રકારોએ 'લોકાચારને અનુસરવું, કુળધર્મનું [illegible] કરવું', એને પણ શિષ્ટાચારો કહ્યા છે.

[illegible] આપ કરાવવાનો આગ્રહ [illegible] સમાન ! [illegible] પાસે ગટરને સાફ કરાવવાને [illegible] તેને [illegible] કરી શકીએ. પણ તે ગટરોને સાફ કરે તેને [illegible] એને યોગ્ય [illegible] આપીને [illegible] શકીએ. જો એને [illegible] તેને [illegible],

[illegible]

શકાય છે માટે તે આવશ્યક છે, તેમ આત્માના
કર્મોને નાશ કરવા માટે તે તે કર્મોના ઉદય
થએલી ભૂમિકાને અનુરૂપ કર્ત્તવ્યો કરવા એ
તેમા દીનતા કે અહંકારને વશ ન થવું એ
તે ઔષધ અને પરેજી દ્વારા રોગમુક્ત થવું
હિત છે સકળ શાસ્ત્રોપદેશનો સાર પણ એ
કવિવર પંડિત શ્રી વીરવિજયજી મહારાજ પ
કહી ગયા છે કે–

> "બંધ સમય ચિત્ત ચેતીયે, ઉદયે શો સં
> શોક વધે સંતાપથી, શોક નરકથી છાપ

સુમન ! જ્ઞાનીભગવંતોએ આ કારણે જ
થએલા અનિષ્ટ ભાવોને દૂર કરવાની ચિંતાને
સંયોગો ન થાય તેની ચિંતાને તથા ઈષ્ટ પ્રા
પ્રાપ્ત થએલુ હોય તે ચાલ્યું ન જાય તેની
ધ્યાન કહ્યું છે; તથા તેવા ઉપાયો ચિંતવવા
કહ્યુ છે, અને તે બંને ધ્યાનો નહિ કરવાનું

સુમન ! વાતનો સાર એ છે કે–તત્ત્વથી
બંધનો વધારવાં ન જોઈએ, પણ બાધેલા કર્મો
ઉદયને પામે, ત્યારે તેને અનુસાર પ્રાપ્ત થએ
ઉચિત કર્ત્તવ્યપાલન કરવાથી જ તોડી શકાય
કર્ત્તવ્યપાલનને શિષ્ટાચાર કહ્યો છે.

સુમન ! એ રીતે મધ્યસ્થભાવે વિચારતાં
લોકાચારો અને કુળધર્મો જીવનું હિત કરનારા
નહિ પણ સુમન ! તે તે કુળધર્મોને અનુસરવા

ગાને તે ગુણના નિમિત્તે પ્રગટે છે. રત્નત્રયના કે દશલક્ષણ વગેરે અધિક ગુણવાળા જીવોની સેવા કરવાની તથા નારકી કે ઉત્તમ ક્ષમા વગેરે અલ્પ ગુણવાળા કે દીન દુઃખી પ્રકાર જીવોની દયા કરવાની પ્રેરણા આપે છે, અહિં [illegible] આને નિત્ય આગળ કરાવે છે.

[illegible] તેના ગુણના ભાગ [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

અને તેથી પોતાના આશ્રિતવર્ગનું રક્ષણ કરવાની તે
યોગ્યતા પ્રગટે છે. જે પૂજ્યોની સેવામાં ઉપેક્ષા કે સ્વ
સેવે છે, તેનામાં આશ્રિતોનું રક્ષણ કરવાની વૃત્તિ, શક્તિ
નિષ્ઠા કદાપિ પ્રગટતાં નથી.

સુમન ! શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર અને નમસ્કારનું
મહત્ત્વ સમજવા માટે આટલી હકીકત તને કહી છે. જૈન-શ
શાસ્ત્રોમાં પ્રાણને ભોગે બીજા જીવોની રક્ષા કરનારા સત્ત્વ
મહાત્માઓનાં જે દૃષ્ટાન્તો મળે છે, તે સત્ત્વ ખીલવવા મા
તેઓએ કરેલી પૂજ્યવર્ગની સેવાનું પરિણામ છે. શ્રી મેતાર્ય
મુનિએ એક પક્ષીની રક્ષા માટે પ્રાણ આપ્યો, શ્રી શાન્તિના
પ્રભુના જીવે દશમા ભવમા રાજા છતાં શરણે આવેલા એ
પારેવાના રક્ષણ માટે કાયાનું બલિદાન કર્યું, કે મહારાજા
કુમારપાળે એક મંકોડાની દયા કરતા પોતાની ચામડી કાપી
વગેરે જે આપણે સાંભળીએ છીએ, તેમા તેઓએ કરેલ
પૂજ્યોની સેવાથી પ્રગટેલા સત્ત્વનું એ ફળ હતું, એમ આપણે
માનવું જોઈએ.

સુમન ! સેવા અને રક્ષારૂપ આ શિષ્ટાચારો એવા
કે-તેના પાલનથી જીવમાં વિનય-સેવારૂપ નમસ્કારભાવ અ
અહિંસારક્ષારૂપ સામાયિકધર્મ પ્રગટે છે. સેવા અને રક્ષા
એવા સંકલિત છે કે-એકની સિદ્ધિમાં બીજાની સિદ્ધિ થાય
છે અને એકના અભાવે બીજાનો અભાવ થાય છે. તેમાંથી
પ્રગટ થતો નમસ્કારભાવ અને સામાયિકધર્મ પણ એ રીતે
સંકલિત છે પરસ્પરના બળે વૃદ્ધિ પામતા તે આત્માને શાશ્વત
સુખનો ભોગી બનાવે છે.

સુમન ! એ રીતે ધર્મના મૂળમાં રહેલા શિષ્ટાચારોમાં ધર્મના ફળરૂપ મોક્ષને આપવાનું સામર્થ્ય છે. તેના પાલન વિના લૌકિક-લોકોત્તર એક પણ સુખને પામી શકાય નહિ.

સુમન ! માર્ગાનુસારિતાના પાત્રીશ ગુણો એ શિષ્ટાચારનું પાલન છે અને શિષ્ટાચારની પ્રશંસારૂપ તેનો બીજો પ્રકાર તે શિષ્ટાચારનું દાન છે.

સુમન ! અન્ય જીવોને શિષ્ટાચારી બનાવવાની વૃત્તિ વિનાનું કેવળ શિષ્ટાચારનું પાલન અપૂર્ણ રહે છે, યથાર્થભાવને પામતું નથી. માટે શિષ્ટાચારનું દાન કરવાનો ઉપાય જે તેની પ્રશંસા, તે આવશ્યક હોવાથી અહીં તેને કહ્યો છે. એ પ્રશંસાના અંગે આપણે હવે પછી વિચારીશું.

卐

[૧૩]

સુમન ! શિષ્ટાચાર એ જગતમાં સર્વ આસ્તિકદર્શન-માન્ય સાધારણ ધર્મ છે, સર્વ ધર્મની ભૂમિકા છે, આત્મધર્મ રૂપી કલ્પવૃક્ષનું બીજ છે, લૌકિક-લોકોત્તર સર્વ સુખોનો આધાર છે, જીવોનો રક્ષક છે, ગુણ માત્રનો પિતા છે, સર્વ દુઃખોમાંથી છૂટવાનો અનન્ય અસાધારણ ઉપાય છે, અથવા જીવ માત્રનો સાચો પ્રાણ છે. એમ જીવનું જે કંઈ હિતકર કહો, તે શિષ્ટાચારનુ પાલન છે. એને માતા કહો, પિતા કહો, બંધુ કહો, મિત્ર કહો, સર્વ વિદ્યાની વિદ્યા કહો, કે સર્વ પ્રકારનું ધન કહો, જીવનું સર્વસ્વ એક જ શિષ્ટાચારનુ પાલન છે.

સુમન ! ત્રણેય કાળમાં જીવનું હિત કરનાર શિષ્ટાચારને જગતમાં જીવંત રાખવો, એ જ એક મનુષ્યનું કર્ત્તવ્ય છે. સર્વ કર્ત્તવ્યોનું તે એક કર્ત્તવ્ય છે, તેથી તેની પ્રશંસા કરવી અનિવાર્ય છે, કારણ કે-શિષ્ટાચારનું દાન કરવાનો અને તેનું પાલન અખંડ રાખવાનો ઉપાય એક જ તેની પ્રશંસા છે.

સુમન ! પોતાના કે બીજાઓના શિષ્ટાચારના પાલને આપણા ઉપર વિવિધ અને વિશિષ્ટ ઉપકારો કર્યાં છે, તેથી તેની સેવા અથવા તેને જીવંત રાખવાનો વિધિપૂર્વકનો યથા-

[illegible] પ્રયત્ન જો આપણે ન કરીએ, તો કુદરત આપણી [illegible]
એ મોટામાં મોટું પાપ છે.

પ્રશ્ન : [illegible] કેળવણી [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ?

પણ સામગ્રી વગેરે જે કંઈ સારૂં મળ્યું છે, તે પૂર્વે શિષ્ટાચારનું પાલન કર્યાનો જ પ્રભાવ છે.

એ રીતે સુમન ! વર્ત્તમાનમાં પણ આપણે શિષ્ટાચારની કૃપાથી જીવીએ છીએ. જો દુનિયામાંથી શિષ્ટાચારો મટી જાય અને દુરાચારોનું સામ્રાજ્ય વર્તે, તો એવો ઉલ્કાપાત પ્રગટે કે-કોઈ સુખે ખાઈ પણ શકે નહિ ત્રણેય કાળમાં-ત્રણેય લોકમાં જેટલે અંશે શિષ્ટાચારનું પાલન નબળું પડે, તેટલે અંશે દુ:ખોની વૃદ્ધિ થાય છે.

સુમન ! આજનો માનવી જે વિવિધ કષ્ટો ભોગવી રહ્યો છે, તે કષ્ટો શિષ્ટાચારરૂપ કર્ત્તવ્યપાલનની સ્વ-પરની જવાબદારીને ભૂલીને અસદાચારોનુ સેવન કરવાનું પરિણામ છે. એમ છતા સુમન ! અજ્ઞાન અને મોહની નાગચૂડમા ફસાએલો માનવી જેમ પોતાના પાલકનો દ્રોહી બને, તેમ તે શિષ્ટાચારોનો વિરોધી બનતો જાય છે તુચ્છ એવા કૃત્રિમ સુખના લેશની પાછળ ઘેલો બનીને, તે પોતાના સાચા પાલક અને રક્ષક એવા અહિંસા, સત્ય, નીતિ, બ્રહ્મચર્ય, શીયળ, ઔદાર્ય, પરોપકાર, દાન, દયા, ક્ષમા, વિનય, સરળતા, સંતોષ વગેરેનું અપમાન કરી રહ્યો છે, ઉપરાત જીવનું સર્વસ્વ હરણ કરનારા અને દુ:ખોની ખાડીમા ફેંકનારા હિંસા, અસત્ય, અનીતિ, અબ્રહ્મ, લોભ, કાર્પણ્ય, ક્રોધ, કલહ, ઈર્ષ્યા, અસૂયા, અહંકાર, કૂડ-કપટ અને ક્રૂરતા વગેરે અસદાચારોનો પક્ષકાર બની રહ્યો છે તે કાળે તેને શિષ્ટાચારનું મહત્ત્વ સમજાવવા માટે પ્રશંસા કરવી અને તેને સન્માર્ગે વાળવો, તે અતિ આવશ્યક છે.

સુમન ! એ આપણી અનુપકારવૃત્તિને-માનને દૂર કરવા માટે પણ જગતના જીવો સુખી થાય, એવી પરાર્થવૃત્તિપૂર્વક તેઓને શિષ્ટાચારી બનાવવા માટે શિષ્ટાચારની પ્રશંસા કરવી અનિવાર્ય છે.

સુમન ! મનુષ્યને મળેલી મન, વચન અને કાયારૂપ મૂલ્યવાન સામગ્રીનું અને તેની અચિંત્ય શક્તિનું જો કોઈ પણ તાત્વિક ફળ હોય, તો તે ત્રણેય યોગો દ્વારા શિષ્ટાચારનુ પાલન અને પ્રશંસા કરવી તે છે. મનથી શિષ્ટાચારોનો પક્ષ કરવો, તેના પ્રત્યે આદર-બહુમાન-પ્રિતિ-સદ્ભાવ પ્રગટાવવો, વચનથી શિષ્ટચારપાલનના ઉત્તમ ફળો અને તેના ઉપકારો વર્ણવવા તથા તેના પાલન વિના થતી બાહ્ય-અભ્યંતર હાનિ વગેરેનું વર્ણન કરી અન્ય જીવોને શિષ્ટાચારના પક્ષકાર બનાવવા ઉપરાંત કાયાથી પણ યથાશક્ય વિધિપૂર્વક શિષ્ટાચારનુ પાલન કરવું. એમ મન, વચન તથા કાયા-એ ત્રણેય યોગોને શિષ્ટચારના પાલન તથા પ્રચારમા પ્રવર્તાવવા, એ શિષ્ટાચારની ત્રિવિધ સેવા છે

સુમન ! શિષ્ટાચારનો પક્ષ જાગ્યા વિના તેના લાભનું વર્ણન કરવુ કે તેના પાલનનો ઉપદેશ કરવો, તે શુષ્ક હોવાથી સાચી પ્રશંસારૂપ બનતો નથી એ રીતે પક્ષ હોવા છતા તેના પાલન વિના કરાતો ઉપદેશ પણ પ્રાય બીજાને અસર ઉપજાવી શકતો નથી. તેથી શિષ્ટાચારની પ્રશંસા માટે સૌથી પ્રથમ તેના પ્રશંસકમા શિષ્ટાચારનો પક્ષ પ્રગટવો જોઈએ અને તેની સાથે યથાશક્ય પાલન પણ કરવું જોઈએ. જે જે આચારોનું પાલન ન કરી શકાય, તે પણ કરવા માટેની શ્રદ્ધા

કારણે છે. મનુષ્યમાં પણ જે ઉચ્ચ કુળ વગેરે પામ્યો છે, તેની જવાબદારી અન્ય મનુષ્યોની અપેક્ષાએ અધિક છે. અને તેમાં પણ સર્વ જગતનું કલ્યાણ કરનાર શ્રી વીતરાગદેવનું શાસન જેને મળ્યું છે, તે સર્વ ધર્મીઓ કરતા અધિક પુણ્યવાન હોવાથી શિષ્ટાચારપાલનની અને પ્રચારની જવાબદારી તેની ઘણી વધારે છે. એ કારણે શ્રી જૈનદર્શનમાં શ્રાવકના અને સાધુના આચારોના પાલન ઉપર ઘણો ભાર મૂકાયો છે.

સુમન ! વાચકપ્રવર શ્રી ઉમાસ્વાતિજીએ તત્ત્વાર્થ જેવા ગંભીર અને સર્વમાન્ય ગ્રન્થની આદિમા 'सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्राणि मोक्षमार्गः'–એ સૂત્રથી જે મંગલ કર્યું છે અને સમ્યગ્દર્શન–જ્ઞાન તથા ચારિત્રની જે ઉપાદેયતા જણાવી છે, તેની સાથે શિષ્ટાચારપાલનનો અને પ્રશંસાનો કેવો ગાઢ સંબંધ છે, તે હવે પછી વિચારીશું.

卐

શાસ્ત્રના પઠન-પાઠન વગેરેમાં સદાચારને પ્રાપ્ત કરવા-કરાવવાનું ધ્યેય ન હોય, તો તે તત્ત્વથી શ્રુતની ઉપાસના જ નથી. એથી તને સમજાશે કે-શ્રુતની-જ્ઞાનની નાની-મોટી સઘળી ઉપાસના, એ તત્ત્વથી સદાચારની જ ઉપાસના છે અને તેથી તે શિષ્ટાચારપ્રશંસારૂપ છે.

સુમન ! મોક્ષસાધનામાં ત્રીજો નંબર ચારિત્રનો છે. આ ચારિત્ર એટલે સદાચારનું પાલન ! અને તેના પાલનપૂર્વક બીજા જીવોને સદાચારનું દાન કરવાનો પુણ્ય-પવિત્ર પ્રયત્ન, એમ ચારિત્ર પણ સદાચારની પ્રશંસારૂપ છે જ.

સુમન ! એ રીતે મોક્ષપ્રાપ્તિના ઉપાયોરૂપ આત્માના દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રગુણોની આરાધના તત્ત્વથી શિષ્ટાચારની માનસિકી, વાચિકી અને કાયિકી પ્રશંસારૂપ છે; અને તેથી મોક્ષની સાધના માટે શ્રી જિનેશ્વરોએ સ્થાપેલુ શ્રી જિનશાસન પણ તત્ત્વથી શિષ્ટાચારનું પ્રશંસક છે.

સુમન ! મૃષાવાદ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશૂન્ય, પરપરિવાદ અને માયામૃષાવાદ-એ છ દોષો અસદાચારના પોષક અને સદાચારના ઘાતક-નિંદક હોવાથી તેને પાપસ્થાનકો કહ્યાં છે. પુણ્યપ્રાપ્ય જીહ્વાઈન્દ્રિયનું ફળ શિષ્ટાચારની પ્રશંસા કરવી તે છે અને તેનું પાપ અન્ય જીવોને સદાચાર પ્રત્યે અનાદર જન્મે-અસદાચારનો પક્ષ વધે તે રીતે બોલવુ તે છે. એ જ કારણે સુમન ! ચારિત્રની માતા તરીકે વર્ણવેલી અષ્ટપ્રવચનમાતામાં ભાષાસમિતિ અને વચનગુપ્તિનું વિધાન કરી જીહ્વાઇન્દ્રિયને પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનું સાધન બનાવવાની વ્યવસ્થા

છે. એના પાલન વિના બ્રહ્મચર્ય [illegible] કદાચ નવ નથી. [illegible] બ્રહ્મચર્યવિષયક [illegible] વિધાન પણ [illegible] પાયાથી [illegible] સ્વરૂપ બનાવવા માટે છે.

[illegible]

અને ચારિત્રનો આરાધક બની જીવ ઉત્તરોત્તર મુક્તિનાં સુખોને પણ મેળવે છે.

સુમન ! ગુણનો પક્ષ પ્રગટ્યા વિના તત્ત્વથી ગુણો પ્રગટતા નથી અને ગુણનો પક્ષપાતી ગુણ-ગુણીની યોગ્ય પ્રશંસા કર્યા વિના રહી શકતો નથી. એથી સમજવું જોઈએ કે-ગુણની-સદાચારની પ્રશંસા જે કરતો નથી, તે તત્ત્વથી ગુણ કે સદાચારી નથી. જેનામાં ગુણનો પક્ષ જન્મે છે, તે તેની યોગ્ય પ્રશંસા કરે જ છે અને એ પ્રશંસાથી પ્રાપ્ત થએલા પુણ્યના બળે ઉત્તરોત્તર વિશિષ્ટ ગુણોનું ભાજન બને છે.

એમ સુમન ! ગુણપ્રાપ્તિનો પ્રબળ ઉપાય ગુણની પ્રશંસા છે અને શિષ્ટાચાર એ ગુણસ્વરૂપ છે, તો તેની પ્રશંસા અનિવાર્ય છે.

સુમન ! શિષ્ટાચારની પ્રશંસા, એ તત્ત્વથી શ્રી અરિહંતાદિ પંચપરમેષ્ઠિ ભગવંતોની ભક્તિ છે, તેઓને નમસ્કારરૂપ છે, જગતના કલ્યાણ માટે તેઓએ સ્થાપેલા શાસનની સેવા છે, સદાચારના પાલક અને પ્રચારક ગુરુવર્ગની ઉપાસના છે, તેમજ ગુણપ્રાપ્તિના ઉપાયરૂપે ધર્મની સાધના છે.

એમ શિષ્ટાચારપ્રશંસા દેવ-ગુરુ અને ધર્મની સેવારૂપ છે. તેથી તે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની આરાધનારૂપ પણ છે, અનાદિ અસદાચારનો પક્ષ અને પ્રચાર કરી બાંધેલા પાપકર્મોને તોડવાનો તે ઉપાય પણ છે, અહંકારને દૂર કરી નમસ્કારભાવને પ્રાપ્ત કરવાનો પુણ્ય પ્રયત્ન છે અને આ રીતે આત્માનું શ્રેય કરનાર હોવાથી માર્ગાનુસારિતારૂપ પાયાના ધર્મમાં શિષ્ટાચારની પ્રશંસા કરવાનું વિધાન છે.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible]

[૧૫]

સુમન ! આજે આપણે ત્રણ માસ પછી મળીએ છીએ. તેમાં તારી જિજ્ઞાસા વધારવાનો ઉદ્દેશ હતો અને તે સફળ થયો છે. જેમ મયૂર મેઘની રાહ જુએ, તેમ આપણી મુલાકાતને અન્ય જિજ્ઞાસુઓ પણ જોઈ રહ્યા છે.

સુમન ! છેલ્લી મુલાકાતને અંતે મેં તને શિષ્ટાચાર-પ્રશંસાની સાથે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો કેવો ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે, તે સમજવા કહ્યું હતું તે તને યાદ હશે.

સાંભળ સુમન ! સામાન્ય રીતે તો જડ–બંધનરૂપ હોવાથી આઠેય કર્મો હેય છે પણ તેમાં એકાન્ત નથી. પુણ્યકર્મ એ કર્મનો જ એક પ્રકાર છે અને છતાં શાસ્ત્રોમા તેને ઉપાદેય પણ કહ્યો છે.

સુમન ! લોકમા લોખંડના કડાને બેડી કહેવાય છે પણ સોનાના કડાંને અલંકાર માનવામાં આવે છે. બન્ને કડારૂપે સામાન્ય છે છતા એક બેડી છે અને એક અલંકાર છે. અલંકાર મનાતો હોવાથી માણસ તેને હરખે હરખે પહેરે છે તેમ આશ્રવ (નવા કર્મોનો બંધ) સામાન્યરૂપે હેય છે, છતાં અશુભ આશ્રવરૂપ પાપ લોખંડની બેડીતુલ્ય હોવાથી લોકને તે ગમતું નથી પણ તેનાથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. જ્યારે પુણ્ય

સોનાની [illegible] છતાં સોનાના દાગીની જેમ લોકને ગમે છે અને
તેથી તેઓ તેનો આદર કરે છે. એમાં કારણ એ છે કે—
[illegible] સોનાનું [illegible] જીવનોપયોગી બને છે તેમ [illegible]
[illegible] જીવનમાંથી આવે છે. પાપથી [illegible] કરે છે અને
[illegible] આત્માને [illegible] બાંધનારી [illegible] પોતે [illegible]
જાય છે. આવા પ્રસંગે જ શાસ્ત્રીઓ [illegible] છે

[illegible]

અને અપકાર કરે છે તેને પાપાનુબંધી પુણ્ય કહ્યું છે. પહેલે ઉપાદેય અને બીજાને હેય કહ્યું છે.

સુમન ! આ બન્ને પ્રકારનું પુણ્ય જીવન માટે જરૂરી સામગ્રીને તો આપે છે, પણ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો એ સ્વભાવ છે કે-તે જીવન માટે જરૂરી સઘળી સામગ્રી પૂરી પાડે છે. તેની સાથે એ સામગ્રીનો સદુપયોગ કરી શકાય તે માટે ચિત્તશુદ્ધિ પણ કરે છે. પાપાનુબંધી પુણ્ય તેથી ઉલટું કામ કરે છે. તે જીવન માટે જરૂરી સામગ્રી તો આપે છે, પણ ચિત્તને મલિન કરે છે. રાગ-દ્વેષ-મોહ-અજ્ઞાન વગેરે દોષોથી ચિત્તને તે એવુ દૂષિત કરે છે કે-તે દૂષણોદ્વારા પ્રાપ્તસામગ્રીનો દુરુપયોગ કરી નૂતન પાપકર્મોને બાંધી આત્મા સંસારરૂપી અટવીમા રખડતો થઈ જાય છે. એ રીતે બન્નેમા મોટું અંતર છે. એક ઉપકારી છે, બીજું અપકારી છે.

સુમન ! આમ હોવાથી જીવ પાપને વશ પડી જેટલું ઠગાયો નથી અને જેટલો દુઃખી થયો નથી, તેથી અધિક તે પાપાનુબંધી પુણ્યથી ઠગાયો છે. પાપને વશ પડવામા પણ બહુધા પાપાનુબંધી પુણ્ય કારણભૂત છે. આ અપેક્ષાએ એમ કહી શકાય કે-જીવ આ પુણ્યના વિશ્વાસે દુ ખી થયો છે

એ કારણે સુમન ! પુણ્યાનુબંધી પુણ્યની આવશ્યકતા છે, કારણ કે-તે ચિત્તશુદ્ધિ કરે છે. તેથી પ્રાપ્ત થયેલી મનુષ્યજન્મ, આર્યદેશ, ઉત્તમ કુળ વગેરે જીવનસામગ્રીથી સુખ ભોગવી શકાય છે; ઉપરાંત ધર્મ-સદાચારનું પાલન વગેરે પણ કરી શકાય છે. અર્થાત્ એમ કહી શકાય કે-આવા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના સહકારથી જીવ પોતાની સઘળી જીવનપ્રવૃત્તિમા યથાર્થ-

[illegible] મુક્તિ. મૈત્રી–પ્રમોદ–કરુણા તથા માધ્યસ્થ્યભાવના [illegible]

[illegible] છે.

[illegible]

[૧૬]

સુમન ! શિષ્ટાચારની પ્રશંસા પછી માર્ગાનુસારિતાના ત્રીજા ગુણમાં જ્ઞાનીઓએ આર્યકુળોની વિવાહવ્યવસ્થાનું પાલન કરવાનું કહ્યું છે. અર્થાત વિવાહ કરવો જો અનિવાર્ય બને, તો પણ તે આર્યકુળોની વિવાહવ્યવસ્થાને અનુસરીને કરવો જોઈએ.

સુમન ! પહેલા આપણે વિચાર્યું છે કે–તત્ત્વથી ધન મેળવવાની બુદ્ધિ એ પાપ છે, તથાપિ ગૃહસ્થને ધન વિના વ્યવહારો ચાલે નહિ. એ કારણે જો લૌકિક વ્યવહારો અટકી પડે, અથવા પરિણામે ધાર્મિક વ્યવહારોથી પણ વંચિત થવાનો પ્રસંગ આવે, તો ગૃહસ્થને ધન મેળવવું જોઈએ, પણ તે ન્યાયપૂર્વક મેળવવું જોઈએ, કે જેથી સંસારવૃદ્ધિનું કારણ ન બને. સુમન ! ધન મેળવવામાં પણ ન્યાયનું પાલન કરવું તે ધર્મ છે અને તેથી તેને માર્ગાનુસારીધર્મનો પ્રથમ પાયાનો ગુણ કહ્યો છે.

એ રીતે સુમન ! આર્યકુળોની વિવાહવ્યવસ્થા માટે પણ સમજવાનું છે. ચિંતામણી અને કલ્પવૃક્ષ વગેરેની ઉપમા પણ જેને ઓછી પડે, તેવું મહામૂલ્ય મનુષ્યજીવન પામીને આત્માએ મુખ્યતયા બ્રહ્મચર્ય વગેરે આત્મગુણોની સિદ્ધિ

અનેક જીવો મૈત્રી આદિ ભાવોને અને ક્ષમાદિ ધર્મોને સિદ્ધ કરી શક્યા છે.

સુમન! જેઓ તેવી દાનાદિની શક્તિ-યોગ્યતા પામ્યા નથી, તેવા અનેક દેવો અને તિર્યંચો પણ તેવા સદાચારીઓની સેવાભક્તિ અને પ્રશંસા-અનુમોદના વગેરેથી સ્વજીવનને ઉર્ધ્વગામી બનાવી શકે છે એટલું જ નહિ નરકાદિગામી અન્ય જીવો પણ તેઓની દયાનું-અનુગ્રહનુ પાત્ર બની વિશેષ દુ:ખોથી-દુર્ગતિથી બચી જાય છે. એમ એક સાચો ધર્મી-સદાચારી આત્મા વિશ્વનો ઉપકારી બની શકે છે.

એક સાચા સદાચારી મનુષ્યના આલંબનથી સમગ્ર માનવજાતિને પણ કેટલા લાભ થાય છે અને તેના માતા-પિતાદિ કે જ્ઞાતિજનોને કેવા લાભ થાય છે, તે તો તું સ્વયં સમજી શકે તેવું પ્રગટ છે.

સુમન આરોગ્ય માટે પથ્યાપથ્યનો વિવેક કરનારા મળી આવશે, ઉત્તમ ધાન્ય નીપજાવવા માટે બીજ અને ક્ષેત્રના ગુણો જોનારા ઘણા મળશે, રહેવાના મકાનમા સુખી થવાના ધ્યેયથી તેના ગુણ-દોષને શોધનારા-સમજનારા પણ મળશે અને ભાવિ સુખ માટે શરીરના લક્ષણો વગેરેની આવશ્યકતા માનનારા જડશે, પણ એ સર્વથી અધિક જેની જરૂર છે તેવા ગુણોના આધારભૂત ઉત્તમ સદાચારી સંતતિની પ્રાપ્તિ માટે વર-કન્યાના વિવાહની-ઉત્તમ કુળોની શાસ્ત્રીય મર્યાદાના મર્મને સમજનારા અને પાળનારા બહુ ઓછા મળશે.

સુમન! પૂર્વકાળમા આ મર્યાદાનુ પાલન આર્યકુળોમાં સારૂં થતું હતું, કે જેથી માનવજાતિની શ્રેષ્ઠતા અખંડ રહી

[illegible] રની [illegible] વિચારણા, [illegible]
[illegible] અથવા ગયા અને [illegible]
[illegible] ચરિત્રોમાં [illegible]
[illegible]
[illegible] અને [illegible] સાથે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[૧૭]

સુમન ! માર્ગાનુસારિતાના ત્રીજા ગુણમા આર્યકુળોની વિવાહવ્યવસ્થાને અનુસરવાનું વિધાન છે. આ વિવાહવ્યવસ્થાના રહસ્યને જાણવાથી તને સમજાશે કે-ગૃહસ્થજીવનમા માર્ગાનુસારિતાની પ્રાપ્તિ માટે તેની કેટલી મહત્તા છે?

સુમન ! આર્યકુળોમા પત્નીને સુધર્મચારિણી અને પતિને આર્યપુત્ર તરીકે સંબોધવામા આવે છે. પતિ અને પત્નીના આ વિશેષણો તને વિવાહનું તત્ત્વ સમજવા માટે ઉપયોગી થઈ પડશે.

સુમન ! 'સધર્મચારિણી' એટલે પતિની સાથે અથવા પતિના સમાન ધર્મને આચરનારી સુશીલ પત્ની એથી એ સમજવાનું છે કે-પત્નીનો ધર્મ પતિની સાથે-તેના સમાન ધર્મને આચરવાનો છે એનો અર્થ એ નથી કે-પતિ ગમે તેવા ખરાબ માર્ગે દોરે, તો પણ પત્નીએ તેની આજ્ઞાને અનુસરવું ! કારણ કે-પતિનું વિશેષણ 'આર્યપુત્ર' છે 'આર્ય' તેને કહેવાય છે, કે જે સર્વ અસદાચારોથી દૂર રહી યથાશક્ય સ્વ-પરહિતકર સદાચારોને અનુસરે. એવા આર્યનો પુત્ર સર્વ અસદાચારના ત્યાગપૂર્વક શક્ય સદાચારનું પાલન કરનાર હોય, તેથી તેની આજ્ઞા અસદાચાર સેવવાની કરી ન હોઈ શકે.

[illegible] પતિ કે પતિદેવ નહીં કે [illegible]વાનું નીતિશાસ્ત્ર કે

[illegible] ઇસ્લામ પણ આ કારણથી છે કે—આર્યપતિ કદાપિ

[illegible] નિશાળમાં [illegible] કરનાર પત્નીને [illegible]

[illegible] ન હોઈ, કિન્તુ [illegible]થી [illegible] કરી [illegible]

[illegible] છે.

[illegible] [illegible] ધર્મ કરવાથી [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વિભાગ [illegible]

[illegible]

[illegible]

ધર્મગુરુઓનો યોગ મળે છે અને તેઓ દ્વારા જીવને ધર્મમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થવાનું પ્રેરક બળ મળે છે.

સુમન ! આ પુણ્યપવિત્ર સહયોગથી બાલ્યકાળ સદાચારમય પસાર થવા છતાં, યૌવનવયે કામોન્માદને વશ બનતાં, અનાદિ અભ્યાસથી જીવ એવો પામર બની જાય છે કે–બાલ્યવયના સંસ્કારો તેમાના કોઈકને જ બચાવી શકે છે. પ્રાયઃ સર્વ જીવો ઈન્દ્રિયોને વશ બની વિવિધ પાપોને સેવે છે. શાસ્ત્રો કહે છે કે–નિર્દય કામ ચંડાળ પંડિતોને પણ પીડે છે. અર્થાત્ યૌવનના ઉન્માદની સામે પાંડિત્ય પણ પ્રાયઃ અકિંચિત્કર બની જાય છે. તે અવસ્થામા સદાચારનું રક્ષણ કરવા માટે સત્ત્વશાળી પતિ અને પત્ની પરસ્પર સહાયક બની શકે છે. માટે પત્નીને સધર્મચારિણી અને પતિને આર્યપુત્ર તરીકે સંબોધવામાં આવે છે.

વળી સુમન ! આ વિવાહવ્યવસ્થાના બળે વિષયવાસનાની વૃત્તિને મર્યાદિત બનાવી શકાય છે. જેમ પરિગ્રહવિરમણ, દિશિપરિમાણ, ભોગોપભોગવિરમણ, અનર્થદંડવિરમણ કે દેશાવગાસિક વગેરે વ્રતો દ્વારા અમર્યાદિત પાપવૃત્તિને મર્યાદિત કરી જીવ નિરર્થક પાપવૃત્તિજન્ય કર્મના નવા બંધથી બચી જાય છે, તેમ વિવાહની આ વ્યવસ્થાથી સ્ત્રી સર્વ પુરુષોની અને પુરુષ સર્વ સ્ત્રીઓની અભિલાષાને મર્યાદિત કરી, વિવાહ જેની સાથે થાય તે સ્ત્રી અને તે પુરુષ સિવાયના સઘળા અન્ય સ્ત્રી કે પુરુષોની અભિલાષાથી બચી જાય છે. એમ કામવાસનાની અમર્યાદિત વૃત્તિને મર્યાદિત કરવા માટે વિવાહવ્યવસ્થા સ્વ–પરહિતકર ઉપાય છે.

સુમન ! પાપી મનોવૃત્તિને અંકુશમા લેવી અતિ દુષ્કર છે. તે માટે નવવિધ બ્રહ્મગુપ્તિનું પાલન વગેરે બીજા પણ વિવિધ ઉપાયોનું સતત સેવન કરવું આવશ્યક છે, કારણ કે-અનાદિ અભ્યાસને ટાળવો અતિ દુષ્કર છે શાસ્ત્રકારો કહે છે કે-પૂર્વજન્મમા રાગાદિપૂર્વક આચરેલી શુભાશુભ પ્રવૃત્તિનો અભ્યાસ જીવને ઉપયોગ વિના પણ કેટલોય કાળ સુધી સાથે રહે છે ત્યા જીવની અનંતાનંત જન્મોથી પોષાયેલી કામવાસના માટે તો કહેવું જ શું ? તે એટલી દૃઢ બની જાય છે કે-અન્ય ભવોમાં તો તેને તોડવાનું સામર્થ્ય જીવને પ્રાપ્ત થતું જ નથી. એક જ મનુષ્યભવ અને તેમા આર્યદેશ, કુળ, જાતિ વગેરેને પ્રાપ્ત કરીને કોઈ વિરલ આત્માઓ જ તેનો પરાભવ કરી શકે છે.

સુમન ! વિવિધ રૂપોને ધારણ કરતી પાપવાસના જીવને પાપથી ભારે કરી વિવિધ દુઃખોનું ભાજન બનાવી દે છે. વૈર-વિરોધ, તેજોદ્વેષ-ઈર્ષ્યા-અસૂયા, ક્રૂરતા-નિર્દયતા અને દુરાગ્રહ-વિગ્રહ-અહંકાર-મદ વગેરે સઘળા પાપવાસનાનાં જ વિવિધ રૂપો છે. તેને દૂર કરવા માટે મૈત્રી, પ્રમોદ, કરૂણા અને માધ્યસ્થ્ય જેવી સ્વ-પરહિતકર ભાવનાઓ અને તેને અનુરૂપ પરોપકારવૃત્તિ વગેરે વસ્તુઓ જ સમર્થ છે. માટે જ્ઞાનીઓએ ધર્મ માટે તેની ઉપયોગીતા વર્ણવી છે.

સુમન ! મૈત્રી આદિ ભાવોને પામેલો જીવ અબ્રહ્મ આદિ સેવવામા મહા કંપને અનુભવે છે, કારણ કે-એક વાર અબ્રહ્મ સેવવાથી અસખ્યાતા બેઇન્દ્રિય જીવો, અસંખ્યાતા સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય જીવો અને નવ લાખ ગર્ભજપચેન્દ્રિય જીવોન

હિંસાનો સંભવ છે, એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે. એ શાસ્ત્રવચન જાણ્યા પછી કોણ આત્મવૈરી જીવ ભોગના ક્ષણિક, કૃત્રિમ અને વિરસ એવા સુખને માટે આટલા જીવોની હિંસાનું કાર્ય આચરે? અન્ય જીવોના હિતની થોડી પણ સંજ્ઞાને પામેલો જીવ, પોતાના ક્ષણિક ભોગ-સુખ માટે થતી આ જાતની ઘોર હિંસા રૂપ મૈથુનકર્મને તજવાનું જ પસંદ કરે અને એને માટે પોતાને એવા પાપમાંથી બચાવવા સારૂ સમર્થ સહાયક સાધનોનો સાથ મેળવે.

સુમન! એવા સહાયકોમાં પ્રથમ નંબર ઉત્તમ ધર્મગુરુઓનો છે. મૈથુનાદિ સર્વ પાપોથી બચવાના ધ્યેયપૂર્વક તેઓની નિશ્રામાં જીવનને સંપૂર્ણ સમર્પિત કરનાર સદાને માટે પાપોથી બચી જાય છે, પણ સર્વ મનુષ્યો એટલું સત્ત્વ પામેલા હોતા નથી. તેથી અલ્પ સત્ત્વવાળા જીવો ગૃહસ્થ તરીકે જીવવા છતા, ઉત્તરોત્તર મૈથુનસંજ્ઞાના પાપથી બચી જાય એ ઉદ્દેશથી યોગ્ય સ્ત્રી-પુરુષના વિધિપૂર્વકના વિવાહની વ્યવસ્થાને અનુસરે છે તેથી આર્યદેશોમાં તે અનાદિકાળથી ચાલી આવી છે. તેને અનુસરનારા પુણ્યાત્માઓ પાણિગ્રહણ કરવા છતા, મૈથુનવૃત્તિનો નાશ કરવાની અને બ્રહ્મચર્યગુણને પ્રગટ કરવાની ભાવનાવાળા હોવાથી ચીકણાં પાપકર્મોથી લેપાતાં નથી, કિન્તુ ઉત્તરોત્તર ભોગકર્મનો ક્ષય કરી સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનું સત્ત્વ પ્રગટ કરી શકે છે. જૈન-અજૈન શાસ્ત્રોમા એવા સત્પુરુષોના અને મહા સતીઓનાં અગણિત દૃષ્ટાન્તો છે.

સુમન! જેમ રોગી રોગ પ્રત્યે અણગમો ધરાવી આરોગ્ય મેળવવાના લક્ષ્યથી યોગ્ય ઔષધનું વિધિપૂર્વક સેવન કરે તો

નિરોગી બને છે, તેમ કુલિન સદાચારનો પક્ષપાતી આત્મા વિવાહવ્યવસ્થાના પાલનપૂર્વક લગ્ન કરી, ઔષધની જેમ ગૃહવાસ સેવવા છતા, ક્રમશ આત્મવિશુદ્ધિ કરતો આત્માના આરોગ્ય રૂપ સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનું સત્ત્વ પ્રગટ કરી શકે છે.

સુમન ! ગૃહસ્થજીવનમા ધર્મ કરતા અધર્મનું પલ્લું ભારે નમતું હોય છે. જ્ઞાનીઓએ ઊંચામાં ઊંચા ગૃહસ્થધર્મને પણ સાધુધર્મની અપેક્ષાએ સવા વસો (રૂપિયામાં એક આના જેટલો) કહ્યો છે. પંદર આના પાપપ્રવૃત્તિ અને એક આનો નિષ્પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે, તો પણ તેનામાં પ્રગટ થએલી માર્ગાનુસારિતા અને સમ્યગ્દૃષ્ટિરૂપ એવી શક્તિ પ્રગટ કરી શકે છે, કે જેના બળે એક આના જેટલા ધર્મથી પંદર આના જેટલા પાપનો નાશ કરી સોળે સોળ આના ધર્મ કરવાની શક્તિ મેળવી શકે છે

સુમન ! જેમ નિરોગીને ઔષધ અનાવશ્યક છે, તેમ પૂર્વજન્મોમા વિવિધ સદાચારસેવનથી ભોગવૃત્તિને નિર્માલ્યપ્રાયઃ બનાવી દીધી હોઈ ભોગના સર્વત્યાગનું સત્ત્વ પામેલા હોય છે, તે આત્મા આજન્મ બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળી સ્વ-પરહિત સાધી શકે છે. જ્યારે તેવી કક્ષાએ નહિ પહોચેલો-ભોગવૃત્તિને પરાધીન જીવ, ભોગવૃત્તિનો નાશ કરવાના લક્ષ્યપૂર્વક આર્યકુળોની વિવાહવ્યવસ્થાને અનુસરવાથી, ઉત્તરોત્તર ભોગવૃત્તિને ક્ષીણ કરી સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનું સત્ત્વ પ્રગટ કરી શકે છે.

સુમન ! વિવાહવ્યવસ્થા ભોગ-સુખ માટે છે, એમ માનવું તે અજ્ઞાન છે. ભોગ એ રોગ છે અને તેને ટાળવા માટે વિવાહવ્યવસ્થાદિ આર્ય આચારો એક વિશિષ્ટ ઉપાય

રૂપ છે, એવી સમજ એ તાત્ત્વિક સમજણ છે. ગૃહસ્થાશ્રમ સેવવા છતાં નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યને પામેલા સત્પુરુષો અને મહાસતીઓ ત્રણેય લોકમાં પૂજાયા છે. દેવો પણ તેઓના દાસ બની સેવા કરતા હોય છે.

સુમન ! આવા પવિત્ર સંતો અને સતીઓના ધર્મથી જગતના જીવો શાતાને પામે છે. તેઓના નામસ્મરણ માત્રથી પાપીઓનાં પાપો નાશ પામે છે. એ રીતે અન્ય જીવોનું પણ હિત થાય છે.

સુમન ! મુક્તિનું અનંતર કારણ ચારિત્ર છે, એ ચારિત્ર સર્વ સદાચારોનુ કુલઘર છે અને તે ચારિત્રનું મૂળ બ્રહ્મચર્ય છે બ્રહ્મચર્યની સિદ્ધિ કેવળ મનુષ્યજન્મમાં વિધિપૂર્વકની વિવાહવ્યવસ્થાને અનુસરવાથી થાય છે, માટે માર્ગાનુસારિતાનો આ ત્રીજો ગુણ બીજા ગુણોને પ્રગટાવવા માટે ઘણો મહત્ત્વનો છે, એ તને હવે સમજાયું હશે. એને અનુસરવાથી સ્વ-પરકલ્યાણ થાય છે એ સુનિશ્ચિત છે.

સુમન ! જેઓ પોતાના કર્મોદયને અનુસાર જે જ્ઞાતિ, કુળ, દેશ કે ધર્મમાં જન્મ્યા હોય, તેઓ તે તે જ્ઞાતિ, કુળ, દેશ કે ધર્મ વગેરેના નિયમોને (આચારોને) પાળવા માટે જવાબદાર હોય છે એમ છતાં મોહાદિને વશ થઈ જેઓ એ નિયમોને અનુસરતા નથી, તેઓ કેવળ પોતાને જ નહિ પણ તે તે સમગ્ર જ્ઞાતિ, કુળ, દેશ, ધર્મ અને પરંપરાએ સમગ્ર વિશ્વને પણ હાનિ પહોંચાડે છે, અન્યાય કરે છે અને તેથી પોતાનું સંસારભ્રમણ વધારી મૂકે છે એ વાત આપણે હવે પછી વિચારીશું

卐

[૧૮]

સુમન ! માર્ગાનુસારિતાના ત્રીજા ગુણમા આર્યકુળોની વિવાહવ્યાવસ્થાના પાલનનું વિધાન છે. આ ગુણ વિવાહિત પતિ-પત્નીને હિત કરે છે, ઉપરાત તેના કુટુંબને, સ્વજનોને, સંબધીઓને, જ્ઞાતિજનોને, તે તે સમાજને, રાષ્ટ્રને અને સમગ્ર વિશ્વને પણ હિત કરે છે.

સુમન ! આ હકીકતને સમજવા માટે દૃષ્ટિને વિશાળ અને સૂક્ષ્મ બનાવવી પડશે. એકાગ્રતાથી શ્રવણ, મનન અને ચિંતન કરવું પડશે.

સુમન ! મોઘા મનુષ્યભવને પામીને માણસ કેવળ જીવન જીવી જતો નથી પોતે વિવિધ પ્રકારે લાભ કે હાનિ કરી જાય છે અને પાછળ વિવિધ પ્રકારનો વારસો મૂકતા જાય છે.

સુમન ! કોઇ લક્ષ્મીનો વારસો મૂકી જાય છે, તો કોઈ દેવાનો મૂકી જાય છે એ જાણીએ છીએ, પણ એ ઉપરાત બીજો વિવિધ વારસો મૂકી જાય છે, જે તરફ આપણે લક્ષ્ય ઓછું આપીએ છીએ. કોઈ સદાચારનો તો કોઈ અસદાચારનો, કોઈ રાગનો તો કોઈ વૈરાગ્યનો, કોઈ ત્યાગનો તો કોઈ ભોગનો, એમ વિવિધ વસ્તુઓને માણસો વારસામાં મૂકી જાય છે.

સુમન ! મનુષ્ય પોતાના વારસામા એક એવો જીવનનો ઇતિહાસ પણ મૂકી જાય છે કે-પાછળના જીવો તેમાથી પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે ગુણ કે અવગુણને પણ ગ્રહણ કરે છે. એની પ્રશંસા કે નિંદા દ્વારા, સદ્‌ભાવ કે અસદ્‌ભાવ દ્વારા અથવા અનુકરણ કે અનનુકરણ દ્વારા પોતાનું હિત અને અહિત પણ

કરે છે. આજે આપણે પણ જીવનઘડતર માટ બહુધા પૂર્વપુરુષોના જીવનને દૃષ્ટાંત તરીકે સ્વીકારીને તે તે પ્રવૃત્તિ કરીએ છીએ, એ કોને અનુભવસિદ્ધ નથી ?

સુમન ! એ ઉપરાંત ગૃહસ્થાશ્રમ સેવનાર મનુષ્ય વારસામાં પોતાની સંતતિને મૂકી જાય છે. એનાથી કેવળ તેનો વંશ ચાલુ રહે છે એમ નહિ. એ સંતતિ જો ઉત્તમ હોય, તો તેના આલંબનથી અને સહકારથી તેના કુટુંબ, જ્ઞાતિ અને યાવત્ સમગ્ર વિશ્વને પણ હિત થાય છે, અને જો સતતિ અધમ હોય, તો તેનું, તેના કુટુંબનું, સ્વજન-સંબંધીઓનું કે જ્ઞાતિ, સમાજ, રાષ્ટ્ર યાવત્ સમગ્ર વિશ્વનું અહિત પણ થાય છે.

સુમન ! વિશ્વના સમગ્ર જીવોના જીવનનો એવો સંબંધ છે કે--તેમાંથી પરસ્પર હિતાહિત થાય છે. શાસ્ત્રમા પણ કહ્યું છે કે-'परस्परोपग्रहे जीवानाम्।' અર્થાત્ જીવો પોતાના જીવનથી પરસ્પર હિતાહિત કરે છે

માટે સુમન ! સુબનો અર્થી મનુષ્ય જો પૂર્ણ બ્રહ્મચર્યને પાળીને પોતાના જીવનનો એવો ઉત્તમ ઈતિહાસ ન રચી શકે, તો પણ તેણે આ વિવાહવ્યવસ્થાનું ધોરણ પાળીને લગ્ન કરવું જોઇએ, કે જેથી સંતતિ થાય તો પણ સુજાત વગેરે ગુણવાળી ઉત્તમ થાય; અને તેનાથી પોતાને, તે સંતતિને, તેના કુટુંબને, સ્વજન-સંબંધીઓને, જ્ઞાતિને, સમાજને, રાષ્ટ્રને અને યાવત વિશ્વને પણ હિત થાય.

સુમન ! અપવાદને બાજુમા રાખી સામાન્ય ધોરણે વિચારતાં સમજાશે કે-જે મનુષ્ય પોતાના જીવનમા સંયુક્ત કૌટુંબિક જીવનના, જ્ઞાતિના, સમાજના કે રાષ્ટ્ર વગેરેના લૌકિક માનનોનું પાલન કરવાનું શિક્ષણ આપતો હોય છે અને એથી વિપરીત

સુમન ! જેમ મનુષ્યપણામાં અને ઉત્તમ કુળોમાં જન્મ મળવો એ ઉત્તમ ગણાય છે, તેમ તેની જવાબદારીઓ પણ આકરી હોય છે. માનવજન્મની ઉત્તમતા તે જવાબદારીઓને પૂર્ણ કરવાથી અખંડ અને નિષ્કલંક રહે છે અને એથી જીવની યોગ્યતામાં પણ વધારો થાય છે. પુનઃ તેને વિશિષ્ટ અને પવિત્ર એવી જીવનસામગ્રીવાળો દેવ-મનુષ્યનો ભવ પ્રાપ્ત થાય છે અને ઉત્તરોત્તર આત્મા વિશુદ્ધ બનતો પરમપદનો અધિકારી થાય છે.

એ રીતે સુમન ! આ આચારના પાલનથી જીવને પોતાને લાભ થાય છે, પોતાના જીવનના પવિત્ર ઈતિહાસથી ભાવિ પ્રજાને પણ લાભ થાય છે અને સંતતિ થાય તો પણ માતા-પિતાના સદાચારનો વારસો પ્રાયઃ તેના જીવનમા ઊતરે છે, તેથી તેના બળે માતા-પિતાદિના હિતમા તે સદા તત્પર રહી સહાય કરે છે, પોતાના જીવનથી તે પણ અન્ય જીવોને સન્માર્ગમાં પ્રેરે છે અને એનો ઇતિહાસ પણ પુનઃ ભાવિ જીવોનું હિત કરે છે. એમ આ આચારના પાલનથી પોતાના આત્માનું હિત કરવાપૂર્વક માનવજન્મની ઉચ્ચતાની નિષ્કલંક રક્ષા થઈ શકે છે. જે સ્થાને પોતાનો જન્મ થાય, તે સ્થાનને (કુળ-જ્ઞાતિ-ધર્મ વગેરેને) પોતાના જીવનથી દૂષિત ન કરતાં પવિત્ર બનાવવું અને તેનું મહત્ત્વ વધારવું, એ જ તત્ત્વથી સદાચારી જીવન છે. એથી વિશ્વનુ હિત થાય છે અને વિશ્વના હિતથી પોતાનુ હિત થાય છે.

સુમન ! આ વિવાહવ્યવસ્થાની મર્યાદા શુ છે અને તે મર્યાદાના મૂળમાં કયા શુભ હેતુઓ છે ? એ વગેરે આપણે હવે પછી વિચારીશું. મારું મુખ્ય લક્ષ્ય તને [illegible]

આચારનું મહત્ત્વ અને તેના પાલનની અનિવાર્યતા સમજાવવાનું
છે તેથી વાર વાર એ વાતને કરૂં છું, કારણ કે-પ્રત્યેક
આચારના પ્રરૂપક કરૂણાસમુદ્ર અને વીતરાગ એવા નિષ્કારણ
ઉપકારી શ્રી અરિહંતદેવો છે, તેથી તેઓએ પ્રરૂપેલા પ્રત્યેક
આચારોમા સમગ્ર વિશ્વનું હિત કરવાની શક્તિ છે અને એ
શક્તિ તે આચારના યથાર્થ પાલન દ્વારા અખંડ રહી શકે છે.
તેથી સુખના અર્થી જીવનું કર્ત્તવ્ય છે કે-તે આચારના પાલન
દ્વારા સ્વ-પરકલ્યાણ સાધે અને એ આચારોને લેશ પણ દૂષિત
બનાવ્યા વિના ભાવિ જીવોને એનો ઉત્તમ વારસો આપે.

સુમન ! આજ સુધી આપણે મુખ્યતયા ન્યાયસમ્પન્ન
વૈભવ અને શિષ્ટાચારની પ્રશંસા અંગે વિચાર્યું છે તેમાં
સુખનો આધાર ન્યાય અને દુઃખોનું મૂળ અન્યાય, આટલી જ
વાત મૌલિક છે એને જ વિશેષ સમજવા જ્ઞાનીઓએ વિવિધ
ણોનું વર્ણન કર્યું છે તત્ત્વથી તો કોઇપણ ગુણની ઉપાસના
એ ન્યાય છે અને કોઈ પણ દોષનું સેવન એ અન્યાય છે.

એમ છતા સુમન ! સર્વની બુદ્ધિ સમાન હોતી નથ
તેથી બાળ જીવોને પણ સમજાવવા માટે એ જ વાતં
વિસ્તાર વિવિધ શાસ્ત્રોરૂપે કરેલો છે.

સુમન ! સર્વ શાસ્ત્રોનો સાર એ જ છે કે-અ
ચેતન છે, તો તેણે પોતાની સમ્પત્તિ રૂપે ગુણોના અ
વું જોઇએ. એ ગુણો જ્યા સુધી પ્રગટ ન થાય, ત્યા
ર પ્રગટ કરવાના ધ્યેયથી ભલે તે જડ સાધનોનો ઉ
રે, પણ અંતે તો તેણે જડની સહાય છોડવી જ
ારણ કે-જડ પદાર્થો એ આત્માની પોતાની વસ્

સંયોગવશ પરાયી વસ્તુની સહાય લેવી પડે, તો પણ તેમાં મમતા તો ન જ થાય, કારણ કે–પરમા મમતા તે અન્યાય છે.

સુમન ! એક શાણો વેપારી પોતાની લક્ષ્મીના અભાવે બીજાનુ ધન વ્યાજે લઈ જ્યારે વેપાર કરે, ત્યારે તેનું લક્ષ્ય શીઘ્ર દેવું ચૂકવીને છૂટા થવાનું અને પોતાની મુડી ઉપર વેપાર કરવાનું હોય છે. તે જ ન્યાય આત્મા માટે છે. પોતાની શક્તિરૂપ ગુણો જ્યાં સુધી પ્રગટે નહિ, ત્યા સુધી તે ભલે જડનો આશ્રય કરે, પણ તેનું ધ્યેય તો એ જડની સહાયથી પોતાના ગુણોને પ્રગટાવવાનું અને જડનો આશ્રય છોડવાનું જ હોવું જોઈએ.

સુમન ! ટૂંકમા એમ સમજવું કે–જે પરાયું છે તેને છોડવામાં ન્યાય અને તેની મમતામા અન્યાય છે. હા, છોડ-વાની વૃત્તિપૂર્વક વ્યવહારથી સહાય લેવામા કે તેનું પાલન વગેરે કરવામાં અન્યાય નથી.

સુમન ! શિષ્ટાચારની પ્રશંસા, એ પણ તત્ત્વથી ન્યાય છે, કારણ કે–આચાર એ આત્માની ગુણરૂપી સમ્પત્તિને પ્રગટ કરવાનો મૌલિક ઉપાય છે. પોતાના ગુણોને પ્રગટ કરવા તે ન્યાય હોવાથી તેના ઉપાયરૂપ આચારોનું પાલન કે પ્રશંસા વગેરે પણ ન્યાય છે

સુમન ! સદાચારની પ્રશંસાથી પોતાના ગુણોનાં આવારક કર્મોનો હ્રાસ થાય છે અને ગુણો પ્રગટ થાય છે. એમ પોતાના હિત ઉપરાંત બીજા આત્માઓ પણ પ્રશંસાથી સદા-ચારનો પક્ષ કરી તેને પ્રગટ કરવા માટે પ્રયત્નો કરે છે, તેથી તે પરોપકારરૂપ પણ છે.

સુમન ! શસ્ત્રોમા કહેલા પ્રણિધાન–પ્રવૃત્તિ વગેરે પાંચ આશયો પૈકી પાચમા વિનિયોગ આશયનો જ એક પ્રકાર, આ શિષ્ટાચારની પ્રશંસા છે. પ્રશંસાદ્વારા અન્ય જીવોને તે તે ગુણો પ્રાપ્ત કરાવી શકાય છે.

સુમન ! પોતે ગુણી બનવા છતા જે બીજાને ગુણી બનાવવા પ્રયત્ન કરતો નથી, તે સાચો ગુણવાન નથી, માટે ગુણી આત્માએ પણ પરહિત માટે સદાચારોની પ્રશંસા કરવી, એ કર્ત્તવ્ય જ નહિ, ન્યાય પણ છે, પ્રશંસા ન કરવી તે અન્યાય છે.

સુમન ! સામાન્ય લોક તો સજ્જનો જે કરે તે કરવા પ્રેરાય છે. કહ્યું પણ છે કે–" महाजनो येन गतः स पन्था " મોટા માણસો જે માર્ગે ચાલે તે માર્ગ ! લોકસ્વભાવ બહુધા અનુકરણશીલ હોય છે, તેથી મહાજન એટલે સજ્જનો–સંતો જે કરે કે કહે, તેમ કરવા પ્રેરાય છે, તેથી ધર્મનું એ કર્ત્તવ્ય છે કે–પોતે શિષ્ટાચારનું પાલન કરવું જોઇએ અને તેના પ્રચાર માટે પ્રશંસા પણ કરવી જોઇએ.

સુમન ! વધારે શું કહુ ? દુર્ભાગ્યે સદાચાર પ્રત્યે જો પોતાને આદર ન હોય, તો જગતના કલ્યાણ માટે બાહ્ય વૃત્તિથી પણ તેણે સદાચારનું પાલન અને પ્રશંસા કરવી જોઇએ. એમ કરવાથી પોતાને આદર અને આદર પ્રગટવાથી ગુણો પણ પ્રગટે છે. વિશેષમા અન્ય જીવો તેનુ અનુકરણ કરી હિત સાધે છે.

સુમન ! એથી પણ અધિક વિચારીશ તો સમજાશે કે–માત્ર પોતાના ગુણો પ્રગટ કરવાથી કર્ત્તવ્ય પૂર્ણ થતું નથી. બીજાને પણ તે તે ગુણો પ્રગટાવવા માટે તેની પ્રશંસા કરવી જરૂરી છે શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો પણ પોતાને સંપૂર્ણ ગુણો પ્રગટ

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા

અને

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.

[illegible]

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા

અને

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ.

[illegible]